

STUDIA PHILOLOGICA JYVÄSKYLÄENSIA IV

OM RELATIVKOMPLEXET
I NUSVENSKAN

HILKKA HIILOS

JYVÄSKYLÄ 1967

OM RELATIVKOMPLEKET
I NUSVENSKAN

AV
HILKKA HIILOS

AKADEMISK AVHANDLING
SOM MED TILLSTÅND AV FILOSOFISKA FAKULTETEN
VID JYVÄSKYLÄ UNIVERSITET FRAMLÄGGES TILL
OFFENTLIG GRANSKNING I GAMLA FESTSALEN
(II 212) ONSDAGEN DEN 22 MARS 1967 KLOCKAN 12

JYVÄSKYLÄ 1967

OM RELATIVKOMPLEXET
I NUSVENSKAN

OM RELATIVKOMPLEXET
I NUSVENSKAN

HILKKA HIILOS

JYVÄSKYLÄ 1967

KUSTANTAJAT/UTGIVARNA
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOYHDISTYS
JYVÄSKYLÄ UNIVERSITET
JYVÄSKYLÄ UNIVERSITETSSAMFUND

URN:ISBN:978-951-39-9988-9
ISBN 978-951-39-9988-9
ISSN 0585-5462

Jyväskylän yliopisto, 2023

K. J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapainossa
Jyväskylässä 1967

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	5
Den oinledda relativsatsen	7
Inledning och uttryckstyperna <i>bok som</i> och <i>stor bok som</i>	52
Uttryckstyperna <i>böcker som</i> och <i>stora böcker som</i>	67
Uttryckstypen <i>en bok som</i>	76
Uttryckstypen <i>en stor bok som</i>	83
Uttryckstyperna <i>den bok som</i> och <i>de böcker som</i> samt <i>den stora bok som</i> och <i>de stora böcker som</i>	89
Uttryckstypen <i>boken som</i>	98
Uttryckstypen <i>böckerna som</i>	128
Uttryckstyperna <i>den stora boken som</i> och <i>de stora böckerna som</i>	137
Uttryckstyperna <i>den boken som</i> och <i>de böckerna som</i>	154
Sammanfattande översikt	164
Excerperad litteratur	167
Annan citerad litteratur	170

FÖRORD

Då professor Olav Ahlbäck för ett årtionde sedan uppmanade mig att försöka belysa frågan om substantivets species vid efterföljande relativsats, ställde han mig inför en mycket krävande uppgift. Jag vill tacka professor Ahlbäck för det intressanta ämnet.

Under arbetet har jag begränsat temat, som visade sig vara oväntat omfattande. Min licentiatavhandling behandlade substantivkorrelatets species i relativkomplexet. Detta arbete däremot begränsar sig till enstaka frågor rörande relativkomplexet.

Till professor Carl-Eric Thors står jag i den största tacksamhetsskuld. Han har varit mig till ovärderligt stöd och givit mig goda råd och upplysningar.

Professor Åke Granlund, som upprepade gånger har uppmuntrat mig att arbeta vidare, är jag också mycken tack skyldig.

Jag ber också frambära mitt tack till professor Bror Åkerblom för vänlig granskning av språket i avhandlingen.

Det stipendium för yngre forskare, som Rektor vid Jyväskylä universitet hösten 1962 tilldelade mig, gjorde det möjligt för mig att under året 1963 koncentrera mig på utarbetandet av den avhandling, som nu föreligger. Hösten 1966 fick jag av Jenny ja Antti Wihurin rahasto ett stort stipendium för slutförande av detta arbete. För dessa stipendier uttalar jag mitt varma tack.

Jyväskylä universitet har antagit min avhandling för publicering i serien Acta Philologica Jyväskyläensia och därigenom underlättat dess utgivande. Jag står i tacksamhetsskuld till universitetet för dess generositet.

Till min Mor, som med ospard möda har varit mig till stöd, uttalar jag mitt hjärtliga tack.

Jyväskylä den 26 november 1966

Hilkka Hiilos

Första kapitlet

DEN OINLEDDA RELATIVSATSEN

1. Den svenska grammatiken särskiljer två slags relativsätser. En relativ bisats kan nämligen vara *oinledd* eller *inledd*. Då den oinledda relativsatsen i jämförelse med den inledda saknar *som* eller *vilken* (*vilket*, *vilka*), talar den svenska grammatiken mycket allmänt också om *utelämnandet av som* eller *vilken*. Den oinledda relativsatsen är naturligtvis inte en bisatsform, som fordom innehållit *som* eller *vilken*, och det s.k. utelämnandet skall därför inte förstås språkhistoriskt. Här användes även huvudsakligen termerna *inledd* och *oinledd relativsats*. I anslutning till *Otto Jespersen* benämns den senare också *relativ kontaktsats* (se *Jespersen Analytic Syntax*, Copenhagen 1937, s. 77, där han behandlar *Relative Contact Clauses*¹).

2. I en mindre uppsats betitlad »Det s.k. utelämnandet av *som* eller *vilken* i en relativ bisats» har jag lämnat en kort redogörelse för behandlingen av denna företeelse i den svenska grammatiken. Som känt framställes frågan i de svenska grammatikerna på ett från grammatik till grammatik varierande sätt. Utan att upprepa den givna översikten anför jag här de vanligaste fallen, där nusvenskan begagnar en relativ kontaktsats, och fullständigar min tidigare framställning med en del uppgifter.

A. Korrelatet som objekt i relativsatsen

Korrelatet i relativkomplexet har dubbel funktion (relativsatsen jämte dess korrelat kallas här *relativkomplex* efter *Gustaf Lindblad Relativ satsfogning i nordiska fornspråken*, Lund 1943; även *P. Diderichsen* använder termen i sin »Elementaer dansk grammatik», København 1946). Den står i huvudsatsen till vilken den hör som en satsdel (subjekt, direkt objekt, predikatsfyllnad osv.) och i

¹) Denna benämning har fått anhängare inom anglistiken, se *P. A. Erades Contributions to Modern English Syntax IV*, *Moderna Språk* 1955, s. 50–70, där *Erades* använder »Jespersen's happy term» (s. 64) i stället för *non-introduced*.

den relativa bisatsen som *objekt*. Detta fall är mycket vanligt, kanske det vanligaste. Fallet är allmänt känt i germanska språk och har uppenbarligen urgamla anor. T. ex. *Den boken, du gav mig, tycker jag om* (ur N. Beckmans Svensk språklära för den högre elementarundervisningen s. 240) | *Det bästa, Gud givit oss* (likaledes).

B. Som ett särskilt fall nämner bl. a. N. Beckman och Erik Wellander utelämnandet av relativpronominet, »när det förbindes med preposition», t.ex. *Det träd, göken satt i, var en björk* (E. Wellander). Även detta fall är mycket vanligt och gammalt.

C. Korrelatet som adverbial till relativsatsens predikat

N. Beckmans regler innehåller bl. a. orden »då korrelatet (eller om man så vill, det utelämnade relativet) är bestämning till bisatsens predikat». Även vid ett sådant korrelat, som är adverbial till bisatsens predikat, utelämnas ofta *som* eller *vilken*. Grammatikerna nämner överhuvud inte detta fall och har inga exempel härför. Fallet är dock ganska vanligt. Några exempel:

1. Och det är *med en lätt chock man – – finner* att pikenerarnas värjor voro längre än ryttarnas. Frans G. Bengtsson o.c. s. 86.
2. Det var *på den resan han råkade möta* magistern. Runar Schildt o.c. s. 98.
3. Det var dock *med svårighet den store, starke karlen fick orden* över läpparna. Fritiof Nilsson Piraten o.c. s. 145.
4. Därefter tog han sig att lägga upp gärdesgården *på de ställen den rasat*. Ibid. s. 210.
5. – – valda *i den ordning brottstyckena av den gamla utanläxan runno henne minnet*. Ibid. s. 56.
6. Han tänkte på *de år han varit hos henne*. Eyvind Johnson o.c. s. 10.
7. *På de platser maken har varit verksam* har fru G. med stor energi deltagit i socialt arbete.

Denna sats nämner Erik Wellander i Marginalens språkspalt i SvD 16. III 1964 och anser, att det här är fråga om regelrätt haplografi. Enligt honom fattas här ett *på* efter ordet *verksam* – »enligt korrekt språkbruk» skulle det finnas där – därför, att skrivaren har den föreställningen, att *på* är »onödigt i en mening där *på* redan finns på bestämt ställe». Han fortsätter: »Dylik haplografi är ytterst vanlig: *Maskinen är i det skick den befann sig vid inspektionen icke lämpad för sitt ändamål* | *Stjärnorna var klart synliga även på dagen på den höjd han färdades* | *Varför skall man se dem (pjäserna) i samma naturalistiska stil som de en gång skrevs?* | *Med hänsyn till allvaret i det läge landet befinner sig skulle det vara till vår fördel om . . .*».

Exemplet som gav upphov till Wellanders anförande var: »*I den värld som den amerikanska författaren Robert Ruark lever, har han inte kunnat . . .*», vilket frågans insändare misstänkte innehålla ett tryckfel (*i* fattades efter *lever*).

Den förklaring som W e l l a n d e r har tänkt sig passar förstås på en stor del av exemplen, men vissa av dem kunde kanske förklaras genom att ett pronominent adverb (*där, dit*), som ofta används i stället för konstruktionen *preposition + vilken*, eller ett temporalt *då, när* utelämnats. Därför anser jag det vara möjligt, att tillämpa detta förklaringsätt åtminstone på några av dessa enligt W e l l a n d e r på haplografi beroende exempel. Så kan exemplen nr 2, 4, 6 och 7 också förklaras. Dylikt utelämnande förekommer också i det talade språket, där det just inte kan vara tal om haplografi, utan om haplogi.

De exempel, som hör till punkt C, är som sagt mycket vanliga. T. ex. F r a n s G. B e n g t s s o n har i sin bok »För nöjes skull» 26 oinledda relativsatser. Av dessa är sex av typen *i den mån +* relativsats och i två fall har han *första gången* i relativkomplexet. B j ö r n C o l l i n d e r har i sitt verk »Språket» 34 oinledda relativsatser, av vilka åtta med *i den mån* som korrelat. Den relativa kontaktsatsen används nämligen esomoftast i nusvenskan bl. a., då korrelatet utgörs av *den* (*~följande~nästa*) *dag, första* (*~nästa~den*) *gång, sista* (*~den*) *gången, i den mån, första* (*~den*) *sommaren* (*~vintern~våren~hösten*), *den stund, på den* (*~från den~sedan den~under den*) *tid, de* (*~under de*) *år, i det ögonblick, från första ögonblicket* och andra dylika uttryck. Några exempel:

8. — och det var inte *första gång* Ferrante kommit in på det när han druckit för mycket. P ä r L a g e r k v i s t o.c. s. 66.
9. Det var ju för övrigt *första gång* jag såg hennes ögon. Ibid. s. 117.
10. Det var inte *första gången* han anställde sina betraktelser över ett förgånget, som stod förunderligt levande för hans ögon. S i g f r i d S i w e r t z o.s. s. 27.
11. Det var *andra gången* Esping hörde talet om vin i kyrkan. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 77.
12. Men jag tror det var *första gången* vi var tillsammans ensamma. O l l e H e d b e r g o.c. s. 15.
13. — Det är *i de åren* karaktären danas. K a r d e M u m m a Prinsessa blir gift s. 142.
14. Men om för dem jag underdukat, Det var *den stund* jag glömde dig. Den svenska psalmboken I:5.
15. *Nästa gång denna känsla aktualiserades* är betecknande nog när fadern gift om sig. M a g n u s v o n P l a t e n o.c. s. 30.
16. Han berättade, att han hade lyckats stjäla den från henne *sista gången* de var tillsammans. P ä r L a g e r k v i s t o.c. s. 147.
17. *Sista gången* jag träffade henne hade hon jämfört mig med en statyett som hon hade i sitt hem —. A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 264.
18. Jag önskar eder alla en snabb och smärtfri död, *den gång* ert timglas runnit ut. O l l e H e d b e r g o.c. s. 211.
19. Där kom Matts Avblåst, som vunnit sitt namn och sin berömmelse *den gången stora julstormen tog med sig taket* på hans manbyggnad —. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 171.

20. *Den enda gång stilen blossar upp* – – är när fru Ebba kommer hem till de nygifta. M a g n u s v o n P l a t e n o.c. s. 27.
21. Men jag vet inte om vi skulle glatt oss åt om vi fått höra det *den dagen studentkortet togs*. O l l e H e d b e r g o.c. s. 141.
22. Ack, vad jag tycker det är länge, längesedan *den dag jag satt på tåget* och skrev till dig med stöd av Hans bok. A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 247.
23. Om Ers Majestät förbjuder mig att vara närvarande *i den stund Ers Majestät utsätter sig* för den mest uppenbara livsfara Har Ers Majestät gjort mig till en vänrad man. O l l e H e d b e r g o.c. s. 99.
24. Eddi, som nu var sexton år och ej förändrat sig mycket *sedan den tid vi lekte* med dockorna, stod i fönstret. A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 188.
25. Han hade haft en del med henne att beställa *på den tid hon serverade i nordstan* på ölkafé. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 320.
26. Men *under den tid de saliga är kvar här på jorden* är de så lagom roliga för sina närstående. O l l e H e d b e r g o.c. s. 190.
27. De sidorna av livet förstod han sig ju nämligen också på *den tid han vandrade här på jorden*. I v a r H a r r i e o.c. s. 32.
28. Han tänkte på *de år han varit hos henne*. E y v i n d J o h n s o n o.c. s. 10.
29. – – hade Odysseus emellertid nyss fått erfara att repertoaren *under de år han irrat på havet* blivit utökad. I v a r H a r r i e o.c. s. 47.
30. *På åttonde året jag var där* kom det bort några strömmingar ur en kärott. R u n a r S c h i l d t o.c. s. 109.
31. – – som förvånade och oroade mig *från första ögonblicket jag satt mig vid frukostbordet*. A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 303.
32. *I det ögonblick han öppnade dörren* – – var det flere som ropade förskräckta varningar. R u n a r S c h i l d t o.c. s. 170.
33. Syskonen känner igen varandra just *i det ögonblick systemen står i begrepp att ovetande viga sin bror till offerdöden*. I v a r H a r r i e o.c. s. 134.
34. I varje fall för korta *i det ögonblick han framträder*. O l l e H e d b e r g o.c. s. 116.
35. – – det var *första sommaren jag hade uppsatt hår*. A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 297.
36. Gåspennan var det vanliga skrivdonet ännu ett stycke in på 1800-talet, *i den mån man skrev med bläck*. B j ö r n C o l l i n d e r o.c. s. 107.
37. Naturföreteelser berörs i regel bara *i den mån de har någon betydelse för handlingen*. P e t e r H a l l b e r g o.c. s. 63.
38. *I den mån man har tillgång* till sådana varianter – –. Ibid. s. 53.
39. För många jägare är sommaren en odräglig tid. Det enda nöje som bjuds är att se det vilda växa upp och bli skjutbart, *i den mån det syns*. K a r d e M u m m a s bästa blandning s. 66.
40. Väinö Linnas personliga minnen från tiden före faderns död – – är naturligtvis rätt få och dunkla, och *i den mån de existerar* är de »helt vanliga, vardagliga livsbilder av dåtida lantliv →». N.-B. S t o r m b o m o.c. s. 226.
41. De som vilja lämna språkets utveckling åt slumpen trösta sig vanligen med den

- tanken – *i den mån de nu tänka* – att språket alltid reder sig, vilka förändringar som än drabbar det. Erik Wellander SvD 21. XII 1964 s. 4.
42. Det kan väl inte vara så att recensenten tänker på *den tid det gavs »kalsongfarser»* med Victor Lundberg och Albert Ranft på Vasan. Dagens K a r d e M u m m a SvD 26. VI 1964.
 43. *Den gången jag själv var barn* och han köpte sin violbukett växlades inga ord om vad som passerat och – –. K a r d e M u m m a Humoristens pojke s. 37.
 44. Men min pappa som mycket väl visste att ottenbyaren hade fyra precis lika långa ben *den gången han kom i paket* från Småland, höjde bara rösten och frågade: – –. Ibid. s. 74 f.
 45. Min make och jag flyger ju jämt och *sista gången vi gjorde en liten tripp* till Frankrike var det fullsmockat i planet. K a r d e M u m m a s bästa blandning s. 129.
 46. – Jo, det var säkert mycket roligt, sade Wipperup. *Första gången min pappa hörde det* i Sveasalen. Ibid. s. 148.
 47. [Tekla] betraktade det som en ynnest att fru Aspirén berättade för henne om sin förlovningsmiddag på Hasselbacken och om *den gången hennes make, revisor Aspirén var ute* och – –. Ibid. s. 152.
 48. – i de mest allvarliga ögonblick som *den gången fru Aspirén hade haft hjärtattack* och – –. Ibid. s. 153.
 49. Hon verkar ju alldeles borta på något sätt. Precis som *den gången hon hade migrän* – –. K a r d e M u m m a Prinsessornas hopkok s. 66.
 50. Jag har hans kärleksförklaring på platta hemma och blir lika rörd *varje gång jag hör den*. Ibid. s. 93.
 51. *Den första gång jag såg dig* hade du en grå filthatt med svart band. Ibid. s. 85.
 52. Mjuka mattor täcker trappstegen och det är en särskild doft i det huset, en blandning av bonvax och fint damm *från den tid grefvinnan Casa de Miranda sjöng på Operan*. Ibid. s. 87.
 53. Och alla andra hundar skämdes för den och rynkade på nosen *varje gång de mötte den hunden*. Ibid. s. 105.
 54. För han har det [bröstsockret] i hörnsåpet i sitt rum, och vi får smaka nästan *varje gång vi kommer till honom*. A s t r i d L i n d g r e n Bara roligt i Bullerbyn s. 30.
 55. – – och hur klarar sjukhusen sig *under den tid fabrikationen av jultomteansikten når sin kulmen*. K a r d e M u m m a Pappa i trotsåldern s. 71.
 56. *Under den tid du var borta*. O. Ö s t e r g r e n Nusvensk ordbok s. v. som.
 57. Och en stackars flanör riskerade livet *varje gång han sneddade över* från den ena trottoaren till den andra. K a r d e M u m m a Pappa i trotsåldern s. 110.
 58. *På den tid allergin bara kallades för hösnuva* – – var det inte alls lika roligt att samtala om den mellan soppan och fisken. K a r d e M u m m a Prinsessa blir gift s. 142.
 59. – Nej, Ulla Britta! Hon lyste upp hela rummet *varje gång hon kom*. Ibid s. 50.
 60. För resande till Stockholm finns Arne Häggkvists »Stockholm à la carte» som

- det var något restaurangtrubbel med *förra gången den kom ut*. Dagens K a r d e M u m m a SvD 3. VII 1964. s. 10.
61. Det är relativt sällan han återger naturbilder, och *de gånger han gör så* har de vanligen en direkt symbolbetydelse för själva berättelsen. N.-B. S t o r m b o m o.c. s. 226.
 62. En jämförelse mellan Valte och Janne säger mycket om diktarens egen inre utveckling *under de femton år hans författarskap hade varit* när punkten sattes för pentinkulmatriologin. Ibid. s. 246.
 63. Höga vederbörande hade helt enkelt glömt bort att de borde förses med matpengar för *den tid de var kommenderade till gränsbevakningen*. – Någon korrigerigering av förbiseendet hördes inte av *under de månader kommenderingen varade*. Ibid. s. 47.
 64. Enligt vad min far berättade besökte Albert Engström deras gemensamma redaktion endast två gånger *under alla de år de samarbetade*. K a r d e M u m m a Humoristens pojke s. 89.
 65. Men jag vet vad England och Amerika skulle ha gjort *den dag nazismen krossades*. K a r d e M u m m a Pappa i trotsåldern s. 150.
 66. Ring till oss *den kväll den [nattklubbsunderhållningen] är det* [»litterärt betonad«], tack! Dagens K a r d e M u m m a SvD 3. VII 1964 s. 10.
 67. Att det [bantandet] gav resultat hade han förstått *den dag han hörde* en av flickorna på kontoret säga till en kamrat:– Nu är Oscar sig lik igen. K a r d e M u m m a Prinsessornas hopkok s. 61.
 68. Trösta mig *den stund jag lider*, Styrk mig, när jag somnar av. Den svenska psalmboken I: 5.
 69. *Den korta stund jag vandrar här*, Vad fruktar jag och klagar. Ibid. 119: 1.
 70. *Den gång du viskade ditt: bliv*, Du ville mening i mitt liv. Ibid. 527: 2.
 71. Även *den timma, Tåtaste dimma Solen fördöljer*, är solen dock kvar. Ibid 379: 5.

I den emfatiska utbrytningen påträffas den relativa kontaktsatsen mycket ofta med adverbial som korrelerat:

72. Det är *hos oss hon [drottning Louise] har åldrats*. Idun-veckojournalen 1964 nr 29 s. 3.
73. Det var *då Kar de Mumma lät hälsa* genom notischefen och fråga om även personer som råkade avlida skulle tigas ihjäl. S t i g A h l g r e n Ibid.1964 nr 48 s. 76.
74. »Det är *med stor ledsnad man ser* hur ni tjuter med ulvarna när – –». Dagens K a r d e M u m m a SvD 27. VII 1964.
75. Det där är Gröndal. Var det *här Fröding bodde?* K a r d e M u m m a Prinsessornas hopkok s. 93.
76. – – men det var *så allt folket ville ha det*. K a r d e M u m m a Prinsessa blir gift s. 149.
77. Men han kunde inte låta bli att tänka. Det var *inte i går hon föreslog mej* något till kaffet, utom grädde förstås. Ibid. s. 14.

78. Vi ska förstås gå på La Pour d'Argent, det är *där dom har nummer* på gässen. Ibid. s. 31.
79. – Nej, jag ligger ute på landet och pilkar torsk. Det är *dit du ringer*. Ibid. s. 50.
80. Vi är så glada, det var *därför jag köpte ballongerna*. Ibid. s. 104.
81. Det var *inte ofta vi fick smaka käppen*, men hände det någon gång – -. K a r d e M u m m a Humoristens pojke s. 72.
82. Där jag bor ute i yttre havsbandet har det hittills regnat två dar på hela sommaren, det är *kanske här man ska ha friluftsteater*. Dagens K a r d e M u m m a SvD 3. VIII 1964 s. 8.
83. Här var det *han bodde*. O. Ö s t e r g r e n Nusvensk ordbok s.v. *som*.
84. För lycka, bröd och ära I denna värld ej strid. Låt sorgen dig ej tåra För denna korta tid. Det är *till andra strider Dig Herren kallat har*, Det är *för andra tider Han lönen åt dig spar*. Den svenska psalmboken 298: 2.

Om relativkomplexet innehåller ett *så*, är den relativa kontaktsatsen ytterst vanlig. T. ex.:

86. Jo, lilla Philip, sade Viveca, som hade sett Philip i hatt *så långt tillbaka hon kunde minnas*. K a r d e M u m m a Prinsessornas hopkok s. 85.
87. *Så länge han hade hälsa* och krafter i behåll bar sig det hela ändå, – -. N.-B. S t o r m b o m o.c. s. 27.
88. I radion spelades Hamlet av W. Shakespeare. Jag satt och följde med *så gott jag kunde*. K a r d e M u m m a Prinsessa blir gift s. 77.
89. – – men uppgiften är *så uppåt väggarna den kan vara*. K a r d e M u m m a Prinsessornas hopkok s. 58.
90. Och Anna och jag stack fram huvena *så långt vi kunde* för att se. A s t r i d L i n d g r e n Bara roligt i Bullerbyn s. 61.
91. Så körde bilen sin väg, och Monika vinkade åt oss *så länge vi såg henne*. Ibid. s. 11.
92. Gud, att jag dock älska kunde Dig *så rent, så högt jag bör*. Den svenska psalmboken 295: 7.
93. På den grund jag vill förbliva, *Så länge jag i livet är*; Från den skall intet mig fördriva, *Så länge jorden än mig bär*. Ibid. 299: 8.
94. *Därför, så länge världen står*, Det efter vinter kommer vår, Också i andens rike. Ibid. 472: 1.
95. Sedan dess har bläckfisken hållit sig till denna föda, *så länge det varar*. SvD 25. IV 1964 s. 8.

Ursprungligen ett objekt men nu med en *adverbialfunktion* är *det värsta*, som förekommer som korrelat till en relativ kontaktsats. Exemplen är mycket talrika:

96. Och vi skuttade ner från stenen och plaskade i land och tog våra skor och strumpor och sprang därifrån *det värsta vi kunde* (på finska 'minkä jaloista, koivista lähti'). A s t r i d L i n d g r e n Bara roligt i Bullerbyn s. 38.

97. Och så satte Kerstin i att gallskrika *det värsta hon kunde*. Ibid. s. 111.
98. Han stod nedanför och glodde på dem *det värsta han kunde*. Ibid. s. 76.
99. När man öppnar dörren till fårhuset bräker alla fåren *det värsta dom kan*. Ibid. s. 13.
100. När jag kom till grinden, ställde jag mig bara där och skrek »Pontus» *det värsta jag kunde*. Ibid. s. 19.
101. Fröken började skratta *det värsta hon orkade* och alla barnen också. Ibid. s. 26.
102. Pappis skjuter mitt i högen och bommar *det värsta han orkar*. K a r d e M u m m a Pappa i trotsåldern s. 104.
103. -- och jag fortsatte att gnugga *det värsta jag orkade*. Ibid. s. 149.
104. -- och började säga *det värsta jag orkade*. Ibid. s. 154.

D. Korrelatet som predikatsfyllnad i relativsatsen

Om korrelatet står som predikatsfyllnad i relativsatsen, kan den sistnämnda vara oinledd. I fråga kommande fall är så sällsynta, att grammatikerna inte har några exempel på denna typ av relativ kontaktsats. Några prov:

105. Gossen Kolja har sträckt ut sig på golvet i gången intill maskinrummets värme och sover *som det barn han är*. Idun-Veckojournalen nr 36/1963, M a r g i t V i n b e r g.
106. -- i att jag alltmer börjar känna mig *som den skolpojke jag en gång var*. H a n s R u i n o.c. s. 11.
107. *som det ridderliga barn han var*. SAOB s.v. *som*.
108. Den iver som nu visas, ger artisterna en känsla av att recensenten sitter där som felfinnare och inte *som den teaterälskare han i de flesta fall i alla fall är*. Dagens K a r d e M u m m a SvD 20. I 1964 s. 12.
109. Anledningen uppges vara att Samuelson *som den kulturpersonlighet han är* ville lägga om tidningens redigering till »morgontidningsstil», kanske rent av göra den till ett SvD. Ibid. 3. XII 1965 s. 14.
110. *Som den toffelhjälte han är* föll han undan. E r i k W e l l a n d e r Språk och språkvård s. 79.
L a g e H u l t h é n har o.c. s. 83 två exempel:
111. *Som den barnunge han var* ville Alv hålla i buketten.
112. Det var hyggligt, att du blev med oss, hade Per Föll sagt, *som den artige man han var*.
- Konstruktionen verkar vara så fast utan *som*, att man kanske kan misstänka haplogi här.
113. Man är *den man är*, eller hur? C l a q u e SvD 9. II 1965 s. 5.
114. Men du förbliver *den du var*, O Herre, full av nåd --. Den svenska psalmboken 434: 2.
115. *Sådan ställningen nu är*, måste staden utrymmas. O. Ö s t e r g r e n Nysvensk ordbok s.v. *som*.

116. Både inriktningen och sättet att gestalta *sådana de där sammanfattas* gäller också för Väinö Linna. N.–B. S t o r m b o m o.c. s. 228.
117. Under otaliga solvarv har den synen förblivit oförändrad med undantag för små människobyggen som inte gör stort till helhetsbilden *sådan den ter sig* däruppe. Ibid. s. 7.
118. – – har Väinö Linna givit mycket mera än så: en diktares och skådares storstilade försök att – – pejla hela den mänskliga existensen, att fånga den innersta uppsynen hos »tillvarons anlete» *sådan den avtecknar sig* för hans visionära blick. Ibid. s. 253.

E. B. Risberg om den oinledda kontaktsatsen

I sin bok »Bockar i kanten» tycks B e r n h a r d R i s b e r g godkänna utelämnandet av *som*, då pronomenet – som det uttryckes – är objekt, endast i de fall, där korrelatet omfattar det determinativa pronomenet *den, det, de* och inte har någon slutartikel (alltså typen *Det bioprogram Regina gav i går*). Mitt material visar, att det s.k. utelämnandet inte är helt ovanligt, när korrelatet står utan det determinativa pronomenet och har slutartikel:

119. Sett dom gå bort som *smörklicken du tappar på spisen* – bara fräser till lite och så är den borta. E y v i n d J o h n s o n o.c. s. 87.
120. Även *kaffet de bjöd* var ibland från Amerika. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 73.
121. *Stingsången* de sjöng var sötgiftig. Ibid. s. 46.
122. Han vrider sig runt några varv framför *bräddvedsbrasan han tänt*. Ibid. s. 66.
123. *Tobaken de hade* i lagret var god. Ibid. s. 20.
124. – – och *betingen han gav* var mera till för jättar än för luffare. Ibid. s. 224.
125. Det var *ärret han velat dölja*. Ibid. s. 235.
126. – – att det verkligen var *hushållerskan han hade i båten*. Ibid. s. 287.
127. De lade ande, själ och must till och med i *maten de lagade*. Ibid. s. 302.
128. Det kanske är *enda tillfället i livet man har* att verkligen få hålla i en dam. Ibid. s. 171.
129. Det här var *sista mötet de höll*. Ibid. s. 343.
130. – – att det är *söndagskläderna de har* på sig. O l l e H e d b e r g o.c. s. 131.
131. Men det är i grunden *kejsarkronan Ers Majestät vill avböja?* Ibid. s. 67.
132. Men nu var det verkligen inte *inredningen jag tänkte på* utan utsikten. Ibid. s. 13 f.
133. – – och Esping rev av sig *stärktyget han hade om halsen*. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 53.
134. Ge en femma så köper ja *son vi talte om!* Ibid. s. 120.
135. Lars Wecksten drog henne till ett fönster som vette mot *gården hon nyss gått över*. S i g f r i d S i w e r t z o.c. s. 200.

136. -- det var ju *första fångsten* *magistern kom hem med* detta år. R u n a r S c h i l d t o.c. s. 54.
 137. *Huset de kämpade om* var förloradt. Ibid. s. 167.

Även följande exempel stå i strid med R i s b e r g s åsikt, då de har determinativpronomen jämte därpå följande substantiv med slutartikel utan något *som*:

138. Det var *den hundralappen han fått* av Jespersen. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 123.
 139. -- och det var *den saken jag ville ha erkänd*. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 226.
 140. Detta var *det sista ordnade mötet de höll*. Ibid. s. 345.
 141. *Den cigarrspanska rollen han alltjämt älskade att spela*, -- hade han övertagit som den var. Ibid. s. 54.
 142. *Den hovnigningen madame Duprez utförde* inför Ärkehertigen-Regenten torde höra till de elegantaste som setts vid detta hov. O l l e H e d b e r g o.c. s. 74.
 143. Det var *det hafvet grekerna såg* när återtåget var fullbordadt. R u n a r S c h i l d t o.c. s. 43.
 144. Det var *den vägen korna brukade komma* hem från hagen. Ibid. s. 160.
 145. -- men samtidigt var dagens vakenhet *den enda trygga vrån han kunde vara i*. E y v i n d J o h n s o n o.c. s. 136.
 146. Han stirrar ut på *den gula timmermassan han kliver över*. Ibid. s. 108.
 147. Repen var fina och vita, inte *den vanliga grova sorten man hänger sig i* och drar lass med. Ibid. s. 92.
 148. -- och i domnandets salighet tyckte han det var *den underbara dockan han tänkte på*. S i g f r i d S i w e r t z o.c. s. 108.
 149. Urtidssagan gjorde sig åter påmind -- men nu var det *den förhistoriska vildheten man fäste sig vid*. I v a r H a r r i e. o.c. s. 145.

Som alldeles förkastligt stämplars R i s b e r g utelämnandet av *som*, när korrelerat står i obestämd form. Exempel som strider emot denna regel:

- E y v i n d J o h n s o n s »Nu var det 1914» innehåller följande exempel, som 150.-starkt förkortade lyder: *historier man berättat* s. 37; *med alla bitar han kunde* s. 165; *en historia någon berättat* s. 157; *en hare han snarat* s. 104; *ett ord han hört* s. 32; *en mur han inte kan komma över* s. 24; *allt liv den rörde vid* s. 151; *smörgåsar man skulle skratta ut* s. 44; *i saker du inte har med att göra* s. 71; *alla märkvärdigheter han råkat ut för eller hört talas om* s. 107; *av saker man inte alls hade något att göra med* s. 165; *män skor han kunde tala med* s. 151; en -- 163. *melodi man kan gå efter* s. 114; *ett brott, man kommit på honom med* s. 110.
 Exempel från andra källor:
 164. Det här med tidningen var *en svaghet han hade*. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 41.
 165. Därefter tog Elof med stolthet fram *en förnicklad korkskruv han skaffat sig*. Ibid. s. 161.

166. Det är med *ett inre leende jag lyssnar till greven*. O l l e H e d b e r g o.c. s. 28.
167. Det var ju *en dum tid jag anmälde* för mitt besök. Ibid. s. 122.
168. – – som ett medgivande från er sida, som det var *en uppoffring ni gjorde*. Ibid. s. 186.
169. Jo, det var *en modefras ni hade ett slag*. Ibid. s. 188.
170. – – och förresten var det *en gammal upplaga jag ägde*. Ibid. s. 210.
171. Potatisen kokte de utomhus på *ett grytställe de gjort i ordning* av tegelstenar. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 20.
172. en bit mat till näring åt *en överklighet han måste hålla i makt inom sig*. Ibid. s. 46.
173. Det är *en imponerande vetenskaplig hängivenhet man finner* i det föreliggande verket. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 81.
174. Det är just *en skrinna vi behöfver*. R u n a r S c h i l d t o.c. s. 151.
175. Men det var inte heller *kulturhistoria han ville ge*. I v a r H a r r i e o.c. s. 144.
176. Makt – det är *makt du begär*, Sokrates! L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 199.
177. Därpå skildras vänskapen mellan Gunnarr och Njáll och hur den håller stand mot *alla påfrestningar den utsätts för*. P e t e r H a l l b e r g o.c. s. 118.
178. – – att någon inför en krets av lyssnare berättar om *en märklig händelse han varit med om*. Ibid. s. 51.
179. Men det var *en sak jag just gick och tänkte på* när du kom. O l l e H e d b e r g o.c. s. 242.

De tre sista exempel innehåller en preposition i relativsatsen. Utelämnandet av *som* följer här samma regel som då *som* skulle stå som objekt.

F. Korrelatet som subjekt i relativsatsen

I sin förteckning över relativsatsar utan fogeord (s. 240) har N. B e c k m a n i punkterna *b*, *c* och *d* olika slags exempel på relativa kontaktsatser, där *som* (*vilken*) skulle ha stått som subjekt. Då detta fall i den svenska grammatiken har fått mindre belysning än det förtjänar, anför jag här ett större antal exempel och grupperar dem efter deras formella egenskaper.

I p s a l m b o k e n påträffas den oinledda relativsatsen av ifrågavarande typ tämligen ofta. Man kan rent av anse, att det är ett levande stildrag tillhörande det högstämda språkbruket. Jag skall i det följande anföras exempel både ur den nu gällande svenska psalmboken («av Konungen gillad och stadfäst år 1937») och ur den nu använda finlandssvenska psalmboken («antagen av femtonde allmänna kyrkomötet 1943») jämförda med sådana ur 1695 års psalmbok (i ett tryck 1707) samt ur 1819 års psalmbok och den finlandssvenska 1886 års psalmbok (i ett tryck 1888). Först exempel ur den rikssvenska:

180. Han är *den oss haver skapat* Sig till folk och fosterfär, Frälsat det som var förtappat Och är den som med oss står 8:2 (J. Franck 1653, J. Arrhenius 1691, J. Svedberg 1694)

- 1819: Han är *den oss hafwer skapat*. 268: 2
 1695: Han är *then oss hafwer skapat*. 84: 2
181. Priser *den om oss har vård*. 8: 3 (se föreg.)
 1819: Priser *den om oss har vård*. 268: 2
 1695: *Priser then om oss haar vård*. 84: 3
182. *Den hos honom söker råd* Säker är att finna nåd. 14: 5 (J. Arrhenius 1694)
 1819: *Den, hos honom söker råd*, Säker är att finna nåd. 29: 5
183. Sions Gud är hög och stor, Salig *den på honom tror*. 14: 10 (se föreg.)
 1819: Zions Gud är hög och stor: *Salig den, på honom tror!* 29: 10
 I 1695 års psalmbok har de två föregående exempel inga direkta motsvarigheter, utan stroferna har en helt annan form: Säll och salig är then man Som på Gudh förtrösta kan 107: 5, Zions Gudh är sannerlig En stoor Konung ewiglig 107: 10. Först 1819 års psalmbok har oinledd kontaktsats.
184. *Den sig till honom vänder* Han möter ewigt huld. 16: 2 (J. Gramann Poliander 1540, sv. övers. Laurentius Petri d.ä.? 1567, J. O. Wallin 1816)
 1819: *Den sig till honom wänder*, Han möter ewigt huld. 16: 2
 Även här har »den gamla psalmboken» en helt annan formulering: Sin mildhet han til oss wänder Them blödigom är han huld (86: 2). Strofen med oinledd kontaktsats härstammar alltså från W a l l i n.
185. Åt alla samma tröst du bar, – – Och *den botfärdigt hjärta* har Förlåtelse, försoning. 34: 3 (E. G. Geijer 1812)
186. Säll *den hans maning följa vill*, Ty honom hör Guds rike till. 46: 4 (E. Evers 1914)
187. Vad nådegåvor rika För *den i anden fattig är!* 47: 2 (P. Nilsson 1905)
188. Utan synder buren är *Den all världens synder bär*. 58: 3 (Ambrosius 300-talet, M. Luther 1524, Olaus Petri 1536, J. O. Wallin 1816)
 1819: Utan synder buren är *Den all verdens synder bär*. 58: 3
 I den ursprungliga förlagan till psalm 58 finns ingen motsvarighet till denna strof, utan där står det (121: 3): Jungfrunes qwed här fruchtsam war.
189. Han är den rätte Frälserman: Säll *den på honom trösta kan!* 63: 3 (M. Luther 1535, Olaus Martini tr. 1617, S. Ödmann 1816, J. O. Wallin 1817)
 1819: Han är den rätte Frälserman: *Säll den på honom trösta kan!* 63: 3
 Det är att märka, att W a l l i n som förlaga har: Thet är then rätte Frälserman: Wäl then som ther på lita kan (1695, 132: 3). Den oinledda formen härrör alltså från W a l l i n.
190. *Den sitt allt i dig har funnit* Han har lyckligt övervunnit. 77: 6 (J. Heermann 1644, E. Norenius 1675)
 1819: *Den sitt allt i dig har funnit*, Han har lyckligt öfwerwunnit. 77: 6
 1695: *Then i tin såår rum haar funnit* | han haar lycklig öfwerwunnit. 151: 6
 Det är skiljaktigheter i ordvalet, men konstruktionen är i alla fall den samma i alla psalmböcker.
191. Salig *den dig aldrig sviker*. 85: 5 (F. M. Franzén 1812, 1817)
192. *Den så dör*, han dör väl. 95: 6 (Arnulf av Löwen 1200-talet, P. Gerhardt 1656, C. A. Torén 1889, E. Linderholm 1918, 1920, bearb.)

193. *Den dig bekände här med fröjd*, Den vill du ju bekänna Hos Gud i himlens höjd. 97: 5 (J. Gesenius 1646, dansk. bearb. 1798, J. O. Wallin 1816)
194. *Den med otro dig förjagar* Kan du aldrig vara när. 136: 6 (P. Gerhardt 1653, H. Spegel 1686)
 1819: *Den med otro dig förjagar* Kan du aldrig vara när. 136: 6
 1695: *Then tigh framgeent här förjagar* Wilt tu aldrig vara när. 184: 6
195. *Den här ostraffligt går* I deras tysta spår Genom världen Skall ren och skär Och salig där Med dem dig skåda som du är. 141: 4 (J. A. Cramer o. 1760, J. O. Wallin 1816)
196. Ho är *den oss starka gör* Emot synder alla? 153: 3 (v. 1–3 M. Luther 1524, Olaus Petri 1529, J. O. Wallin 1819)
 1819: Ho är *den oss starka gör* Emot synder alle? 26: 3
 1695: Ho är *then oss starcka gör* Emot synder alla? 398: 3
197. Jag ett annat hjärta bär Emot *den förkrossad är*. 168: 3 (v. 1–4 J. Heermann 1636, v. 1–4 J. Boëthius 1694, v. 6 J. Pauli 1666, v. 5–6 J. O. Wallin 1816)
 1819: Jag ett annat hjärta bär Emot *den förkrossad är*. 123: 3
 1695: Thet jagh annat hierta bär: Hwilket vthaf kärleks heta Brinner moot *then sorgse är*. 289: 4
- Konstruktionen är den samma i alla psalmböcker.
198. Men *den ovärdig går härtill*, – – Han finner ingen frälsning här. 190: 8 (H. Spegel 1686, J. O. Wallin 1814)
 1819: Men *den owärdig går härtill* – – Han finner ingen frälsning här. 154: 8
 1695: Men *then owärdig går ther till* – –| Han äter döden vthi sigh. 16: 8
199. Han lyfter upp till himlens höjd *Den under korsets tyngd är böjd*. 193: 4 (H. Spegel 1686)
 1819: Han lyfter upp till himlens höjd *Den under korsets tyngd är böjd*. 153: 3
 1695 års psalmbok har en konstruktion, där korrelatet är objekt i relativsatsen: Jesus vplyfter til himmelen högt / Then korsens tyngd haar nederbögd (19: 4).
200. Men full av nåd likväl du bor Hos *den av hjärtat på dig tror*. 193: 8 (se. föreg.)
 1819: Men, full af nåd, likväl du bor Hos *den, af hjertat på dig tror*. 153: 8
 Förlagan har här en inledd relativsats: Tu hoos honom doch nådig boor/ Som vthaf hjertat på tigh troor (19: 8).
201. Än med sitt ord han när oss bor Och frälsar *den på honom tror*. 204: 3 (A. F. Runstedt 1909)
202. För *den sin syndfullhet begråter* Din famn ånyo öppen står. 229: 2 (S. Alin 1908)
203. *Den Guds vilja göra vill, Likars bördor dela* – – Han av Jesu vittnesbörd Räknas till de trogna. 240: 4 (E. N. Söderberg 1911)
204. Ingen synd fördömer mer *Den i tro på Jesus ser*. 249: 2 (H. F. Ringius 1909)
205. Men *den hjärtat framgent sluter* För hans kallelse och nåd, *Den hans salighet*
206. *förskjuter*, Fräck i lastens överdåd, *Den ej bättrar sig och tror*, – – Han sin
207. dödsdom själv har skrivit. 255: 3 (J. Åström 1816)
208. *Den icke betänker sitt eviga väl*, men binder i stoftet sin fattiga själ, Skall aldrig till himmelen hinna. 266: 3 (A. T. Strömberg 1883?)

209. Guds Helige ande, mig mena och lär Att söka av hjärtat *det ovan till är* Och aldrig min Frälsare glömma. 266: 4 (se föreg.)
210. Han hjälper *den på honom tror*, Uti all nöd och våde. 278: 5 (M. Luther 1524, O. Petri 1536)
1819: Han hjälper *den, på honom tror*, Uti all nöd och våde. 182: 5
Förlagan har här ingen relativsats alls: Han hielper migh ty jagh thet troor/ Och lossar vthaf våde (99: 5).
211. Han är *den mig i allt beskyddar väldelig*. 290: 2 (S. Liscovius 1683, J. Petraeus 1693)
1819: Han är *den mig i allt beskyddar väldelig*. 197: 2
1695: Han är *them migh för alt försvarar väldelig*. 241: 2
212. Och *den i Gud ej lever mer* Är död i synden vorden. 292: 2 (J. O. Wallin 1816)
213. *Den rätt på dig, o Jesu, tror*, Hans sällhet är osägligt stor. 300: 1 (A. Nohrborg 1767)
214. Här en källa rinner, Säll *den henne finner!* 303: 1 (W. Cowper 1772, Betty Ehrenborg-Posse 1856, E. Linderholm 1920, bearb.)
215. *Den på Gud tror*, Dock (~Han) trygger bor. 313: 1, 2, 5, 7 (K. Schmucker 1578, P. Brask 1682)
1819: *Den på Gud tror*, Dock trygger bor. 230: 1, 2, 5, 7
216. *Den honom tror*, Han trygger bor. 313: 8 (se föreg.)
1819: *Den honom tror* Han trygger bor. 230: 3
1695: *Then på Gudh troor/* han trygger boor. 208: 1, 2, 3, 5, 7
217. *Den sådant tror*, Han trygger bor. 313: 8 (se föreg.)
1819: *Den sådant tror*, Han trygger bor. 250: 8
1695: *Then sådant troor*. Han trygger boor. 238: 8
218. *Den hjälp hos världen söker här*, Och ej hos Gud, sin Herra, Han vrångvis och fördärvad är. 313: 8 (se. föreg.)
1819: *Den hjälp hos werlden söker här*, Och ej hos Gud sin Herra, Han wrångvis och fördärfwad är. 230: 8
1695: *Then hielp hoos werlden söker här/* Och eij hoos Gud sin Herra, Han wrångvijs och förderfwad är. 238: 8
219. Din Broder är ock *den dig vill i bön tillstädja*. 337: 2 (J. Olearius 1671, G. Ållon 1694)
1819: Din broder är ock *den dig will din bön tillstädja*. 261: 2
1695: Tin broder är ock *then tigh wil tin böön tilstädia*. 299: 2
220. *Den ej med allvar kämpa vill*, Han hörer ej den Herren till, Som seger oss beredde. 346: 1 (v. 1–2 efter J. Scheffer 1668, J. Åström 1816)
221. För *den till Gud om bistånd flyr*, Blir segern viss, om också dyr. 346: 2 (se föreg.)
222. *Den intill döden trofast är* Han en gång livets krona bär. 346: 4 (se föreg.)
223. Ho är *den för Herren träder*, Honom täck i Sions gårdar? *Den sin själ i oskuld*
224. *kläder Och sin första kärlek vårdar*. 349: 1 (J. O. Wallin 1814)
225. Vår blick är stadigt fäst På *den oss vägen visar*. 353: 4 (G. Tersteegen 1738, sv. övers. 1741, bearb. 1826, 1934)

226. Dock aldrig jag än fått se, Att *den med allvar dig beder* Du ej velat hjälp bete. 359: 3 (L. Laurinus 1622?, J. A. Eklund 1911)
227. *Den här sin Herre bekänner* Skall in i Guds rike gå Och där bland Frälsarens vänner I skinande kläder stå. 359: 8 (se föreg.)
228. *Den här sin börda tåligt bär* Du styrker och du stöder. 367: 2 (J. O. Wallin 1814)
229. *Den sig betror uti Guds hand*, Han bygger ej på lösan sand. 369: 1 (G. Neumark 1657, G. Ållon 1684)
1819: *Den sig betror uti Guds hand*, Han bygger ej på lösan sand. 239: 1
1695: *Then sigh betror vthi Gudz hand|* Han bygger ej på lösan sand. 288: 1
230. Han är så mild som stor Och skall i kärlek handla Med *den på honom tror*. 370: 5 (J. O. Wallin 1814)
231. En vän i Jesus jag dock har. *Den sig åt honom anförtrot* Av lyckans skiften ej beror. 371: 4 (B. Schmolck 1704, O. Kolmodin 1734, bearb. 1793)
232. Ja, salig *den bedrövad är*: Hugsvalelse han finner där. 372: 2 (S. J. Hedborn 1812)
233. Han aldrig övergiver *Den honom sig förtror*. 373: 2 (J. Heermann 1630, J. Arrhenius 1691, J. O. Wallin 1816)
1819: Han aldrig öfvergifwer *Den honom sig förtror*. 244: 2
1695: Han aldrig öfvergifwer *Then honom sigh förtror*. 267: 2
234. Än såg jag icke någon tid, Att *den dig trogen blivit*, Du, Herre, övergivit. 406: 3 (E. G. Geijer 1812)
235. Du älskar den du tuktar Och hjälper *den dig fruktat*. 406: 4 (se föreg.)
236. En dag som skall försvinna Lik *den igår förgick*. 421: 1 (J. O. Wallin 1812)
237. *Den ärligt här har sanning kär*, Hans kraft vill du föröka. 487: 3 (E. Evers 1914)
238. Ty *den på dig Förlitat sig*, – – Skall som din skörd Till dina hyddor samlas. 495: 4 (E. G. Geijer 1812)
239. Gud tröste *den bedrövad är*. 503: 4 (v. 4 H. Christensøn Sthen 1578, sv. övers. 1620)
240. Utan like är Guds rike, Ren i ringhetens gestalt. *Den det finner, Allt han vinner*. 529: 2 (E. Evers 1902, bearb. 1936, 1937)
241. O, Jesu, du, som tröst beskär, Se milt till *den förkrossad är*. 581: 1 (E. G. Geijer 1812)
242. *Den sig här ej vill omvända* Stannar där i evig natt. 590: 4 (E. Gripenhielm tr. 1694, J. O. Wallin 1816)
1819: *Den sig här ej will omvända*, Stannar der i ewig natt. 499: 4
I den »gamla psalmboken» finns samma konstruktion, ordvalet är dock annat: *Then medh synder är bebunden* Blijr i ewigt qwahl och pijn (405: 2).
243. Du vill dock ingen förlora Av *dem dig höra till*. 359: 3 (L. Laurinus 1622?, J. A. Eklund 1911)
244. Har jag mot hämndelust och avund mig bemannat, För *dem mig hatat bett*,
245. välsignat *dem mig bannat?* 393: 5 (J. A. W. Weigel 1775, J. O. Wallin 1816)
246. Mot dem som hata dig gör väl, Välsigna *dem dig banna*. 408: 3 (J. O. Wallin 1816)

247. Och allting bliver gott för *dem dig hava kär*. 557: 3 (J. O. Wallin 1816)
248. Där vill du glädja *dem dig nu Begråta*. 582: 3 (J. O. Wallin 1807, 1819)
249. Ack, stora dag, då Herren Gud skall lön och straff tillmäta Åt dem som vandra i hans bud Och *dem hans bud förgåta*. 588: 4 (J. O. Wallin 1814 efter en äldre psalm)
250. Giv mig *det nyttigt är* och vad dig helst behagar. 368: 7 (B. Garlberg tr. 1694) 1819: Gif mig *det nyttigt är* och hwad dig helst behagar. 238: 9 1695: Gif migh *thet nyttigt är* och hwad tigh hälst behager. 293: 9
251. För mig sitt liv, sitt dyra blod Han ville icke spara, Att för *den dom mig förestod*, Jag måtte tryggad vara. 37: 6 (M. Luther 1523, Olaus Petri 1536, O. Forssell 1816) 1819: -- Att för *den dom, mig förestod*, Jag måtte tryggad vara. 46: 6
I förlagan finns inte den behandlade konstruktionen utan stroferna lyder: Han lät uthgiuta sin dyra blodh/ Sitt lijf mände han ej spara: Thet led han migh til synda-boot; Ty må jagh trygger vara (219: 6).
252. Att *de änglar dem ledsaga* Ej hos dig må oss anklaga. 181: 4 (F. M. Franzén 1814)
253. Lär oss troget taga vara På *det ord oss givet är*. 217: 2 (Lina Sandell-Berg 1872)
254. Och var och en i kärlek bär *Den börda honom given är*. 482: 5 (C. C. L. von Pfeil 1746, tr. 1782, J. A. Eklund 1911)
255. Så lär mig och, Herre, att dig till behag Förvalta *det pund mig blev givet*. 501: 4 (C. R. Sundell 1934)
256. *Den natt mig höljer nu* Skall en gång sig förklara. XI: 6 (F. M. Franzén 1816)
257. Och lär ditt folk i råd och dåd-- Att det må bära fram i tro *De offer dig behaga*. 270: 6 (M. Greiter 1525, sv. övers. 1567, S. Alin 1903, J. A. Eklund 1911)
258. Det kval hans känsla följer, *Den krans hans huvud höljer*, Det kors, som honom bär, Den törst, som ingen lindrar, Hans hjärta dock ej hindrar Dig intill döden hålla kär. 90: 2 (S. Ödmann 1798)
259. Ur *det moln din dag betäcker* Skall en stråle än gå fram Och den kalk dig sorgen räcker Bitter är, men hälsosam. 374: 1 (J. O. Wallin 1817)
260. Därför, o Fader i det höga, Jag i din hand mitt väl förtror, Jag vet ditt hulda fadersöga Ser och *den mask i stoftet bor*. 15: 5 (A. A. Afzelius 1814)
261. Din sannings ljus förklare *Det dunkel kring oss rår*, Ditt ord den stjärna vare, Som styr all strävan vår. 486: 2 (K. A. Melin 1880)
262. Att bliva fri *de brister vid mig låda*, Med daglig flit jag göra vill mitt bästa. 401: 5 (J. O. Wallin 1816)
263. Hämta i bön hans håvor ned, Skåda i hoppet *den sabbatsfred Sist för Guds folk står åter*. 163: 6 (N. F. S. Grundtvig 1837, E. Evers 1906, bearb.)
264. En dag du rör ock vid den grav, Som bådas stoft omgiver, Du då *den telning nu bröts av* Föräldrar återgiver. 581: 6 (E. G. Geijer 1812)

265. Dig låg om hjärtat, Helige, Att ej ett får borttappat se Av *dem dig anförtröddes*. 34: 2 (E. G. Geijer 1812)

I det följande exempel ur den finlandssvenska psalmboken (1943):

266. *Den, av sanning är*, Dig hyllning bär. 8: 4 (G. Jensen 1915, J. Tegengren 1927, bearb.)

267. *Den i dig sin fristad funnit*, Han har lyckligt övervunnit. 56: 6 (J. Herrmann 1644, E. Norenus 1675, bearb.).

1886: *Den i dig sin fristad funnit*, Han har lyckligt öfwerwunnit. 31: 6

1695: *Then i tin såår rum haar funnit| Han haar lycklig öfwerwunnit*. 151: 6

Konstruktionen är densamma, även om det finns olikheter i ordvalet i förlagan och de senare psalmböckerna.

268. Du skall här få noggsamt lära, Vem han kallar saliggjord: *Den av hjärtat trogen är*, Och om Jesus vittne bär. 110: 1 (J. Heermann 1636, D. Denicke 1648, J. Svedberg 1694, bearb.)

1886: – – *Den af hjertat trogen är* Och om Jesus vittne bär. 79: 1

Den »gamla psalmboken» har en annan konstruktion: Tu skalt här få noggsamt lära/ Hvem är i the trognas tahl (198: 1).

269. Salig *den med redlig iver Söker Guds rättfärdighet*. 110: 5 (se föreg.)

1886: Salig *den med redlig ifwer Söker Guds rättfärdighet*. 79: 5

1695: Salig är *then alfwart sträfwer Efter san rättferdighet* 198: 5

270. Salig *den sig vill förbarma Över nästans uselhet*. 110: 6

1886: Salig *den sig will förbarma Öfwer nästans uselhet*. 79: 6

1695: Salig är *then sigh förbarmer Vtaf hiertans blödighet*. 198: 6

271. *Den i kärlek och i ro Med sin nästa här vill bo*, Men ej hatar eller hämnas! Han Guds kära barn skall nämnas. 110: 8

1886: *Den i kärlek och i ro Med sin nästa här will bo*, Men ej hatar eller hämnas: Han Guds barn skall nämnas. 79: 8

Förlagan har här igen en annan konstruktion: Then som stichtar frijd och roo/ At man må i kärlek boo: Honom skal then nåden ämnas At Gudz käre barn få nämnas (198: 8).

272. En tid, en tid det varar så. Då blir varandra lika *Den här till andras bröd måst gå* Och den omätligt rika. 124: 4 (J. L. Runeberg 1857)

273. Och utan vän Försvinner *den själv blott har till nästa*. 129: 7 (J. L. Runeberg 1857, bearb.)

274. Mitt ok är ljuvligt, min börda lätt, *Den mig vill följa* förnimmer det. 130: 1 (okänd tysk förf. 1530, sv. övers. 1567, J. L. Runeberg 1857, bearb.)

1886: Mitt ok är ljuvligt, min börda lätt, *Den mig will följa* förnimmer det. 97: 1

1695: Mitt ook är sött/ min börda är lätt/ *Then migh följer* han hafwer alt slätt. 215: 2

275. Åt *den det aktar och bättring gör* Samt lyder Guds vilja – – Skall salighet Jesus skänka. 130: 2 (se föreg.)

- 1886: *Åt den det aktar och bättring gör* Samt lyder Guds wilja, -- Skall salighet Jesus skänka. 97: 2
- I 1695 års psalmbok har motsvarande vers en helt annan form: Then som thet täncker/ talar och giör/ Och håller sigh rätt som honom bör/ Wil jagh aldrig förachta (215: 3).
276. Ej annan tillförsikt jag har Än fly till *den mig dömer*. 133: 4 (J. L. Runeberg 1857, bearb.)
277. Vi äro de, som äga makt Och lag skall vara, vad vi sagt; Vem är *den oss skall mästra?* 137: 3 (M. Luther 1524, Olaus Petri 1526, J. L. Runeberg 1857, bearb.)
1886: Wi äro de, som äga magt, Och lag skall wara hwad wi sagt; Hwem är *den oss skall mästra?* 100: 3
278. Mitt ord skall fram på stridens fält Att nedslå *den sig mot mig ställt* Och bli de armas styrka. 137: 4 (se föreg.)
1886: Mitt ord skall fram på stridens fält Att nedslå *den sig mot mig ställt*. 100: 4.
- Denna psalm motsvaras i 1695 års psalmbok av psalm nr 31, som dock har helt andra ordalag.
279. Ditt ord är själens rätta spis, Därmed hon sig kan föda; *Den annan söker* är ej vis Och gör sig fåfäng möda. 139: 1 (O. Petri 1536, bearb.)
1886: -- *Den annan söker* är ej wis. 103: 2
1695: Ty siälen hafwer ej annan spijs/ Ther medh hon sigh kan föda; *Then annan söker* han är ej wijs. 222: 2
280. Ja, tro och kärlek summan är Av lag och av profeter; *Den annorlunda tror och lär* För gud en dåre heter. 140: 3 (okänd tysk förf. 1529, Laurentius Petri d.ä.? 1567, L. Stenbäck 1866, bearb.)
1886: -- *Den annorlunda tror och lär* För Gud en dåre heter. 104: 3.
- Igen har förlagan en annan konstruktion: Ho annorledes dyrckar Gudh/Fåfångt han tå arbetar (223: 10).
281. Ewigt skall Guds ord bestå. *Den det hör och troget gömmer*, Honom Jesus salig dömer. 142: 3 (J. H. Roos 1880).
282. Men *den Herrens ord förkastar*, -- Han till evig ofärd hastar. 142: 4 (se föreg.)
283. *Den ångerfull hans nåd begär* Är honom kär Och får sig allt tillgivet. 144: 4 (okänd tysk förf. 1579, P. Däleman 1583, L. Stenbäck 1857, 1866, bearb.)
1886. *Den ångerfull hans nåd begär* Är honom kär Och får sig allt tillgifwet. 108: 4.
1695: *Then ånger för sin synder bär*/ Om ej twiflar/ Honom hans synd tilgifwes. 227: 3.
284. O Gud Fader, du som sänder Ordets tröst till varje ort Och för *den till dig sig vänder* Aldrig sluter nådens port. 183: 3 (O. Kolmodin 1734, J. L. Runeberg 1857, bearb.)
285. Men man må sig väl betrakta, Noga på sitt hjärta akta; *Den hit obotfärdig går*, Han dom och icke hugnad får. 208: 5 (M. Luther 1524, O. Petri 1530, bearb.)
1886: *Den hit obotfärdig går*, Han här för lifwet döden får. 140: 5.

- 1695: Man skal sigh ock sielf betrachta, Och vppå sin' saker achta: *Then owärdig här til går/* För lifwet han här döden får. 14: 7
286. Du livets bröd, o Jesus Krist, Som låter här dig finna Och hugnar *den sin synd och brist Vill ångra och besinna*. 211: 1 (J. Rist 1654, J. Arrhenius 1691, J. Svedberg 1694, bearb.)
- 1886: Du lifwets bröd, o Jesu Krist, Som låter här dig finna Fast nådig *den sin synd och brist Will ångra och besinna*. 143: 1
- 1695: Tu liffsens brödh/ O JEsu Christ/ Som låter tigh här finna, Fast nådigh *then sin syndabrist Wil ångra och besinna*. 17: 1
287. Mitt i livet gå vi här Fångna under döden. Vem är *den oss hjälp beskär* I den sista nöden? 254: 1 (v.1 lat. växelsång fr. 800-t., M. Luther 1524, O. Petri 1529, bearb.)
- 1886: Ho är *den oss hjelp beskär* I den sista nöden? 485: 1
- Förlagan har annan konstruktion: Hwem få wij som hielpen är/ Then wij efterlänge (398: 1).
288. Mitt uti vår syndanöd Satan oss anfäktar. Vem är *den från ewig död Oss förlossa mäktar*. 254: 2 (se föreg.)
- 1886: Ho är *den från ewig död Oss förlossa mäktar* 485: 2
- Här har förlagans strofer följande avvikande form: Ho är then som för oss går/ Och wil döden lida? (398: 2).
289. *Den söka vill och längtar till En annan tröstekälla*, Han aldrig skall I världen all Sin törst få tillfredställa. 272: 4 (L. Spengler tr. 1535, sv. övers. 1543, J. L. Runeberg 1857, L. Stenbäck 1866, bearb.)
- 1886: *Den söka will Och längtar till En annan tröstekälla* Han --. 192: 5
- Även här har 1695 års psalmbok en annan konstruktion: Ty ho sigh någon annor tröst I nödene föresätter Än Christum/ som oss hafwer löst/ Honom diefwulen snart förskräcker (217: 6).
290. Han ljuset är och sanningen, Han vägen är och livet; *Den honom söker* finner än, Och även den som beder, varder givet. 279: 4 (S. J. Hedborn 1814 efter en äldre psalm)
291. Av Jesus är all salighet. Omfattom hans rättfärdighet. *Den på hans namn har satt sin tröst*, Han varder från allt ont förlöst. 286: 3 (B. Förtsch 1609, H. Ausius 1641, J. Boëthius 1693, bearb.)
- 1886: -- *Den på hans namn har satt sin tröst*, Han warder från allt ont förlöst. 204: 3
- Förlagan har ingen kontaktsats: Ho på hans namne sätter tröst/ Han warder af alt ondt förlöst (143: 3).
292. Ingen skall mig kunna skilja Ifrån *den mig har så kär*. 288: 1 (J. Arrhenius 1691)
- 1886: Ingen skall mig kunna skilja Ifrån *den mig har så kär*. 207: 1
- 1695: Ingen skal migh kunna skilja Ifrå *then migh haar så kär*. 245: 1
293. Så blid och hjärtelig han är, Så snar att med oss vara, Behöver för *den hjälp begär* Ej sina håvor spara. 294: 3 (J. L. Runeberg 1857)

294. *Den ej med Herren står skall falla Och som en rök försvinna hän.* 310: 4 (J. L. Runeberg 1857)
295. Pris vare Gud! Han övergiver *Ej den till honom sätter tro.* 310: 7 (se föreg.)
296. Han är *den oss förnöjer* Med håvor varje dag. 312: 5 (H. Spegel 1688, bearb.)
1886: Han är *den oss förnöjer* Med håfwor hvarje dag. 227: 5
I den »gamla psalmboken» motsvaras psalm 312 av psalm nr 90, men strofen ovan har ingen motsvarighet i den.
297. *Den i Guds hus planterad är,* Han grönskar upp och frukter bär. 325: 7 (J. Arrhenius 1694, bearb.)
1886: *Den i Guds hus planterad är,* Han grönskar upp och frukter bär. 235: 7
1695: *Then i Gudz huus planterad är/* Han grönskas wäl/ godh frucht ock bär. 81: 9
298. Hav tålomod, Var from och god – – *Den detta hör,* och *den det gör,* Skall Gud
299. från sig ej skilja. 327: 1 (L. Haetzer tr. 1537, E. E. Helsingius tr. 1614, J. O. Wallin 1816)
1886: – – *Den detta hör Och den det gör* Skall Gud från sig ej skilja. 237: 1
1695: – – *Then thetta giör / ther efter spör / Skal Gudh ej från sigh skilja.* 263:1
300. *Den dig, o Herre, finner,* Hans smärta snart försvinner. 353: 6 (J. Heermann 1630, L. Springer 1676, bearb.)
1886: *Den dig, o Herre, finner,* Hans smärta snart försvinner. 259: 6
Åter har förlagan en avvikande form: Ho sigh hoos tigh infinner/ Hans sorg fullsnart försvinner (292: 6).
301. Himlars rymd sin Konung ärar, Himlars härar Prisa *den dem väsen gett.* 387: 1 (J. L. Runeberg 1857)
302. Prisen *den om oss har vård* Ty han är fast god och blid. 389: 3 (J. Frank 1653, J. Arrhenius 1691, J. Svedberg 1894)
1886: Prisen *den om oss har vård!* 293: 3
1695: Priser *then om oss haar vård.* 84: 3
303. Han är *den honom fruktar* Långmodig, mild och huld. 390: 2 (J. Gramann Poliander 1540, sv. övers. 1597, J. O. Wallin)
1886: Han är *den honom fruktar* Långmodig, mild och huld. 294: 2
1965: Hans nådh är högt befastad *Öfwer them honom fruchta rätt.* 86: 2
Ordvalet är ju ett annat i den ursprungliga versionen av denna psalm, men konstruktionen med oinledd kontaktsats förekommer i alla tre psalmböckerna.
304. Rättfärdighet bevisar han, Man efter man, *Den hans förbund ej sviker.* 391: 5 (J. L. Runeberg 1857, bearb., v. 5 J. H. Roos 1861)
305. Han är *den oss kan råda* Till det vårt bästa är. 423: 7 (H. Spegel 1688, bearb.)
306. 1886: Han är *den oss kan råda* Till det vårt bästa är. 336: 7
1695: Han är *then oss kan råda* Til thet vårt bästa är. 82: 8
307. *Den i det minsta trogen är,* Åt honom Herren mer beskär. 437: 3 (K. Hammar-Terhi 1903, Aina Lagus 1903, J. A. Eklund 1911)
308. Du hatar *den ett ont och svekfullt hjärta bär,* Men du beskärmar den, som red-

- ligt lever här. 467: 1 (O. Pesonius 1836, B. O. Lille 1869, M. von Bonsdorff 1942)
309. Ett stöd dock alltid övrigt är, För *den dig*, *Herre fruktar*. 592: 3 (F. M. Franzén 1814, bearb.)
310. O usla liv, o bräcklighet, *Den dig kan rätt betrakta*, Han må din lust och härlighet, Ej synnerligen akta. 600: 6 (M. G. de la Gardie tr. 1694, bearb.)
De båda äldre psalmböckerna har en konstruktion med *ho*; 1886: Ho dig kan rätt betrakta, Han – – (475: 6) och 1695: Ho tigh kan rätt betrachta/ Han – – (387: 6).
311. Förgät ej *den dig kostat har* Så mycken kamp och pina. 607: 5 (J. L. Runeberg)
312. Sin förtjänst han oss har givit, *Den det tror får ärva livet*. 615: 4 (E. Gripenhielm tr. 1694, bearb.)
1886: Sin förtjenst han oss har gifwit, *Den det tror får ärfwa lifwet*. 489: 4
Den äldsta psalmboken har inledd relativsats: Sin förtienst haar han oss gifwit; Then som troor han ärfwar lifwit (405: 7).
313. När Konungen framträder Att sina gäster se, *Den ej har bröllopskläder*, Han döms till evigt ve. 621: 8 (J. Walther 1552, Petrus Johannis Gothus 1604, bearb.)
1886: – – *Den ej har bröllopskläder* Han döms till ewigt we. 496: 10
1695: – – *Then ej bär bröllops kläder/* Får ewig spott och spee. 412: 29
314. Huru världen frid ej unnar *Dem Gud frukta*, Ser jag bäst. 60: 7 (H. Spiegel 1694, bearb.)
1886: Huru werlden frid ej unnar *Dem gud frukta*, ser jag bäst. 38: 8
Förlagan har här inledd relativsats: Huru afwund them förföljer, Som Gudh fruchta seer jagh bäst (158: 8).
315. Hur ofta spörs ej flit och id För vansklig tid Hos *dem till världen höra*. 128: 1 (J. L. Runeberg 1857, bearb.)
316. Gud, låt det stråla rent och klart, Trots *dem oss vedersaka*. 137: 6 (M. Luther 1524, Olaus Petri 1526, J. L. Runeberg 1857, bearb.)
1886: Gud, låt det stråla rent och klart, Trots *dem oss wedersaka*. 100: 6
Psaln nr 31 i 1695 års psalmbok har i motsvarande strofer helt andra uttryck.
317. På kraftens hand du sitta skall; Till dess jag dig till fotapall Gör *dem dig vedersaka*. 157: 1 (B. Waldes 1533, sv. övers. 1567, J. L. Runeberg 1857, bearb.)
1886: – – Till dess jag dig till fotapall Gör *dem dig wedersaka*. 119: 1
Förlagan har ingen relativsats alls i motsvarande strofer: Til thes jagh tigh til fotapall Gör tina fiendar alla (88: 1).
318. Du, som till församling enar *Alla dem dig hålla kär*. 222: 5 (E. N. Söderberg 1911).
319. Vår Gud är rättvis, mild och god Mot *dem hans hjälp åkalla*. 247: 4 (A. Knöpen 1527, sv. övers. 1594, J. L. Runeberg 1857, bearb.)
1886: Vår Gud är rättwis, mild och god Mot *dem hans hielp åkalla*. 168: 6
1695: Herren är söt/ rättwijs och godh *Allom them honom påkalla*. 42: 6

Även om det är olikhet i uttrycket, är konstruktionen den samma i alla tre upplagor.

320. Han styrker oss och med sin högra hand han Förströr *dem oss förfölja* såsom sand. 316: 4 (J. Arrhenius 1694, bearb.)
1886: – – Förströr *dem oss förfölja*, såsom sand. 297: 4
1695: Tu styrcker migh medh tine högra hand; Förströr *them migh förfölja* såsom sand. 105: 4
321. *Dem honom hålla kär* Han friar från all fara. 347: 2 (L. Hembold o. 1564, sv. övers. 1601, bearb.)
1886: *Dem honom hålla kär* Han friar från all fara. 251: 2
1695: Tå hielper Gudh i wåde *Them honom hålla kär*; Giör frij från synd och last. 283: 2
322. Har jag som Jesus gjort, välsignat *dem mig bannat*. 420: 7 (J. A. V. Weigel 1775, Z. Topelius 1869)
323. Jag skiljes wäl med kvida Från *dem mig hava kär*. 604: 6 (Chr. Knoll 1605, J. Arrhenius 1694, bearb.)
1886: Jag skiljes wäl med qwida Från *dem mig hafwa kär*. 481: 6
1695: Jagh skils wäl bort medh qwida Från *them migh hafwa kär*. 393: 6
324. Eldtungor flamina, hör, gamla och unga Vittna i jubel om *undret dem hänt*. 92: 2 (J. N. Brun 1786, E. B. Holmsten 1927, A. Takolander 1927)
325. Och så missbrukar uppenbart *Den vilodag oss given vart*. 176: 3 (okänd tysk förf. 1646, J. Svedberg 1694, bearb.)
1886: Och så missbrukar uppenbart *Den hwilodag oss gifwen wardt*. 128: 3
Förlagan har här igen en strof utan relativsats: At mångens slemma sedh och lagh/ Är platt förachta HErrans dagh (230: 11).
326. Vems är *den röst mig väckt* i hjärtegrunden? 258: 2 (Laurentius Petri Gothus 1572?, bearb.)
1886: Hwems är *den röst mig wäckt* i hjerte-grunden? 180: 2
1695: Hwar är *then röst| migh wäcker* af hiertans grunde? 251: 2
327. Gör du det, som Gud behagar, Får *den nåd dig öppen stått*. 264: 7 (L. Johansson Lucidor tr. 1685, bearb.)
Både 1886 års och 1695 års psalmbok har avvikande formulering: Gör du det, som Gud behagar Och ej länder dig til spott (1886, 189: 10) och Giör tu tå thet Gudh behagar/ Och eij länder tig til spott (1695, 406: 10).
328. För mig sitt liv, sitt dyra blod, Han ville icke spara, Att för *den dom mig förestod* Jag måtte tryggad vara. 273: 6 (M. Luther 1532, O. Petri 1536, bearb.)
1886: – – Att för *den dom mig förestod* Jag måtte tryggad vara. 193: 6
Den »gamla psalmboken» har här ingen relativsats: Thet led han migh til synda-boot; Ty må jagh trygger wara (219: 6).
329. Att jag alla dagar må Hans gemenskap njuta få, Ty han är *den skydd mig räcker* Och i nöden mig betäcker. 309: 3 (J. Arrhenius 1680-talet, bearb.)
1886: – – Ty han är *den skydd mig räcker* Och i nöden mig betäcker. 220: 3

- 1695: Ty han är *then migh betäcker* I ond tijd/ och handen räcker. 44: 3
 Det sista exemplet (44: 3) har samma konstruktion som de två andra, även om uttrycken är olika.
330. Led mig rätt, att jag ej går Vilse eller skada får, *Av den fiende mig tränger* Och min rätt av hat förvränger. 309: 4 (se föreg.)
 1886: – – *Af den fiende mig tränger* Och min rätt af hat förvränger. 220: 5
 1695 års psalmbok har här inledd relativsats: Led migh rätt/ at jagh ej går Wilse/ eller skade får Af min fiend som migh tränger/ Och min rätt så skamlöst wränger (44: 5).
331. *All den sorg mig nederböjer, All den glädje mig förnöjer*, – – Är min nödtorft och mitt hopp. 363: 5 (J. C. Fröbing slutet av 1700-talet, Z. Topelius 1816, bearb.)
332. *Den natt mig följer nu* Skall ej för evigt vara. 511: 6 (F. M. Franzén 1816, bearb.)
334. Vänd av *den flod oss skada vill* Låt solen åter skina. 580: 1 (D. Denicke o. 1650, sv. övers. 1869)
335. Men ditt helga ord mig lede, *Till den nåd mig är kungjord*. 615: 3 (E. Gripenhielm tr. 1694, bearb.)
 1886: Men ditt helga ord mig lede *Till den nåd mig är kungjord*. 489: 3
 Förlagan har följande formulering: Tu för mina synder lede Äst på migh fast wreder giord (405: 6), alltså helt olik de motsvarande stroferna i 1886 års och nuvarande psalmbok.
336. Och vore än som blod så röd *Den synd mig nederslagit*. 45: 3 (Ph. F. Hiller 1760-talet, Z. Topelius 1880).
337. *Det ogräs i min själ slår ut*, Giv att sin grodd det mister. 247: 6 (A. Knöpken 1527, sv. övers. 1594, J. L. Runeberg 1857, bearb.)
 1886: *Det ogräs i min själ slår ut*, Gif att sin grodd det mister. 168: 8
 Även här har den äldsta psalmboken en helt annan formulering: Förlåt migh mina synder; Thet är så mycket thet onda krut/ Och växer alla stunder (42: 8).
338. Min synd är svår och stor, Du kan ej mer fördraga *Den ondska i mig bor*. 257: 1 (H. von Gottingen o. 1530, sv. övers. 1572, J. L. Runeberg 1857, bearb.)
 1886: – – Du kan ej mer fördraga *Den ondska i mig bor*. 179: 1
 Förlagan har ingen relativkonstruktion i motsvarande vers: Min synd är swår och stoor/ Undfången är jagh i wee och plåga/ Och wänter then swarta jord (250: 1).
339. Och vem är väl så stark och stor, Att från *den själ på Herren tror* Han Herren kan fördriva? 152: 2 (S. Heyd 1537?, S. A. Forsius 1614, J.L. Runeberg 1857, bearb.)
 1886: Och ho är wäl så stark och stor, Att från *den själ på Herren tror* Han Herren kan fördrifwa? 117: 2.
 Stroferna ovan har ingen direkt motsvarighet i psalm 57 i 1695 års psalmbok.
340. All timlig nöd, *den största här kan vara* Med tiden än sin kos dock måste fara. 617: 2 (J. Rist 1652, L. Johansson eller P. Brask tr. 1685, bearb.)

1886: All timlig nöd, *den största här kan wara*, Med tiden än sin kos dock måste fara. 491: 2

1695: All timlig nödh/ *then största här kan wara*/ Medh tiden skal och måste sin koos fara. 407: 2

Sammanfattningsvis kan man konstatera, att bland dessa exempel den övervägande vanligaste konstruktionen är *den* (\sim dem \sim det) + oinledd relativsats (71+58 fall), typen *den bok oss nyttig är* och *den bok här nyttig är* förekommer i 31 fall (14+17). Någon gång bestämmes korrelatet av *all* eller *samma*. Särskilt framhäver jag här de exempel (nr 264, 265), vilka visar, att uttryckstypen *den bok i våras köptes* med passiv konstruktion kan förekomma även i nusvenskan¹. Exempelsamlingen innehåller även prov på samordnade oinledda relativsats, nr 208: *Den icke betänker sitt eviga väl, men binder i stofvet sin fattiga själ Skall aldrig till himmelen hinna* och nr 223: *Den sin själ i oskuld kläder Och sin första kärlek vårdar*.

Vid jämförelse av 1937 års och 1943 års psalmbok med de motsvarande äldre upplagorna visar det sig att de i 17+23 fall alla har samma konstruktion, dvs. oinledd relativsats (nr 180, 181, 190, 194, 196, 197, 198, 211, 215, 216, 217–219, 229, 233, 242, 250/267, 269, 270, 274, 279, 283, 285, 286, 292, 297, 298, 302, 303, 305, 306, 313, 319, 320, 321, 323, 326, 329, 340). I 3+3 fall (182, 189, 200/288, 312, 330) har de senare psalmböckerna oinledd relativsats, medan 1695 års psalmbok har inledd relativsats. I ett fall (nr 199) har den gamla psalmboken korrelatet i objektsställning, i de andra psalmböckerna står motsvarande korrelat i subjektställning. 1695 års psalmbok har i 5+21 fall annan formulering utan relativ bisats, där de nu använda psalmböckerna har oinledd kontaktsats med korrelatet i subjektställning. Om man jämför 1819 års psalmbok med 1937 års, märker man att de i stort sett motsvarar varandra. Detsamma gäller de motsvarande finlandssvenska psalmböckerna.

Denna exempelsamling torde visa, att oinledd relativsats med korrelatet i subjektställning ända till våra dagar varit ett levande stildrag i det religiösa språket. Den rikssvenska och den finlandssvenska psalmboken har många gemensamma psalmer, som bearbetats på olika sätt; det finns ju skiljaktigheter i ordvalet; inte heller har den oinledda relativsatsen bevarats i samma psalmer. Exempelen visar dock tydligt, att denna gamla konstruktion har levat kvar både i den rikssvenska och i den finlandssvenska psalmdiktningen, ty även senare psalmdiktare, ända in på 1900-talet, har använt denna typ av kontaktsats. Man kan väl konstatera att även här tycks finlandssvenskan vara mer konservativ, ty den finlandssvenska psalmboken har flere fall kontaktsatser med korrelatet som subjekt.

¹) I det följande ges även andra exempel på denna typ. B. B j e r r e har i sin avhandling ANF LI (1955) s.1 f. ett prosaexempel från år 1932: *Ett bedömande på sätt nu antytts medför givetvis att censorerna nödgas att . . . komplettera . . . sina erfarenheter*. Prof. Carl-Eric Thors har påpekat, att språkkänslan möjligen förnimmer korrelatet som objekt trots den vanliga grammatiska analysen. Även kan det vara tänkbart, att uttryckstypen *såsom nu antytts* har inverkat på formuleringen.

Samma konstruktion påträffas inte så sällan även hos 1800-talsdiktare och äldre nysvenska diktare. Man får den uppfattningen, att vi här har att göra med en struktur tillhörande den högre stilen åtminstone i senare tid.

Ur J o h a n L u d v i g R u n e b e r g s (1804–1877) diktning anför jag följande exempel:

341. Se, *den litet har*, är nöjd med litet/ men *den mycket eger*, fordrar mera. Samlade
342. Skrifter I s. 79 (Idyll och epigram).
343. Denne är Karl, min älskade son; hur han artar sig framgent,/ vet *Den, honom mig gaf*: Han styre det allt till det bästa! Ibid. II s. 46 (Elgskyttarne VIII).
344. Nycklarna ege du sjelf; *hvad lås, dig lyster att öppna*,/ öppne du fritt – -. Ibid. II s. 31 (Elgskyttarne V).
345. Säg sjelf, om *de sår, här blödt och igengrott*,/ stört din ro och förbittrat din fredade sömn vid mitt hjerta? Ibid. II s. 80 (Julqvällen I).
346. – Jag har hatat, broder,/ att jag hatat, är *den skuld, mig trycker* – -. Ibid. II s. 136 (Nadeschda).
347. Det är den enda, hon har kvar/ af *all den glädje, fordom var!* Ibid. I s. 60 (Bruden.)
348. Liksom *den bäck, der rann*,/ för den, som rinner här,/ vi voro för hvarann,/ så länge du var der – -. Ibid. I s. 56 (Hvem styrde hit din väg?).
349. Du har som jag en vän att tolka för/ *den fröjd, det qval, ditt veka hjärta rör*. Ibid. I s. 45 (Taltrasten).
350. Förgänglig var då *den sälla lott/ mig brydde* . . Ibid. I s. 35. (Vid en väns död).
351. – – blott i sömnens dunkla lustgård/ *gror den stängel, dig läker* – -. Ibid. I s. 34 (Vaggsång för mitt hjärta).

Från Runebergs krets stammar följande exempel, hämtat ur E m i l i e a f B j ö r k s t é n s dagbok (B e r t a E d e l f e l t Ur en gammal dagbok, Helsingfors 1922, s. 189):

352. Han (J. L. Runeberg) talade så ofta om *den korta tid honom återstod*.¹

Även hos andra 1800-talsdiktare påträffar man exempel av typen *den bok oss nyttig är* eller *den oss nyttig är*. N. B e c k m a n har i sin grammatik s. 240 under d) uppgiften att sådana kontaktsatser har man »särskilt i poesi i några andra fall (utom i fallen a–c)» och ett exempel av P. D. A. A t t e r b o m (1790–1855):

353. I *den viskning, genom kvällen bävar*, Stämnia björkar in.

Detta exempel har citerats många gånger och upprepas bl.a. av SAOB och O. Ö s t e r g r e n s Nusvensk ordbok (VI sp. 1065). Det är långtifrån det enda exemplet hos 1800-talsdiktarna.

Av A. A. A f z e l i u s (1785–1871) är det följande kända exemplet:

354. När och fjärran ej en susning, inte ljud/ stör *det lugn över nejden rår*,/ när havets kung ur gyllne borgen går – -. Näckens polska.

¹) B e r t a E d e l f e l t har själv på samma sida följande mening: Hon sitter bredvid honom i det andra soffhörnet, såsom så många gånger förr, och hon lyssnar till *den röst, hon ständigt fruktar att snart skall förstummas för alltid*», där det utelämnade *som* har både objekts- och subjektsställning. Är det möjligen fråga om finsk inverkan (jonka hän pian pelkää mykistyvän)?

Ur *Esaias Tegnér*s (1782–1846) *Frithiofs saga* (1825) har jag antecknat följande strofer med oinledd relativsats:

355. -- och *samma guld, din hjessa målat,*/ har hon i sina lockar fått. O. c. s. 60.

356. onda andar fly för dagens/ dolda kraft från *helgadt rum,*/ nämns för *abacturium*.
Samlade skrifter I: 233, jubelupplaga Stockholm 1882–83, citerat efter Ruben G:son Berg o.c. s. 227.

I *Erik Gustaf Geijer*s (1783–1847) diktning finner man bl. a. följande exempel på kontaktsatsen:

357. Men stod jag om natten å gungande stäv/ och den ensliga vågen röt,/ då hörde jag nornorna virka sin väv/ i *den storm genom rymden sköt*. Svenska romantiker i urval av Johannes Edfelt s. 12 (Vikingen).

358. Må ho, som vill, gå kring världens rund:/ vare herre och dräng *den det kan!*
Ibid. s. 13 (●dalbonden).

359. *Den jorden behärskar* har tusende ben/ och väl tusende armar därtill. Ibid. s. 14.

360. *Den rätt kan läsa sitt Fader vår,*/ han rädes varken fan eller trollen. Ibid. s. 18 (Den lilla kolargossen).

Hos *Erik Sjöberg* (*Vitalis*, 1794–1828) har jag påträffat följande belägg:

361. *Den man, av gudaeld för frihet lågar,*/ din hyllning ej på fege läppar för. Ibid. s. 253 (Den kämpandes sång).

362. Ack, unna mig till hämnd emot mitt smärta/ den stilla himmelsfärden till ditt hjärta/ utur *det liv mig omger mörkt och kallt!* Ibid. s. 269 (Sånger till mannen i månen).

363. *Den ej hade får*, med sig själv gick vall. Ibid. s. 276 (Konung Faraos).

För *Erik Johansson* (1793–1823) är den behandlade uttryckstypen inte heller helt främmande. Han har bl. a.:

364. Ej av ert ljuvliga spel dövas *den smärta, mig tär*. Ibid. s. 121 (Elegier).

365. skalden öfwergaf/ *den känsla, fordom anat farans möte*. Samlade skrifter I: 154, citerat efter Ruben G:son Berg o.c. s. 227.

Ruben G:son Berg har i sin avhandling »Den poetiska friheten i 1800-talets svenska diktning» vidare följande exempel på kontaktsatsen med korrelatet som subjekt:

366. *Den, likt mig, fått tidigt röna*/ hur förgängligt är det sköna. Böttiger K. V., Samlade skrifter I: 100, Stockholm 1856–81.

367. Tack vare *honom på korset dog*. Fallström D. Valda dikter II: 61, Stockholm 1899.

368. Öfver bäckarnas kaskader/ öfver *bråddjup, vägen stängde*. Ibid. I: 261.

369. *Den så förmått förtjusa och förföra*. Snoilsky C. Dikter III: 95, Andra uppl., Stockholm 1884.

370. *Hvem mäter den förlust de dina drabbat*. Strandberg C. V. A. Dikter 202, Stockholm 1878.

371. Vi alla ha syndat på nåden hos Gud: –/ *Hvar syster, sig smyckar i glädje till*

- brud,*/ hvar broder, som skördas af döden. Nybom J. Samlade skrifter I: 100, Uppsala 1844.
372. Föräldrahjärta, undergifvet sörlj/ *den ängel sofver ljuft uppå sitt läger!* Ibid. I: 133.
373. *De diktens blommor, mornas i mitt sinne,*/ först vattnades utaf din kärleks våg. Ibid. I: 135.
374. (hon) hälsade med helig frid/ *den pilgrim, kom ur storm och strid.* Ibid. II: 188.
De tre sista exemplen har en från de andra avvikande ordföljd, de är utan kil. R u b e n G:s o n B e r g påpekar (o.c. s. 321 f.) att »Nyboms värs: Föräldrahjärta, undergifvet sörlj den ängel, *sofver ljuft uppå sitt läger*, synes mig stötande. Kräves inte följande ordföljd? Föräldrahjärta, undergifvet sörlj den ängel, ljuft uppå sitt läger sofver. Och Atterboms: I den hviskning, *genom kvällen bäfvar*, kan inte ändras om till I den hviskning, bäfvar genom kvällen. Skälet är naturligtvis det, att genom att sätta värbet först, inger man föreställningen om att det är predikatet till det föregående substantivet. Nyboms konstruktion är också enstaka.»
- I »Kärlekens nöje och kval» av G u s t a f P h i l i p C r e u t z (1731–1785) finns följande exempel på kontaktsats:
375. Ack, om kärlek sälla gjorde/ *alla dem dess välde sporde.* Gustaviansk lyrik i urval av Jan Cornell s. 14.
376. och *den eld i själen brinner*/ hela världen är för dig. Ibid. s. 15.
377. Vartill gagnar då *den iver*/ *detta bröstet sönderriver?* Ibid. s. 15.
- Bland psalmbokscitaten finns även citat ur F r a n z M i k a e l F r a n z é n s (1772–1847) psalmer. Följande exempel är ur hans profana diktning. Vissa fall av dem står dock psalmen nära:
378. – – på din tavla, där tillsammans flutit/ *all den täckhet i naturen fanns?* Ibid. s. 331.
379. Salig, salig känn dig vorden,/ känn, vad tyngd ifrån dig föll/ av *det stoft, dig följt från jorden,*/ som din pilgrimsskrud behöll. Ibid. s. 323.
380. Finns *den frid från jorden skildes*/ ej i himmelen igen? Samlade skrifter I: 46, Örebro 1867–69, citerat efter R u b e n G:s o n B e r g o.c. s. 225.
381. Det är förbi – jag får ej mer dig höra,/ än vid din båge, än vid ditt klaver,/ och lutad stå bakom din stol och röra,/ tätt vid din kind, *den lock där faller ner.* Skaldestycken s. 28 (Den enda kyssen).
382. Se där flög en örn/ säll *den vingar har!* Ibid. s. 51 (Spring min snälla ren).
383. O! sköna glas, där man betraktar/ ej dig, blott den man kära har! /*Säll den det aktar:*/ han har en vän i ålderns dar. Ibid. s. 57 (Spegeln).

Uttryckstypen *den bok oss* (~*här*) *nyttig är* och *den oss nyttig är* är i äldre nysvenskan bekant också i prosan. B. B j e r r e citerar i sin avhandling, s. 2, den märkliga uppgiften ur Svenska Akademiens dagbok 1787, att man kan »säga lika rätt 'De svårigheter, härvid yppa sig' som 'de svårigheter, hvilka härvid yppa sig'.» Angående 1600-talets språk har E l o f H e l l q v i s t i sin »Studier i 1600-talets svenska» s. 177f. uppgiften, enligt vilken »Relativpronominet utelämnas icke sällan såsom sub-

jekt i s.k. nödvändiga relativbisatser, t.ex. efter *allt*: *alt Folck i Småland lågh* (Girs G. I s. 72); efter determinativpronominet *den, det*: *the migh haa skämt* 'dem som' (Mess. s. 60). *The här mot stå* (ib. s. 252), *Konungen, eller the sådant rychte vtspridde* (Girs G. I s. 373), *thet Folck ther vthi liggandes bleff* (ib. s. 19), *the Köpmansskep ifrån Sverige komma skulle* (Girs E. XIV s. 69). – Äfven i fsv. är samma företeelse ytterst vanlig, t. ex. *þa giöri þaen sik orþiuffwae kiöpt hawaer maef kiöpwinum* (UL MB 47). Relativpronominet *som* saknas dessutom ofta som subjekt, när i bisats *heta* är predikat: *en heet Engelbrecht* (Hund E. XIV:s kr. str. 379), *en fougde het Jon Hälsing* (Bureus suml., Sv. landsm. Bih. I. 2: 65) –. Denna konstruktion är vid detta verb äfven under 1500-talet mycket vanlig –, likaså i fsv. –. Samma konstruktion förekommer äfven sporadiskt i nsv. talspråk. Här föreligga dock i själfva verket historiskt sedt sidoordnade hufvudsatser.»

Vid jämförelse mellan Lukas evangelium i NT 1526 och GVB 1541 kan man inte säga, att de ifrågavarande kontaktsatserna har blivit sällsyntare i 1541 års bibel, det är nästan tvärtom, ty GVB har någon gång oinledd relativsats där NT 1526 har inledd relativsats med *som*. Den oinledda relativsatsen av här ifrågakommande typ försvinner ur bibeln först i slutet av 1800-talet. I normalupplagan 1883 påträffas blott i undantagsfall oinledd relativsats (såsom t. ex. Ap. 20: 30: och ur eder egen krets skola män uppstå, som skola tala *det förwändt är*, i NT 1526: som tala schola *thet orätt är*). 1780 års provöversättning av bibeln visar en mycket modern text både när det gäller användningen av relativpronomina och även andra språkliga drag. För att belysa förändringens förlopp i bibelspråket vid användningen av kontaktsatser anförs i det följande jämförande prov ur Lukas evangelium i NT 1526, GBV 1541, Karl XII:s bibel (i ett tryck 1729), provöversättningen 1780, och normalupplagan 1883 (i ett tryck 1884).

384. 1. 1526: och *alle the thet hörde* förundrade sikh om the stycker som them sagt wort vthaff heerderna.
 2. 1541: Och *alle the thet hörde*
 3. 1703: Och *alle the thet hörde*
 4. 1780: Alle, s o m hörde thet, förundrade sig öfver thet, som berättades them utaf Herdarna.
 5. 1883: Och alla s o m hörde det 2: 18
385. 1. och *alle the honom hördhe* förskræcte sikh öffuer hans förstondh och swar.
 2. Och *alle the honom hörde*
 3. Och *alle the honom hörde*
 4. så att alle, s o m hörde Honom, häpnade öfwer Hans förstånd och swar.
 5. Och alla s o m hörde honom 2: 47
386. 1. och *thet krokot är* skal rätt warda/ och *thz ojämp* är skal wēdas j sletta
 387. wāghar.
 2. och *thet krokot är*, skal rett warda, och *thet oiemt är*, skal wendas j sletta wāghar.

3. och *thet krokot är*, skal rätt warda, och *thet ojemt är*, skal wändas i slätta vägar.
4. hwad, s o m krokigt är, skall blifwa rätt, och the ojemna vägar blifwa släta.
5. och de krokiga stigarna skola blifwa räta och de ojemna vägarna släta. 3: 5
388. 1. Och *alle the j synagogan woro*, opfyltes med wredhe
 2. Och *alle the j Synagogon woro* vpfyltes medh wredhe
 3. Och *alle the Synagogon woro*, vpfyltes medh wrede
 4. Alle, s o m uti Synagogan thetta hörde, upptändes af wrede
 5. Och alla s o m woro i synagogan uppfyldes med wrede 4: 28
389. 1. för ty en förskreckelse war kōmen öffuer honom och öffuer *alla the medh honō woro*
 2. och offuer *alla the medh honom woro*
 3. och öfwer *alla the medh honom woro*
 4. Ty en förskräckelse war kommen öfwer honom och alla them, s o m med honom woro
 5. och öfwer alla s o m woro med honom 5: 9
390. 1. Haffuen j icke läsit hwad Daudid gjorde thå han hungradhe/ och *the medh honom woro*
 2. och *the medh honom woro*
 3. och *the medh honom woro*
 4. hafwen I icke läset, hwad David gjorde, tå han och the, s o m med honom woro, twingades af hunger.
 5. och de s o m woro med honom 6: 3
391. 1. Thå the alle nekadhe/ sadhe Petrus och *the med honō woro*
 2. och *the medh honom woro*
 3. och *the medh honom woro*
 4. Som nu alle nekade, sade Petrus och the, s o m woro med honom
 5. och de s o m woro med honom 8: 45
392. 1. Men Petrus och *the medh honō woro* förtwngades aff sömpn
 2. och *the medh honom woro*
 3. och *the medh honom woro*
 4. Imedlertid hade Petrus och the, s o m med honom woro, fallet i en djup sömn
 5. Men Petrus och de s o m woro med honom woro tunge af sömn 9: 32
393. 1. Then t h e r icke med mich är, han är emoot mich, och then t h e r
394. icke församlar medh mich, han förskingrar.
 2. *Then icke medh migh är*, han är emoot migh, och *then icke församlar medh migh*, han förskingrar.
 3. *Then icke medh migh är*, han är emot migh; och *then icke församlar medh migh*, han förskingrar.
 4. Then s o m icke är med mig, är emot mig, och then, s o m icke församlar med mig, förskingrar.

5. Den s o m icke är med mig, han är mot mig, och den s o m icke församlar med mig, han förskingrar. 11: 23
395. 1. och *thet inwertes är j idher* thet är fult medh röffwerij och oondzsko
 2. och *thet inwertes är j idher*
 3. och *thet inwärtes är i eder*
 4. men *t h e t I h a f w e n* ther inuti är idel rof och ondska
 5. men edert inre är fullt af rof och ondska 11: 39
396. 1. *thñ mich och förnekar* för mēniskionar, then skal och nekat wardha för gudz englar
 2. Men *then migh nekar för menniskior*
 3. Men *then migh nekar för menniskior*
 4. men *then mig nekar in för människor*
 5. Men den s o m förnekar mig inför människorna 12: 9
397. 1. Och *then sigh förnedrar* han skal wardha vphögder.
 2. Och *then sigh förnedrar*
 3. och *then sig förnedrar*
 4. och then, s o m förnedrar sig sjelf
 5. och den s o m förnedrar sig 14: 11
398. 1. och *alt thet mitt är*, thet är titt
 2. och *alt thet mitt är*
 3. och *alt thet mitt är*
 4. och allt mitt tillhörer tig
 5. och allt mitt är ditt 15: 31
399. 1. Then ther troghen är j thet minsta han är och troghen j *thz*
400. *meer är*, och *then i thet minsta orätt är*, han är och orätt i
401. *thet meer är*.
 2. Then ther troghen är j thet minsta, han är ock troghen j *thet meer är*, Och *then j thet minsta orett är*, han är ock orett j *thet meer är*.
 3. Then ther trogen är i thet minsta, han är ock trogen i *thet meer är*: och *then i thet minsta orätt är*, han är ock orätt i *thet meer är*.
 4. Then, som är trogen uti thet minsta, är ock trogen uti thet, s o m mer är; men then s o m är orättrådig uti thet minsta, är ock orättrådig uti thet större.
 5. Den som är trogen i det minsta, han är ock trogen i mycket, och den s o m är orättfärdig i det minsta, han är ock orättfärdig i mycket. 16: 10
402. 1. hoo wil få idher *thet idhart är?*
 2. hoo wil få idher *thet idhart är?*
 3. ho wil få eder *thet edart är?*
 4. ho kan tå anförtro eder *thet eder tillhörer?*
 5. hwem skall då gifwa eder det s o m är edert? 16: 12
403. 1. för ty så som liwnggeelden liwngar och skjñ frå then ena platsen vnder himmelen, och til then andra s o m vndher himmelen är, så wardher och – –
 2. Ty såsom liungeelden liungar offuan aff himmelen, och lyser offuer *alt thet vnder himmelen är*

3. Ty såsom ljungelden ljungar ofwan af himmelen, och lyser öfwer *alt thet vnder himmelen är*
4. ty såsom blixten, tå han utfar, ljungar ifrån then ena Himmelens ända till then andra
5. Ty såsom ljungelden ljungar och lyser från himmelens ena ände till den andra 17: 24
404. 1. och *then j markene är* sammalund gånge icke till baka igen effter thet han leeffdt haffuer
2. Sammalunda ock, *then j markenne är*, gånge icke til baka igen
3. Sammalunda ock, *then i markene är*, gånge icke tillbaka igen
4. och then, s o m är ute på marken, gånge icke tillbaka hem
5. sammalunda ock den s o m är ute på marken, han wände icke tillbaka. 17: 31
405. 1. för ty hwar och en s o m sigh förhöyer han wardher förnedradher, och then s o m sigh förnedrar han wardher vphögder.
406. 2. Ty *then sigh vphöyer*, han warder förnedrat, och *then sigh förnedrar*, han warder vphögd.
3. ty *then sigh vphöjer*, han warder förnedrad; och *then sigh förnedrar*, han warder vphögd.
4. ty then, s o m upphöjer sig sjelf, skall warda förnedrad, och *then sig förnedrar*, skall warda upphögd.
5. ty hwar och en s o m upphöjer sig, han skall warda förnedrad, men den s o m förnedrar sig, han skall warda upphöjd. 18: 14
407. 1. Så gick han in j templet, och begynte vthdriffua *the ther inne sålde och köpte*
2. Så gick han in j Templet, och begynte vthdriffua *the ther inne sålde och köpte*
3. Så gick han in i templet, och begynte vthdrifwa them s o m ther inne sålde och köpte
4. När Han sedan kom in i templet, begynte Han utdrifwa them, s o m therinne sålde och köpte
5. Och han gick in i templet och begynte utdrifwa dem s o m sålde och köpte der inne 19: 45
408. 1. för ty the haffua alle inlagt till gudz offer aff thet s o m them till offuerlops är
2. Ty the haffua alle inlagdt til Gudz offer, aff *thet them til offuerlops är*
3. Ty the hafwa alle inlagt till Gudz offer, af *thet them til öfwerlops är*
4. Ty these alla hafwa utaf sitt öfwerflöd inlagt till gofwa för Gud
5. ty de inlade alla till Guds offer af sitt öfwerflöd 21: 4
409. 1. *the thå äro j Judee landit* the fly vp ååt berghen, och the ther mitt inne ära the gånge vth
2. *The tå äro j Judea*, the fly vp åt berghen
3. *The tå äro i Judeen*, the fly vp åth bergen

4. Tage tå then, s o m är i Judeen, sin tillflykt upp på bergen

5. Då flykte de s o m äro i Judeen till bergen 21: 21

Provöversättningen 1780 har blott i tre fall kontaktsats, i alla andra fall antingen inledd relativsats eller konstruktion utan relativ bisats.

I det följande några prov på kontaktsatsen i 1600- och 1700-talslitteraturen.

I företalet till »Gambla Swea- och Göthamåles fatebur», 1643, har G e o r g S t i e r n h i e l m följande mening:

410. At wij kunnom skrifwa och läsa, thet är: sättia *thet, oss swäfwär i hugh och hufwud*, våre osynlige, otastelige förebildningar och tanckar til papers. (Valda stycken s. 110).

Ur A g n e t a H o r n s »Beskrivning över min vandringstid», som är skriven omkring 1657, har jag antecknat ett hithörande exempel:

411. at iag måte kuna wara tålig wedh *alt thet mig påkom* i mina vnga åhr. 40: 18

S a m u e l C o l u m b u s (1642–1679) har i sin »En swensk ordeskötsel» också han några exempel:

412. *den inte råder thet* han sielf' weet nyttigt wara, Sin Kung och Faderland, han måste stå sin fara. 34: 14

413. *Den aldrig wil wåga*, får aldrig nå åga. 44: 18

414. *Den icke wil då* han kan, mitt bod hörsamliga föllja,/ Skal ey kunna då han hållst wil, så skal iag betala/ 75: 16

I C o l u m b u s »Mål-roo eller roo-mål», finns följande exempel, som påminner om ordstävens wellerismer:

415. Kung Göstaf Adolf fick en gång sij *en Finne satt och brynade sin wärja* 3: 1

U r b a n H j ä r n e s (1641–1724) Rosimunda har följande fall av oinledd relativsats:

416. Hwij skull' ey då een slugh/ een arg och listig Qwinna,/ som så behändigh ähr till hembden, kunna hinna/ omsijder löna *den tillfogar henne oont*/ I: 49–51.

Här igen en kontaktsats utan kil; den rätta ordföljden vore: *den henne oont tillfogar*.

417. /när du bedreeff *thet orätt waar och oont*/ I: 207.

418. Men seen iagh yttermera/ owetandes blecf twungen/ att niuta *det migh tillbars* II: 58–59.

419. *Den bijster ähr*, befruchtar/ sigh ey för faarligheet/ II: 273–274.

420. Ney, iagh måste waarna/ digh i tijdh, för än du gåår/ till *den digh forderffwer*./ II: 532–534.

421. /guld ähr ey *alt guld ähr lijkt*/ III: 334.

422. Hwadh ded gagnar reeta min elskliga Dotter/ medh oförrätt till wreede,/ och slijk wederstygglig dryck leffwerera/ *den dätta kunde hempnas*./ IV: 111–114.

423. /så skulle iag wäl altijdh liggia neer i askan/ medh tjänst och lydno moot *den för war min gelijke*./ V: 204–205.

424. Rätt lijka gåår det *den medh alla macht och kraffter*| will obetenckt så högt:
-- V: 292-294.

I »Svensk predikan från reformationstiden till frihetstiden» påträffas följande kontaktsatser, någon kanske bibelcitater:

425. -- at hon alt söker hwadh på thenna werlde gäfft är och gengse, lust, ähro, rikedom, framgang, macht, wold, och snarast sagt, *alt thet henne effter sitt kötzliga sinne tycker gott wara*, -- 5: 27, Laurentius Petri (1499-1573).

426. Men *then i Himmelen boor* begabbar them, och HERREN bespottar them 34: 2, Johannes Matthiae (1592-1670).

427. Nu hwad Orsakerna till sådant är, till sådant fallande, thet få wij höra af *then Predikan idag blifwer*. 41: 3, Lars Fornelius (1606-1673).

428. ty *alt thet i himmelen och på jordene är*, thet är tit 80: 8, Sven Baelter (1713-1760).

Le o n h a r d K a g g har i sin dagbok (1698-1722) två belägg:

429. generallieutnant Horn hade 500 man infanterie; hvilcka alla tillika med honom blefvo fångne, uthom *de blefvo slagne*. S. 61.

Igen en sats utan kil. Det är dock möjligt, att belägget ovan är ett skrivfel.

430. För detta och *all nåd mig af Gud bevist är* under den tiden jag borto varit, för moth och med, vare den alsmächtige Guden evinnerl. prisat och ähtrat. S. 286.

Handelsbalken i 1734 års lag har två meningar, med utelämnat *som* i subjektsställning:

431. Gifwer *then godset i vård hade* thet annorlunda ut; sware han hwarthera för thes del, och söke sin man. 12 Cap §5.

432. Säljer, eller förpantar handtwärkare, *thet honom til gierning* för wiss lön *i händer sättes* --. 12 Cap §12.

Följande exempel är ur »Akademisk värtalighet från 1700-talet»:

433. -- at icke allenast verkställa *alt det Honom föreskrifvas* kunde. 28: 18

434. Mera likar det mitt Ämne, at anföra Landt-Marskalkens upförande, under *den gäsning och under de förändringar sig då företedde*. 38: 19

Särskilt intressant är följande mening genom samordning av två relativsatser med utelämnat *som*:

435. Ock under dessa Hännens bedröfvelser, har Hon altid ägt den hugsvalelsen, at se det Allmänna dela de samma med Hänne, blanda sina Tårar med Hännens och göra til sina egna *de Händelser Academien angå och trycka kunnat*. 3:10

I det följande belägg från nysvenskans äldre perioder:

436. Thå stoodh then öffuerste presten vpp| och *alle the medh honom woro*| huilke äro thz partij som kallas saduceer/ NT 1526, s. 168.

437. Thå kom then öffuerste presten och *the medh honom woro*| och kalladhe -- Ibid. s. 168.

438. -- och han haffuer varit seedder j monga daghar| aff *them medh honom vpkône woro* frå Galileam til Hierusalem/ Ibid. s. 181.

Följande exempelsamling är ur *Olavus Petris Samlade skrifter* och de citerade verken är 1. Een nyttwgh wnderwijsning (s. 1–120), 2. Een skön nyttugh wnderwisningh (s. 143–149), vilket verk den senare forskningen anser vara av *L a u r e n t i u s A n d r e a e s* hand (*S v e n I n g e b r a n d*, *Olavus Petris reformatoriska åskådning*, Uppsala 1964, s. 30) samt 3. Swar vppå jtt ochristelighit sendebreff (s. 153–222).

439. och kom henne til ath göra emoot gudz bodh, så ath hon ååth aff *thet trää henne förbudhit war*. 8: 29.
440. och kunde inthet akta *the ting gudhi til lydde*. 10: 29.
441. såå skal och *then bön, gudhi skeep skal*, innerlighare wara. 52: 20.
442. j hiertat wara the bönenä förutan, som skeer medh munnen, men *then böön medh munnen skeer*. 54: 1.
443. som innehöllo huru menniskian sich stella skulle emoot sin nästa, och *j the ting honom til lydha*. 11: 14.
444. När man wendher dieffwlen och onda menniskior till *then olycka och mothegång honom vidherfars*. 13: 3.
445. och vndher thetta bodhordeth beslutas *all the stycker j scrifftenne ståå*, som lydher påå gudz tienst höra predikan. 15: 15.
446. thet samma är och förstondandes om *all the bodh här effther fölia*. 16: 14.
447. ath han will haffwa sich til godha *the lön vthlofwat äro*. 24: 12.
448. ath the icke mista *arffwet them loffwat war*. 49: 5.
449. som hon giordhe, när Elizabeth prijsadhe henne aff *then nådh, henne war wedherfaren*. 78: 26.
450. och sadhe ath hon schulle warda prijsat, för *then nådh schul henne wedherfaren war*. 80: 16.
451. som medh *the helghon för oss warit hafwa*. 82: 17.
452. ath the önka sich offwer Christum gråtandes och beklaghandes *then orät honom skeedde* ther han intit tilbrutit hadhe. 84: 31.
453. aff *then grymheet och gräseligheet mich förestäär* O herre tw håller mich gräseligheet före. 97: 26.
454. Aff thetta kan man wel merkia ath Luther haffuer jngen skul til *then vproor j tysland skeedt är*. 157: 20.
455. nw säger han honom forkasta kyrkiones macht och *the brukningar j long tijdh j Christenhetene warit haffua*. 197: 19.
456. *Men then fasta nw brukas* är mera en åtskilnat påå maat, än fasta. 216: 10.
457. men *the säckia munkar om landet löpa* göra skadha bådhe til lijff och siäl. 220: 23.
458. och *the äro monge mich hata* for orätt. 103: 20.
459. När man brukar troldoom, swarte konst och gör effther *thet bort kommit är* och annat såådana. 12: 23.
460. såå wäl emoot owener och *the honom hata*. 17: 13.
461. När man icke talar gott om hwar man, och tigher *thet ondt är*. 20: 19.
462. icke annat göra än *thet gudhi war til prijs*. 24: 20.

463. ath *thet oss till förenne war swådårt*, ia omöghelighit, thet warder nw lätt. 31: 29.
464. När man nw sättther ena såådana troo til *thet j scrifftenne ståår*. 34: 31.
465. törss för hans ordh skull wåågha *thet honom sielff är omöghelighit ath göra*. 35: 8.
466. och till *alt thet j scrifftenne ståår*. 36: 2.
467. gudh som scapat haffwer hemmel och jordh och *alt thet j them är*. 36: 17.
468. ath giffwa mich *alt thet mich fattas*. 36: 30.
469. thå moste och *alt thet honom til hörer* höra mich medh til. 45: 19.
470. Och är nu aff *thet sagdt är*. 46: 9.
471. ath hon inteth göra kunde *thet gudhi war behaghelighit*. 47: 5.
472. ath then naturligha menniskian kan intith fata eller besinna *thet andelighit är*. 48: 17.
473. som wij förlåte *them oss skylloghe äre*. 50: 2.
474. sååsom wij och förlåtom *them oss skyldoghe äre*. 54: 17.
475. han sønyer oss inthet *thet oss görs behooff*. 55: 16.
476. och bedhas *thet oss görs behooff*. 56: 1.
477. vtan bidhie för *them oss hata*, och göra them gott som oss göra oondt. 59: 2.
478. Sidhan bidhiom wij *thet oss är nyttelighit och gagnlighit*. 63: 14.
479. ty *then sich nidher trycker* han warder ophöghder. 65: 17.
480. ath all vår ledhamoot äre tilbøyelighen til *thet ondt är*. 67: 10.
481. och tileeghnadhe sich *thet honom tilhördhe*. 80: 3.
482. gudh wil hielpa *them j nöödh äro stadde och ropa påå honom*. 83: 14.
483. *then thet ecke gör*, han behöfwer ecke troo. 89: 6.
484. then inghen menniskia heller besinna kan, vtan *then henne haffwer försöcht*. 93: 16.
485. pläggar pijnas *then ecke will bekenna* sina missgerningar. 99: 31.
486. Och *the mich välgerningar illa löna*, förtaladhe mich. 103: 20.
487. för ty iach foor effther *thet got war*. 103: 21.
488. ath tw schal läta skina thina barmhertugheet, och offwerwinna *them tich döma*. 108: 21.
489. och *the honom wille oondt*, taladhe och dichtadhe lygn. 104: 1.
490. Jach kom j hogh *thet foordomdags war*. 116: 22.
491. Finnes och så nijt j *thet oondt är*. 139: 29.
492. Ty *thet epter kommer* thet epter far. 177: 22.
493. ath wij wore frij til *thet oondt war*, och icke till *thet gott war*. 186: 16.
494. ey annat gör än *thet rätwist är*. 189: 9.
495. och at man skal fasta onsdagen och frededagen och gifua fatigt folk *thet offuer* är. 196: 7.
496. Ther före gör Luther rätt at han straffar *thet orätt är* 192: 27.
497. Ther medh skal nw *then gudz ordh haffuer* göra sina befelning fult. 192: 22.
498. Hui döme j icke aff jdher sielffue *thet rätferdigt är*. 196: 30.
499. jcke at hon kan oss gifua *thet oss behöffues*. 206: 22.

Den bild man får av *Olavus Petris* En svensk Cröneka (skriven före 1540; i Samlade skrifter IV) är likadan. Han använder även här den behandlade uttryckstypen tämligen ofta:

500. *The bönder på holman woro*, bleffuo alle slaghe. 203: 20.
501. at Tauastahws medh *all then rento ther vnder lågh*, skulle haffua wordet laght vnder rikesens träsel. 247: 12.
502. Biscop Kättil och *the medh honom wore* wijko aff. 219: 10.
503. Och effter thet han sågh at Erchebispen och *the medt honom woro* hade taghit sakenne så före. 197: 27.
504. Ta nw her Steen och *the med honom woro*, hade församblat så mykit folk. 241: 18.
505. Sedhan begynte Erchebispen läta vthgåå bans breff på her Boo Tyra och *the med honom warit hade* på Biscops gården i Vpsala 219: 20.
506. och moste så her Erich Axelsson och *the med honom woro* ok ryma. 229: 20.
507. Och Erich Karlsson och *the med honom woro* skyndadhe sigh thett snaraste the förmotte åt Westrårs. 236: 10.

Konstruktionen med *som* användes också ofta:

flere som medh honom woro, 236:7; Så schriffo *the som här i riket woro* them til, 237:21; och *alle the som woro widh thet sinnet*; 270: 30; Men han wille intet, vtan styrkte sina tienare och *the som medh honom woro*, 276: 11; Therföre handladhe tå *the som til städes woro* i Vpsala med Otte Krumpen och *the andra som med honom woro*, 284: 24; Effter thet nw at frw Chirstin och *the som med henne woro* icke wille besökia mötet i Vpsala, 285: 13.

508. Ther kom konung Hanses folk, och *the med honom höllo*. 262: 14.
509. Och om ena natt bleff vplop i stadhen emellan her Steens folk och *the med*
510. *honom höllo*, och Erchebispens folk, och *the med honom höllo*. 271: 2.

Med *som*: och *them som med honom höllo* 289: 3; at the skulle än tå komma til orda med Frw Chirstine och *them som med henne höllo i Stocholm*, 285: 16.

511. Men för *them öffuerwold göra wille*, skulle han som konungen war wachta bondans ladhu. 84: 15.
512. at *then honom funne* motte frijt slå honom i hiäll. 219: 27.
513. Anders person som befalning hade i Örebro, skickade sigh så ther, at *the ther bodde*, woro gladhe aff med honom. 297: 11.

Också i folkvisorna påträffas kontaktsatsen av denna typ:

514. Säll är *den sven, god lycka kan få* – , Säll *den sven, olycko kan fly*. S v e r k e r
515. E k och E r i k B l o m b e r g Svenska folkvisor s. 59.
516. Gud nåde *den dig åtte*. Ibid. s. 88.
517. Jag var *den köpman i buren bröt in*. Ibid. s. 141.
518. om jag kan få ditt röda guld/ och *jungfrun i sängen ligger*. Ibid. s. 182.
519. vart *det trä i marken stod,*/ böjde sig ned till jorde. Ibid. s. 185.

Följande exempel är av samma typ som de s.k. wellerismerna, som behandlas senare:

520. Det var *Hemming unge,*/ *kom mot* den salte fjord. Ibid. s. 183.

I den moderna profana diktningen letar man förgäves efter exempel på detta slag av kontaktsatser.¹ Den profana diktningen liksom också den skönlitterära prosan och även all annan prosa känner inte längre till dessa typer av oinledd relativsats utom något enstaka stelnat uttryck samt citat ur lagspråket och sådana ordspråk, som sedan gammalt har innehållit kontaktsatser.

Ett sådant exempel i nutidsprosan som det följande ur O l l e H o l m b e r g s Tankar från en hed s. 56, måste man väl anse som en stilistisk reminiscens ur psalmboken eller äldre religiös litteratur:

521. Kolportören, som är en av mina vänner, släpar mig då och då till bönhuset.
– – jag ber till mitt väsens upphov. »– – lär mig att icke känna Dig, Du evige, Du varande, Förgörare och *Den sig förbarmar!*»

Det vanligaste fallet är *den dag i dag är*, t. ex.

522. anser mig då icke ha begått anakronismer, då ju dessa föremål finnas till beskådande *den dag i dag är*. C a r l L a r s s o n o.c. s. 261. (Jfr: Och så levde de lyckliga i alla sina dar och är de inte – – skilda från varandra, så lever de lyckliga ännu i denna dag som i dag är. K a r d e M u m m a Prinsessa blir gift s. 164).

Som exempel på lagspråks- och ordspråkscitat har N. B e c k m a n i sin grammatik s. 240:

523. *Den illa gör*, han illa far.

524. *Den det gör*, straffas med böter.

Femte bönen i Fader vår innehåller också en fortfarande använd kontaktsats, där ett utsatt relativpronomen skulle stå som subjekt:

525. Förlåt oss våra skulder, så som ock vi förlåta *dem oss skyldiga äro!*

B. B j e r r e o.c. s. 1 tillägger till B e c k m a n s exempel »några få, väl uteslutande sydsvenska t a l s p r å k s u t t r y c k av följande utseende: *känner du den flickan där kommer; den mannen där står har jag bestämt sett förut; titta på blommorna där växer*, alltså korta, i regel blott tvåledade satser med adverbena *här* eller *där* före predikatet, vilken typ f.ö. har motsvarighet i danskan. Hit hör också det av E r i k

¹) I förbigående anmärker jag att växlingen *vad ~ vad som* tycks ha vissa beröringspunkter med växlingen mellan inledd och oinledd relativsats. Så t.ex. påträffas *vad* i subjektsställning (utan *som*) i vissa stelnade uttryck, såsom *vad mig beträffar*. Också psalmboken (1937) har uttryck, som inte innehåller ett *vad som*, t.ex. Giv mig det nyttigt är och *vad dig helst behagar*, 368; 7 (B. C a r l b e r g tr. 1694), likaledes i 1800-talsdiktningen, t. ex. *Vad rätt är*, ger jag gud och kung och njuter resten fritt (E. G. G e i j e r Odalbonden) | Derföre, *hvad ädelt är* du vilje, *hvad rätt* du göre! (E s a i a s T e g n e r Frithiofs saga s. 16) | Salig, salig känn dig vorden, | känn, *vad tyngd ifrån dig föll* av det stoff, dig följt från jorden (F. M. F r a n z é n Den nya Eden), och sedan i äldre språk även i prosan, t.ex. i NT 1526 Thå landzhöfdingen sågh *huadh skeedt war*, troodde han (s. 181) | Thet är icke likt ath wij skola öffuergeffua gudz oordh, och acta *hwad på bordhet komma skal* (s. 169) | och wiste icke *huad ther skeedt war* (s. 68). – Se N. B e c k m a n En skolgrammatisk fråga i språkhistorisk belysning s. 75, där B e c k m a n nämner frågesatsen *jag vet blott vad är mitt*.

W e l l a n d e r (Riktig svenska, s. 44) nämnda exemplet *Kan jag ta den kärran här* 526. *står?* Samt ett exempel ur A u g u s t S t r i n d b e r g s Svarta fanor (Göteborg, 1910, s. 117):

527. Han vankade genom gamla trånga gator, tittade i bodfönster, läste årtal, erinrade sig sin ungdom, då han sprang med korrekturen på *dessa små tryckerier här funnos.*

Ur äldre litteratur kan nämnas följande exempel av P i h l s t r ö m o.c.

528. och nedergiorde *hvert ben der uti var.* S. 25.

529. Emedhertidh vore vi in uti staden Soli Kamske och besågo *bruket der fans.* S. 48.

Likaledes en mening ur C a r l v o n L i n n é s brev till Claes Ekeblad (Brev och skrivelser av och till Carl von Linné utg. af Uppsala Universitet I. Del VI, 1284):
530. Glöm ej Her Grefwe att i nästa sommar låta upplåcka på Stohla *all den stäckra och sprängört der växer.*

N. B e c k m a n har i sin grammatik s. 240 i Anm. 2, där »relativsatserna utan fogaord» uppräknas, som moment c) »I ordstäv efter anföringssatser, då korrelatet kommer att stå som gemensamt subjekt i fogen mellan anföringssatsen¹. Detta slag av bisatser är antagligen mycket gammalt, ehuru det låter vårdslöst. Redan i fornisländskan möta tvenne ordstäv, som i fri översättning lyda: Behövs inte rulle, sa räven, drog musselskalet utefter isen. Här blir snö, gubbar, sade finnarna, hade skidor att sälja.»

Den ovan omtalade uttryckstypen, den s.k. w e l l e r i s m e n med kontaktsats, förekommer i det nusvenska riksspråket endast som citat ur folkspråket, där den är väl känd. Wellerismer påträffas då och då t.ex. i tidningar. Sådana kan man höra också i muntlig riksspråklig framställning, särskilt när det sagda skall i litet humoristisk belysning (wellerismerna är ju övervägande humoristiska och innehåller en komisk poäng). Så t. ex. berättar K a r d e M u m m a i sitt kåseri 10. IX 1964 i SvD:

531. Förr brukade jag spela kort om kvällarna med en känd modeskapare i det stora varuhuset som under spelets gång då och då utbrast »Arma liv, sa *gumman, piska hönan*».

Ett annat exempel ur samma tidning (1964, nr 69, s. 128) lyder:

532. Åtta grader plus i skuggan, nitton i solen – seså, nu börjar det ta sig, sa *gumman hade eld i håret.*

Exempel av detta slag uppräknar E l i a s W e s s é n i »Anmärkningar till några 1600- och 1700-talstexter». Exemplet är tagna, ur »Valda stycken av svenska författare 1525–1732» utg. av A d o l f N o r e e n. Jag citerar några prov från W e s s é n s samling:

¹) R. K ö r n e r har i sina »Strödda bidrag till komparativgrammatik IV« (Moderna språk 1954, s. 323 f.) i § 19, där han behandlar »Konstruktionstypen *Die es kaufen können, die heulen nicht vor Freude* flere exempel, t.ex. *Den något spar, han något har, Den råd lyder är vis, Det orätt fås me:1 sorg förgås;* ur Domarreglerna: *Den sin frihet missbrukar, är värd att mista henne.*

533. Jag gier så godt jag har, och hwar är sin gåfwa likk, sa *kiäringen, gaf hofmann en spik.*

534. Ondt och godt måste hållas, sa *rospiggen, spelte kort.*

535. Det är lite man kan hålla sig wäl med, sad' *bonden, plögde med spårar på.*

536. Det hielper alt som sqwälper, sa *kieringen, swälgde frön.*

537. Hårdt emot hårdt, sade *Hin, slog gumpen i hälleberget.*

Ur N. G. D j u r k l o u s verk »Ur Nerikes folkspråk och folklif» (1860) har W e s s é n citerat liknande ordstäv t. ex.

538. Aldri såg ja maken, sa *käringa, re på staken.*

539. En vet fälle bäst sjolf hur dä ska vara, sa *brua förde vaggå mä seg.*

540. I ra! I ra!, sa *käringa körde i vall si endästa ko.*

Samma språkliga uttrycksform återkommer i alla senare samlingar av svenska ordstäv. Ur F r e d r i k S t r ö m s »Svenska ordspråk» citeras några (samlingen kunde lätt fördubblas) från s. 256 ff.:

541. Är bara på landsvägssyn, sa *länsmannen, låg i diket.*

542. Något för något, sa *knallen, gav en synål för frukosten.*

543. Ett knåpgöra det med, sa *kvastmakarn, såg urmakarn arbeta.*

544. Utan renlighet kan ingen trivas, sa *sotarkäringen, vände särken nyårsafton.*

545. Allt skall ske med mått, sa *skräddarn, piskade käringen med alnen.*

546. Färgen är god, sa *målarn, spelte kort.*

547. Här skall du få se gnistor, sa *smeden, slog ut ögat på skräddaren.*

548. Blod för blod, sa *busen, dräpte lusen.*

Finlandsvenska wellerismer har V ä i n ö S o l s t r a n d i »Finlands svenska folkdiktning III, Ordstäv» i mångfald, t. ex.:

549. Elände på elände, sa *halta gubben, kröp på blinda käringen.* S. 197.

550. Den, som slår, finner alltid vapen, sa *karn, slog med hunden domaren.* S. 198.

551. Na starkt ska he va, sa *gubben, drack saltlaken i brännvinsnöden.* S. 202.

552. Sir lika bra såm me egna ögona, sa *karn, såg genom skalmarna.* S. 206.

553. Jag vet int hur de ä, men vi kan drikka tess mera, sa *gumman, bjöd kaffe åt presten.* S. 210.

Wellerismer av denna behandlade typ skiljer sig i ett par hänseenden från de ovan exemplifierade kontaktsatstyperna, *den bok oss nyttig är* och *den oss nyttig är*. För det första är den för försatsen (t.ex. *sa gumman*) och eftersatsen (t.ex. *bjöd kaffe åt presten*) gemensamma leden (*gumman*) alltid utan pronomenet *den, det* och står alltid i bestämd form. För det andra har eftersatsen ingen för en bisats utmärkande egenskap såsom bisatsordföljden i typerna *den bok oss nyttig är* och *den oss nyttig är*. Eftersatsen är formellt sett likadan som en subjektlös huvudsats. Därför är det inte helt säkert, att eftersatsen kan anses som oinledd relativsats. E l i a s W e s s é n skriver träffande: »Huruvida de båda satserna i logiskt-psykologiskt avseende äro samordnade eller den senare är underordnad den förra, är inte alltid så lätt att avgöra. Båda möjligheterna äro nog ibland tänkbara. Men oftast framträder väl avgjort den senare leden som ett komplement till den förra och alltså som under-

ordnad, likvärdig med en relativ eller temporal bisats. Grammatiskt är satsförbindelsen i varje fall parataktisk. Subjektet är gemensamt, och det står mitt emellan båda predikaten, hänförande sig till båda.»

Meningsbyggnaden låter här åhöraren eller läsaren uppfatta eftersatsen som en oinledd relativsats eller temporal bisats. Många gånger har man i wellerismer också ett *som* eller *när*, så att ingen osäkerhet uppstår, t.ex. Stiger jag ensam, sa *förriga karn, som i fyllan ramlat i en grav* (V. S o l s t r a n d o.c. s. 202). Vi har här ett melanting mellan samordning och underordning. En intressant parallell företeelse från ett icke besläktat språk, nämligen votiskan, som tillhör de östersjöfinska språken visar, huru gränsen mellan hypotax och paratax kan vara oklar på ett sätt som mycket påminner om den svenska wellerismens meningsbyggnad. Företeelsen är beskriven av L á s z l ó S z a b ó i hans artikel »Über einen Typ des zusammengesetzten Satzes im Wotischen» (Finnisch-ugrische Forschungen XXXV 126–132). S z a b ó skriver: »Eine der interessantesten Eigentümlichkeiten des zusammengesetzten Satzes im Wotischen besteht darin, dass die Grenze zwishen nebengeordnetem und untergeordnetem Verhältnis der Komponenten nicht klar ist. – – Im vorliegenden Artikel wird vom Verfasser gezeigt, dass es im Wotischen auch einen gemischten Typ des zusammengesetzten Satzes gibt, in welchem – – neben den sprachlichen Ausdrucksmittel des nebengeordneten Verhältnisses der Komponenten der Inhalt auf ihr untergeordnetes Verhältnis hinweist. Es ist in solchen Fällen schwer zu unterscheiden, ob dieses Verhältnis nach der traditionellen Einleitung den allgemeinen Satzlehre nebengeordnet oder untergeordnet wäre.»

Bland sina exempel han han följande två belysande meningar (transkriptionen starkt förenklad):

siis kane kaks sežarta ne mentii kunikkàv eli baala 'Da sind zwei Schwestern, sie sind (dorthin) gegangen, (wo) der König einen ball (veranstaltet) hatte', och – – i eli meil vinakurnei viinaa tšihutettii 'und es gab bei uns hier eine Bräuerei, (wo) man Branntwein brannte'.

Den votiska »bisatsen» såsom S z a b ó säger »drückt eine Ortbestimmung aus. Es gibt kein Bindewort, wie in manchen Fällen des nebengeordneten Verhältnisses, aber die Bedeutung des Satzes weist auf ein untergeordnetes Verhältnis hin».

För att påträffa exempel, där gränsen mellan samordning och underordning inte är klar, då meningsbyggnaden formellt är den samma som vid samordning, men betydelseförhållandet är det samma som vid underordning, behöver man dock inte leta så långt borta som i votiskan. Sådant har man också i svenskan. Så t.ex. i en mening som

554. *Det är klart man tycker om att resa* (SvD 4. V 1965 s. 12, V i o l a).

har man två satser, vilkas anknytning sker utan bindeord på ett sätt som påminner om bl. a. wellerismerna. I sådana fall som

555. *Jag vet ju du aldrig kan svika*, Men att jag från dig ej må vika, O Fader, sänd till mig din Son. Den svenska psalmboken 1937, 380: 9.

556. *Vad hjälper oss, vi mycket sörja?* Ibid. 369: 2.

finner man åter inget bindeord, men liksom i kontaktsatstypen *den bok oss nyttig* är den typiska bisatsordföljden. Andra prov på nusvenska kontaktsatser:

557. När du berättade för oss om ditt sammanträffande med bokförläggaren *tror jag aldrig du nämnde hans namn*. H.–K. R ö n b l o m *Mannen som höll sig undan* s. 77.

558. *Jag tror förresten inte alls han vågar sej hit!* Ibid. s. 60.

559. *Tror du jag är rädd för att det ska hända mej något?* Ibid. s. 159.

560. Tänkte på barnet som inte fått leva, *trodde det var bäst som skedde*. Idun/Veckojournalen 1965 nr 4 s. 60.

561. *Somliga tror inte det är någon skillnad på läskedrycker*. Ibid. nr 42 s. 14.

562. *Och jag tror inte du behöver pruta av* på dina litterära ambitioner. Ibid. nr 44 s. 23 (K a r d e M u m m a).

563. *Jag tror han darrar*, stora starka karlen! Nutidssvenska. Uppsatser i grammatik, Borgå 1964, s. 62 (R. K ö r n e r).

564. *Jag tycker vi har bara roligt* i Bullerbyn. A s t r i d L i n d g r e n *Bara roligt* i Bullerbyn s. 11.

565. När man ser en sådan bok recenserad av skribenter, som ogillar jakt i största allmänhet, *tycker man det är ungefär* som en tidning skulle sända en omusikalisk operahatare att recensera Rigoletto. Idun/Veckojournalen 1965 nr 45 s. 83 (K a r d e M u m m a).

566. och *portvakten tycker det är ett djävla sätt* att inte lägga henne i en påse först. Ibid. 1965 nr 44 s. 48 (K a r d e M u m m a).

Andra exempel på s.k. utelämnande av *att* hos E r i k W e l l a n d e r *Riktig svenska* s. 507. Se också W e s s é n III, s. 256.

I kontaktsatstypen *den bok oss nyttig* är och *den oss nyttig* är och i de ovan behandlade wellerismerna är det i grund och botten fråga om samma fenomen, om en meningsbyggnad utan fogeord. Då det särskilt i det första fallet (*den bok oss nyttig* är och *den oss nyttig* är) och liknande, men vanligare fall (t.ex. *boken han tog*) talas om ett utelämnande av relativpronomenet, så är uttryckssättet inte alls menat att vara historiskt. Man avser med »utelämnande» endast, att meningen kunde ha eller ha haft en fullständigare form (innehållande *som* eller *vilken*). I sin studie »Studies in the Connection of Clauses in Current English. Zero, Ellipsis and Explicit Form» (Skrifter fra Norges Handelshøyskole. Språklige avhandlinger nr 8, Bergen 1959) talar R o l f K a r l s e n om *setningskonnektiver* och har bland dem också det s.k. utelämnandet. På motsvarande vis känner också svenskan bland sina »setningskonnektiver» i flera fall också nollstadiet, det s.k. utelämnandet. I wellerismerna lever ännu den parataktiska satsbyggnadsformen, i de andra ovan omtalade fallen har relativsatsen en bisatsegenskap, nämligen bisatsordföljden. De relativa kontaktsatserna är i svenskan och överhuvud i de germanska språken restriktiva relativsatser och står i ett närmare förhållande till korrelatet än de orestriktiva. Man kan därför förstå, att hypotaxen också har fått ett formellt uttryck, nämligen bisatsordföljden.

I sin artikel »Contributions to Modern English Syntax. IV. Structure and Character of Attributive Clauses in English» (Moderna språk 1955, s. 50–70) har P. A. E r a d e s berört den engelska kontaktsatsen (denna term kallar han s. 64 »Jespersen's happy term»), som i mångt och mycket påminner om den svenska, bl.a. däri, att »in sentences with a non-introduced attributive clause, the leading member may have any function with regard to the subclause, except that of subject, in which case the clause is always introduced: He was a capable man, who died too young». I fotnoten har E r a d e s de här viktiga tilläggen: »In present-day, non-dialectal English, that is. In the older stages of the language a non-introduced clause was quite common in this case, as in the first line of Lagamon: An preost was on leoden, Lagamon was ihaten. Similarly in Old Norse, Middle High German and Middle Dutch. In the dialects this use lives on: *I know a man will do for you.* (Wright, The English Dialect Grammar, § 423)». Vad här säges om de ovannämnda germanska språkens äldre stadier, har också, som vi har sett, sin motsvarighet i svenskans äldre perioder. Då dessa motsvarigheter ofta har påpekats bl. a. i B e c k m a n s grammatik s. 240, »I engelskan äro förhållandena som i svenskan», citerar jag E r a d e s här något utförligare.

E r a d e s tar även upp frågan, vilken uppgift den inledda relativsatsen har eller har haft vid sidan av den inledda. Han letar efter exempel, där en inledd relativsats inte vore på sin plats, för att se varför kontaktsatser används. Han har (s. 66) två exempel »Irene was standing by the piano; she had taken off her hat and a lace scarf *she had been wearing*, so that her gold-coloured hair was visible» (Galsworthy) och »Each work *she* (scil. Mrs. Albert Forrester) *published*, a slender volume, beautifully printed and bound in white buckram, was hailed as a masterpiece» och anser, att *that* och *which* vore omöjliga här. »Why? In the first example, because it would suggest that Irene might also have used the scarf for other purpose than wearing, a thing which, objectively, is possible of course, but was entirely absent from the mind of the author. Irene used the scarf for what is the *raison d'être* of scarves: wearing. And in the second quotation *that* or *which* would have suggested that Mrs. F. wrote two kind of books, one meant for publication and the other not, or that she might reasonably have been expected to do something else with her books than publish them. Again, such things are possible, but this is not what the writer meant to convey; Mrs. F. wrote her books for the usual purpose: publication. The clause, in other words, attributes to the leading member a quality which in the speech situation is so essential, that leading member and clause form as it were a semantic unit, a kind of compound, whose parts are so closely connected that they do not bear separation by an intervening word. The element of meaning added by the clause is such that it might also be expressed by some attributive word: an adjective, a participle, a verbal ing. Thus in the sentences just quoted *a scarf she had been wearing* is about equivalent to *a scarf worn by her* and *each work she published* to *each work published by her*. The same will be found to apply to all the examples given under A.

the name he mentioned	= the name in question
the book I am looking for	= the missing book
the people I stayed with	= my former hosts
the day we left	= the day of our departure
the night he arrived	= the night of his arrival
the man he was	= his former self
the man he might have been	= a different man
the brute you think me	= the seeming brute
the sort of girl you take her for	= the apparent sort

The theory that the non-introduced character of attributive clauses is due to the intimate connexion between it and its leading member explains why it is only restrictive clauses that show it, for it is only this type that expresses a quality of the leading member essential in the speech-situation. It also explains why continuative clauses, which supply purely adventitious, supplementary and non-essential information about the leading member, so loosely connected with it that it might just as well be contained in a new, independent sentence, are invariably introduced: *My father, who lives in London, will be seventy next year.* We see, then, the more clearly marked the subordinating character of the clause and the closer the semantic unity with its leading member, the greater the tendency to use a non-introduced clause. Nor is there anything strange in this, for, as we had occasion to remark before, words do not connect, they separate. The theory here set forth also explains why the clause *there is* should never be introduced: it expresses the most essential, least dispensable quality of the leading member, its existence.»

E r a d e s fäster uppmärksamhet även vid frågan, varför kontaktsatsen i den dialektfria engelskan alltid är inledd, då »the leading member has the function of a subject with regard to the sub-clause (*The man who came to see me just now*).» Han har den uppfattningen att »The reason is obvious: without a pronoun or conjunction there would be nothing to show that we have to do with an attributive clause.»

Det är troligt, att E r a d e s teori inte kan tillämpas på de motsvarande förhållandena i svenskan. Det finns nämligen knappast några som helst exempel, där den oinledda relativsatsen inte kan ersättas med en inledd relativsats. Sådana utgångsexempel som E r a d e s har, finns alltså inte i svenskan. Man kan följaktligen i fortsättningen inte resonera angående svenskan på samma sätt som E r a d e s om engelskan.

N. B e c k m a n har i sin här som utgångspunkt tjänande förteckning över relativsatsers utan fogeord (s. 240) under d) (»Särskilt i poesi i några andra fall») T e g n é r s strof ur Fritjofs saga *Vifell hade en son, het Viking*. Denna kontaktsatstyp har mångsidigt belysts i en särskild avhandling av B i r g e r B j e r r e (Tvåatsordstäv och *het*-konstruktion, ANF 51 (1935), s. 1–68. Han anmärker, att sådana satser skiljer sig »i flera viktiga avseenden från den paraktaktiska ordstävstypen [behandlad ovan s. 44 f.]. Logiskt motsvaras den sistnämnda andra led regelbundet av en temporal

adverbialsats, *het*-konstruktionen däremot alltid av en attributsats, i det den uttrycker en bestämning till det omedelbart föregående substantivet, »korrelatet». I tvåsatsordstävnen är det för de båda predikaten gemensamma ledet alltid s u b j e k t; korrelatet till *het*-konstruktionen kan däremot vara vilken satsdel som helst (i regel föregås detta korrelat av obestämd artikel). Vad betydelsen beträffar, ingår perfekta verb gemenligen som predikat i ordstävstypen, i regel skildrande ett livligt händelseförlopp, då ju anföringen tillkommer i en dramatisk situation; *het*-konstruktionen innehåller blott durativa verb, utmärkande en egenskap eller ett tillstånd och alltid av logiskt underordnad betydelse, såsom *heta, kallas, vara, bo, stå, sitta, väga* o. dyl., och under det att senare ledet av ordstävnen i satsrytmiskt avseende är mycket omväxlande, är *het*-konstruktionen i regel fullkomligt stereotyp» (s. 17).

Bjerrers exemplsamling är mycket omfattande. Jag antecknar här några små tillägg till den:

567. och begyntes ett annat slagz hedningar, *äro tatare*, men dock af samma villfarande religion som ostiackerne. Anders Pihlström o.c. s. 77.
568. Passerade vi om morgonen en ström till höger, *het Jugan*. Ibid. s. 68. (Jfr: och föll oss sedan in någre wurst der ifrån en ström till vänster, som het Treogon. Ibid. s. 69.)
569. Vid dagningen passerade vi en ryssgårdh, som lågh till vänster, *het Kingan*. Ibid. s. 75.
570. först gå de till en liten stadh 5 dagzresor, *het Ketskoi*, som och ligger under Narhejm. Ibid. s. 75.
571. sedan vidare 6 veckors resa till en stadh, *het Makoffsko*, som hör under Jeneziske. Ibid. s. 76.
572. först 4 veckors resa till en slabodd, *heter Schulim*. Ibid. s. 77.
573. Några wurst der ifrån å samma sida lågh åther en by, *het Krinazievo*. Ibid. s. 77.
574. straxt der widh inföll en liten ström *het Jagarka*, litet bättre fram inföll och
575. till höger en annor ström, *het Zierbacka*. Ibid. s. 77.
576. Var och stilla väder, vi gingo förbi en stor kyrkieby, *het Nicolaj* och lågh oss
577. till höger; vi stodo der ett par timar stilla, sedan passerade en ödeby till höger af 2 gårdar, *het Artemioff*. Ibid. s. 77.
578. Fortsatte vi resan och passerade en by till höger, *het Persina*, bättre fram ännu
579. en by till vänster, *het Jegloffski*, bor en zimbojar uti. Ibid. s. 77 f.
580. en by lågh straxt der vidh till höger, *het Bragina*. Ibid. s. 78.
581. och 14 dagars resa här ifrån ligger åther en slabodd, *heter* – – hvilket är den sidsta, som ryssar bebo på denne tract vid Åby. Ibid. s. 78.
582. En gårdh lågh oss och till höger, *het Nemskienowalla*, längre fram lågh åther en by, som het Podadieikina. Ibid. s. 78.
583. åther till vänster lågh en, som het Igonkina; något bättre fram en till vänster *het Bylina*. Ibid. s. 78.
584. Lågh oss åther en by till vänster, som kallades Biala brodowa, bättre fram åther en by till vänster, *het Manistriske*. Ibid. s. 78.
585. Den 24 kome wi til en grefwe, *het renart*. Agneta Horn o.c. 102: 22–23

(jfr: Och den 25 låge wi s [t] ila hos en grefwe, som het lenant; ibid. 110: 25).

586. och har skuta gåt till en liten stadh, *het lauen*, som låg inte mer än 3 mil ifrån prag. Ibid. 99: 21–22.

Bjerrre finner, att denna konstruktionstyp har »parentetisk karaktär, d.v.s. innehåller en förklarande eller kompletterande men för förståelsen icke nödvändig anmärkning. Sägerligen på grund av denna särprägel har konstruktionen aldrig nått någon större utbredning. I våra dagar är den utpräglat dialektal och bannlyst från vårdat språkbruk» (s. 17).

Beträffande bedömningen av denna konstruktionstyp hänvisar jag f.ö. till Bjerrres undersökning samt till Inger Ejskjærs artikel »Nogle ejendommeligheder ved relativkonstruktioner i danske ømaal og i skånsk», som innehåller rikhaltigt tilläggsmaterial.

Härmed är de fall, i vilka en oinledd relativsats kan komma i fråga, genomgångna och fastställda närmast vad våra dagars svenska beträffar. Om de äldre förhållandena må hänvisas bl. a. till Gustaf Lindblads avhandling (ANF, Bd. 71, 1956, s. 46–65), och om förhållandena i danskan och norskan till Hjalmar Falks och Alf Torps Dansk-norskens syntax, som i § 148 (s. 244 f.) har en kort men innehållsrik översikt av »Udeladelsen af det relative pronomen». Natanael Beckmans artikel »En skolgrammatisk fråga i språkhistorisk belysning» har givit upphovet (efter E. Elers) till benämningen *kil* och *kilsatser*, varmed han menar »det ord, som placeras före det finita verbet för att beteckna satsen som bisats» (s. 72). Också i andra hänseenden har denna artikel vidgat kännedomen om det ovan berörda problemet, varför jag hänvisar även till den.

Andra kapitlet

INLEDNING OCH UTTRYCKSTYPERNA *BOK SOM* OCH *STOR BOK SOM*

1. Såväl den inledda som den oinledda relativsatsen påträffas i svenskan bl. a. i relativkomplex, som innehåller ett substantivkorrelat, vars form varierar. Dessa relativkomplex innehåller uttryck av typerna

1. *bok som*
2. *stor bok som*
3. *böcker som*
4. *stora böcker som*
5. *en bok som*
6. *en stor bok som*
7. *den bok som*
8. *den stora bok som*
9. *de böcker som*
10. *de stora böcker som*
11. *boken som*
12. *stora boken som*
13. *böckerna som*
14. *stora böckerna som*
15. *den boken som*
16. *den stora boken som*
17. *de böckerna som*
18. *de stora böckerna som*

Det är min avsikt att något närmare analysera alla dessa fall för att utröna det för dem karakteristiska och för att konstatera, vilka av dem som möjligen bildar ett semantiskt oppositionspar.

I stället för *som* kan relativsatsen börja med några andra relativter eller pronominella adverb. Om dessa relativter ger *B e r n h a r d R i s b e r g* o.c. i kapitlet »Relativter och några andra pronomen» (s. 72–80) en översikt. Jag hänvisar till den.

Om termerna *restriktiv*, *restriktivitet* och *orestriktiv*, *orestriktivitet*, som används

i det följande, hänvisar jag till min artikel »Några smärre bidrag till den svenska grammatiken» (Nysvenska studier 44, 1964, s. 141–152). Där har jag givit företräde åt dessa termer, framför allt därför att de vanliga termerna *nödvändig* och *icke-nödvändig*, som använts i betydelsen 'restriktiv', resp. 'orestriktiv' behövs till ett annat ändamål. Det finns nämligen relativsatser, som språkligt sett är nödvändiga, men som inte är restriktiva, och relativsatser, som språkligt sett är *icke-nödvändiga*, ehuru de inte är orestriktiva.

2. Bruket av den fristående artikeln och av den s.k. slutartikeln hör – som bekant – inte till de ursprungliga dragen i svenskan. Den gamla artikellösheten har dock inte helt undanträngts i nysvenskan, utan bevarats i talrika fall, mestadels i stelnade ordfogningar (t. ex. *ligga på rygg*) eller i ord, vilkas betydelse inte har varit i behov av ett mera precist uttryck (t. ex. *mor, far*). Sådana historiskt betingade till uttryckstypen (*stor*) *bok som* hörande exempel uppräknas nedan. Fallen saknar i detta sammanhang större intresse. Större uppmärksamhet måste fästas vid den användning av artikellöshet, som har en viss språklig uppgift att fylla.

Ordförbindelserna av typen *himmel och jord, på ort och ställe, man och hustru* osv., där artikellösheten är av gammalt ursprung (se K. Ågren o.c. s. 42 ff.), kan naturligtvis också framträda som korrelerat i relativkomplex. T. ex.:

1. Länge och väl tänkte Vricklund på *hus och hem, som* han älskade. Fritiof Nilsson Piraten o.c. s. 145.
2. Och händerna omslöt krampaktigt *kniv och gaffel, vilka* han höll upprätt som ljusstakar på ömse sidor om sin tallrik. Ibid. s. 15.
3. Han [Sokrates] skar senorna av deras tuppaktighet med sina försåtliga frågor och sitt gyckel. De föll ihop, det var bara *skal och krams som* höll dem upp, där de fjädrade sig på gator och torg och klöv näbb bland sina likar. Lars Gyllensten o.c. s. 172.

Ågren anser (o.c. s. 43), att »det vid dessa förbindelser ofta är fråga om substantiv i generell betydelse». Då korrelerats form i denna exempeltyp är historiskt betingad, lämnar jag den närmare behandlingen av korrelerats species därhän. Det må dock nämnas, att de gamla uttrycken har skapat »en analogibasis så stark, att man även för moderna sammanställningar kan se en tydlig tendens att ej använda artikel» (K. Ågren o.c. s. 43). Jag skall här uppräknas en handfull exempel, som kanske kan betraktas som nya analogibildningar och som inte har fått plats i Ågrens framställning:

4. – – eller också – förutsatt att de besitta en viss vighet i att åstadkomma nödiga kvantitet svammel, låt vara fritt från alla tankar – försöka sig en bana *inom politik och förvaltning, där* för dem uppmuntrande exempel inte fattas. Frans G. Bengtsson o.c. s. 170.
5. Det kunde till och med finnas två sätt att försöka komma åt honom där han

- står: främst naturligtvis *med krok och mask*, som man finge låta driva med innanför trappan framför näsan på honom. Ibid. s. 206.
6. Läsningen sker principiellt *med all grundlighet och eftertanke* som kan presteras, vilket till en början befinnes vara litet nog. Ibid. s. 169.
 7. Såg de inte det som hon såg? Det var inte *skämt och lek*, som hon höll före
 8. dem i sitt knä! Här var det sannerlingen inte fråga *om ord och prat*, som kan vändas och vrängas och göras ogjort! L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 73.
 9. Ingen hade rätt att kräva dem på styrka eller stöd! De behövde säkert för egen del *all kraft och balans*, som de förfogade över! Ibid. s. 182.
 10. Så blev döden inseglet på att hans ord och varma iver under livet inte bara varit *skämt och flirt*, som lika gärna kunde stå för något annat. Ibid. s. 55.
 11. För övrigt har ju också människorna själva fötts ur jorden en gång har det sagts – *ur sten och grus* som rest sig. Ibid. s. 30.
 12. Ingenting blir kvar, för allt blir bara *damm och sand* till slut, som blåser bort – så länge slår han! Ibid. s. 43.
 13. Och han tänkte: Här går jag och bär mat och ljus, *värme och ljus*, som krasar och kluckar. E y v i n d J o h n s o n o.c. s. 161.
 14. Det är hela vägen *trolldom och djävulskap* som för handlingen framåt –. I v a r H a r r i e o.c. s. 80.

Såsom bekant användes i svenskan sedan gammalt vissa tidsuttryck utan artikel, t. ex. *i dag, i natt, i somras, till måndag, före frukost, (på) tisdag kväll* osv. (se K. Å g r e n o.c. s. 27 ff.). Några exempel på sådana som korrelerat i ett relativkomplex:

15. *I prövningstid, då* dig Anden bringar till själens öknar, där – – Du börjar striden, en ständig strid, Som mer ej lämnar en dag av frid! Den svenska psalmboken 531: 3.
16. Hur stor uppståndelsen varit hemma [då man inte visste om den intervjuades öde i Skoplje] fick jag en aning om först *i natt då* jag åkte taxi från Köpenhamnsbåten hem till Hohög. SvD 6. VIII 63 s. 16.
17. Förklaringen kom ej förrän omedelbart *före stämmodet*, då Esping utdelade några korta, håfulla instruktioner och kommanderade framåt marsch. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 92.
18. Och det är först *i nyaste tid* som de nordiska utkantsfolken börjat göra självständiga kulturinsatser av större räckvidd. B j ö r n C o l l i n d e r o.c. s. 193.
19. Förr om åren hade alltid Skeppet gått i hamn på ljusan dag, *på tid* som passat bäst för fest och glädje –. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 89.
20. En sak är viss: Heraklesgestalten har blivit diktad någon gång *djupt in i förhistorisk tid*, då man ännu självfallet tänkte sig en hjälte klädd i djurhudar och beväpnad med påk och pilbåge. I v a r H a r r i e o.c. s. 27.

S l ä k t s k a p s o r d e n står också ofta av skäl som K. Å g r e n i sin behandling av dessa ord (o.c. s. 21 ff.) anger, utan artikel:

»de ha deiktisk bestämdhet inom familjekretsen och fungera där som egennamn;

i övrigt förbindas de ofta med poss. pron., vanligen ställt efter substantivet, och som dessa uttryck ständigt förts på läpparna, har även här den från artikelförhistorisk tid ärvda artikellösa formen bibehållits. Allt som allt, tendensen att använda släktskapsorden utan artikel har varit mycket kraftig, och därigenom har den verkat i stor utsträckning även utom området för egentlig släktskapsbeteckning».

Jag anför endast några bithörande exempel på denna grupp:

21. Jag tänker bara *på mor som* sitter så tyst vid fönstret. *A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a* o.c. s. 30.
22. -- suttit på trappan och förvånat sig *över mormor som* måste ha varit mycket olik sig själv när hon var ung. *T o v e J a n s s o n* o.c. s. 39.
23. -- Titta mor! ropade hon *till husmor, som* hon brukade kalla på samma sätt hon hörde pojarna göra, de riktiga barnen. *L a r s G y l l e n s t e n* o.c. s. 76.
24. -- men när jag började breven med: »kära föräldrar», så är det nog *älskade mor, jag menar*. *C a r l L a r s s o n*, o.c. s. 169.
25. Samma glittrande namn bar en av justjärnorna, en till stjärnhimmelen försatt jättedotter och Zeusbrud, *moder* till en rad urtidsheroer, *vars* saga kanske ingått i de samothrakiska mysteriernas kultlegend. *I v a r H a r r i e* o.c. s. 120.
26. Åren går och går, hon bara väntar och väntar på Orestes, *lillebror som* hon räddade en gång under skräcknatten och *som* bör ha växt sig stor nu --. *Ibid.* s. 123 f.

Vid t i l l t a l och u t r o p har artikellösheten varit och är fortfarande det normala i svenskan (se *K. Å g r e n* o.c. s. 10 ff.). Enstaka exempel må belysa detta fall:

27. Vänd av din vrede, *Gud, som* straffet sänder. Den svenska psalmboken 154: 1.
28. O *huvad, som* skall siras Med ärekrans en dag. *Ibid.* 95: 1.
29. Ack, *hjärtelag, Som* mer än jag Har känt min fröjd och smärta! Du var mig allt; Nu är du kallt, Du ömma modershjärta. *Ibid.* VII: 3.
30. O *klarhet, som* fördriver All tidens dunkelhet. O *härlighet, som* bliver Min lott i evighet! *Ibid.* 567: 6.
32. Han sade: Överstinnan, *stackare, som* är barnlös, kan det just göra detsamma. *H j a l m a r B e r g m a n* o.c. s. 116.

På ett par ställen anmärker *K. Å g r e n* i förbigående i sin avhandling (s. 9 och s. 26) om frånvaron av artikel på grund av ordets lånordskaraktär (t. ex. *rektor, kasus, centrum, praxis, parkett, mäster, junker, mamsell*). I det följande ett par dylika exempel:

33. *Suahili (kesuahili), som* talas i området mittför Sanzibar, nyttjas sedan gammalt som mellanfolkligt språk i de centrala och sydliga delarna av Afrika. *B j ö r n C o l l i n d e r* o.c. s. 141.
34. Pojken tar mod till sig och föreslår *whist, som* han lärt sig förra året. *E y v i n d J o h n s o n* o.c. s. 125.

Whist står visserligen nära ämnesnamn, och utelämnandet av artikeln kunde bero därpå, men också på att ordet har bevarat sin lånordskaraktär.

»Appellativer, som beteckna något ensamt i sitt slag, ställde sig länge avvisande mot artikeln, emedan de i sig själva hade en viss deiktisk bestämdhet, som lät artikeln kännas överflödig. Detta är ett genomgående drag i artikelsyntax i skilda språk», skriver K. Ågren o.c. s. 33. Artikellöshet påträffas i dessa fall fortfarande. Ett par exempel:

35. Du skopar över oss *med allt färskt helvete* som händer i världen och *som* inte vi kan hjälpa. Harry Martinson o. c. s. 213.
36. Att Herren – – Mig föra vill *till paradiset*, Där fröjden evig bliver. Den svenska psalmboken 32: 8.
37. Ära ske *Gud* uppå sin tron, *Som* oss har skänkt sin ende Son! Ibid. 63: 15.
38. Hade hon upplevat någon lättnad så var det *gud som* hade tillåtit detta, *som* hade gjort detta för henne – –. Pär Lagerkvist o.c. s. 91.

A u g. W e s t e r n skriver i sin grammatik (s. 506 f.):

»Det følger av sig selv at den ubestemte artikkel ikke settes, når den enten ikke foreligger nogen individualisering, eller hvor man helt ser bort fra en sådan. – Det første er gjennomgående tilfelle ved abstrakter når det begrebet betegner nevnes ganske i en alminnelighet uten å knyttes til et bestemt tilfelle og uten nærmere bestemmelse [*all* är dock inte en i fråga kommande bestämning]. Således: *Han døde av sult*; men *han følte en forferdelig sult*. – *Han var nedbøiet av sorg*; men *hennes ansikt uttrykte en dyp sorg*. *Der er glede i himlen over en synder som omvender sig*; men: *Se, jeg forkynner eder en stor glede*, d. e. en gledelig nyhet. *Han gav sig aldri for smerte*; men: *han følte en stikkende smerte i brystet*: – ».

Denna regel gäller även i svenskan. Jag citerar här några exempel dock med den anmärkningen, att relativsatsen inte är en sådan bestämning, som hindrar användningen av ett artikellöst abstrakt som korrelat. Ett attribut av annat slag kan också förekomma i svenskan. L a g e H u l t h é n har i »Studier i jämförande nunordisk syntax» II s. 87 f. åtskilliga exempel på prepositionsuttryck med adjektiv som attribut, som i danskan och norskan har obestämd artikel, men inte i svenskan (t. ex. *i lekande ton*, i danskan *i en spøgende Tone, med rörande kärlek*, i danskan *med en rørende Kaerlighed*).

39. Och all världens lust ej akta Mot den fröjd du bjuder mig: Fröjd av sanning, nåd och frid, *Fröjd, som* blir i evig tid – –. Den svenska psalmboken 39: 1.
40. Han *sällhet* har att föra, *Som* skall hans bud tillhöra. Ibid. 41: 3.
41. Min längtans borg, Där *synd och sorg Och nöd, som* jorden hyser, Jag snart förgäter glad. Ibid. 595: 4.
42. *Spott och hån, som* du månd bära, Måste tjäna mig till ära – –. Ibid. 76: 7.
43. *Ofattlig kärlek, som* ej jorden rymmer, Drev dig den väg, där dödens skugga skymmer. Ibid. 81: 5.
44. Du måste förgäta *all timlig fröjd, Som* ändå så snart försvinner. Ibid. 71: 1.
45. – – man måste ha något [i museerna] att visa upp, man var beroende av *entusiasm, vilken* visligen ej befrämjades av granntyckhet. SvD 23. VI 1963 s. 4.

46. I de flesta hus får man nöja sig med att byta tadel med varandra. *Tadel som man egentligen inte vill ta i sin mun.* H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 85.
47. Det var *trånad som* förde henne på flykt. Ibid. s. 14.
48. *Synd, vilket* är detsamma som försummelse om den goda viljan, och andlig blindhet, brist på fantasi, rädsla, rykte och tadel. Allt detta är saker som hänger ihop. Ibid. s. 307.
49. När flere kommer tillsammans uppstår makt och politik; då uppstår *slughet som* blandar gott med ont – till exempel faderlig kärlek med våld –. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 107.
50. Makt – det är *makt du begär*, Sokrates! Ibid. s. 199.
51. Det är *högfärd som* regerar honom. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 26.
52. Man kan tala om *gudstro, där* människan litar till den gudomliga maktens förmåga att uppfylla hennes önskingar och –. P e t e r H a l l b e r g o.c. s. 79.
53. Först trodde jag att doften var på väg att bortförädlas från modern äppelblom –. Det är i stället *tobak och ålder som* kommit mitt luktsinne att degenera, en visshet som jag får försöka bära med jämnmod. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 22.
54. Men det var inte heller *kulturhistoria han ville ge*. I v a r H a r r i e o.c. s. 144.
55. Den unge mannen rynkade pannan och till hälften slöt sina ögon i ett övermått *av oro, som* snart övergick till ett blitt, resignerat vemod. H j a l m a r B e r g m a n o.c. s. 75.
56. Där tog kvinnorna hand om kvinnorna och förde dem till bad och mat och *formell, behärskad samvaro, konvention, disciplin, som* bäst förmår lägga slöja över sådan sorg, som är för stor att finna uttryck och som försmår att söka distraktioner. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 176.
57. Vid hemseglingen på aftonen blev det *stiltje, som* det alltid blir. Sigfrid Siwertz o.c. s. 64.
58. Ty huru som helst: för henne som för varje annan kvinna var vigseln ett offentligt erkännande från den älskades sida och ett yttre bevis på prövad tro och hållen loven. Och det är *sötma som* sätter varaktig smak. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 179.
59. Hastigt tömdes glaset och det blev *allmänt uppbrott, vilket* kom väl till pass för pigorna som voro angelägna att få börja duka kvällsmaten. Ibid. s. 194.
60. Somliga av dem drev samtidigt sjöfart och köpenskap eller *annan verksamhet, som* tycks gå illa ihop med det andliga ämbetet. P e t e r H a l l b e r g o.c. s. 12.
61. Men det var en tanke så främmande som möjligt *för fornisländsk livssyn, där* ödmjukhetens dygd inte stod högt i kurs. Ibid. s. 26.
62. Ingen av dem såg, att där var *liv som* tvinade, en ännu levande som svalt och förtärdes. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 75.
63. Jag fordrar ingenting, jag bara älskar dig och vill dig *all glädje jag kan*. S i g f r i d S i w e r t z o.c. s. 207.
64. När han kom fram var han nykter och utsövd, men visade sig en smula vresig *över allt fjäskigt letande som* ägt rum. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 188.

65. Det gällde att vålla motståndarens släkt *minst lika stort avbräck som* ens egen drabbats av. P e t e r H a l l b e r g o.c. s. 95.
66. *Allt liv som* brann var pyrande kol eller dansande gnista – –. A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 367.
67. Och blåsten var kanhända en frostvind som frös ner *allt liv den rörde vid* – –. E y v i n d J o h n s o n o.c. s. 151.
68. De kunde alla se hur han bemödade sig *med all behärskning, som* han förfogade över. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 152 f.
69. Dock kan jag försäkra er, *med all respekt som* ni är värdig, att jag menade fullt allvar med dessa ord. Ibid. s. 145.
70. Flickan såg och lyssnade på honom *med allt större förvåning, som* så småningom blev bestörtning. Ibid. s. 42.
71. Men de hade inte kommit till ro i det nya landet än, det kom ett mellanspel av folkvandringstid *med kulturskymning och blodigt kaos där* riken och dynastier sönderslet varandra och sig själva. I v a r H a r r i e o.c. s. 48.
72. Hit förrirade sig bara oerfarna luffare och luffare som gick på rasande trots, *av orygglig luffardrift som* intc lät sig stängas av annat än fångelser. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 107.
73. Andra var uppskrämda *av mul- och klövsjuka, som* luffaren ansågs kunna föra omkring. Ibid. s. 119.

Den obestämda artikeln utelämnas också i norskan i talrika stående uttryck (A u g. W e s t e r n o.c. s. 513: »Artikeln mangler fremdeles i flere stående uttrykk efter en preposisjon, isaer når uttrykket har en saeregen betydning, f. eks. *på land, i land* motsatt *på sjøen*, jfr *på landet* mots. *i byen, i landet* mots. *i et annet land* – –»), ordfogningar, som beskriver »personers ytre eller indre egenskaper, når det ikke er noget usedvanlig som skal fremheves» (W e s t e r n o.c. s. 507), och »i en hel del talemåter som betegner almindelige, dagligdagse situasjoner eller handlinger som: *kjøre i vogn, i lukket vogn* (men: *der kom en (lukket) vogn kjorende*); *å få (gi) ny lekse, mangle penn, stilebok; skyte med bue, pistol, gevaer* (men: *han stod og fingret med en pistol*); *sove for åpent vindu* – – *Flere barn laa ute i baat* (men: *der kom en båt drivende*) – –» (s. 508).

Liknande fall påträffas också i svenskan, t. ex. *gå på teater* (i norskan annorlunda: *Vi skal i teatret i aften*, se W e s t e r n o.c. s. 512) *~bio~konsert, ge ny läxa, få till läxa, med full fart; Han har röd näsa~hög panna~stort huvud~ont samvete; stå på fel sida, en storm från sydost, fara med båt~flyg~bil* osv. L a g e H u l t h é n uppräknar (o.c. s. 88 f.) prepositionsuttryck, som i svenskan är artikellösa, men som i danskan och norskan har obestämd artikel (t.ex. *till stor del*, da. *for en stor Del*, riksmål *for en stor del, i nästan vågrät ställning*, da. *i en naesten vandret stilling, för syns skull*, riksmål *for et syns skyld*).

Det är dock vanligt, att om substantivet i dessa uttryck står som korrelat, det får artikel, altså t.ex. *Han har en röd näsa, som väcker uppmärksamhet* (likaså i norskan, W e s t e r n o.c. s. 507: *Han har en nese som roper av veien; en røst som øverdøver*

alle andra; en fordøielse som tåler alt). Emellertid finns det även sådana fall, där artikellösheten accepteras också i relativkomplex, t. ex.:

74. Någon gång ledde sådant *till skilsmässa*, som den tiden var en sällsynt och uppseendeväckande sak. Fritiof Nilsson Piraten o.c. s. 103 f.
75. Efter kort eftertanke sade han sig dock, att det vore bättre att öppna luckorna än stänga damm *för flod som ändå ej stod att hejda*. Ibid. s. 162.
76. Jag ser alltsammans, sade han *med hes, grov röst, som dock snart återfick sin klang*. Hjalmar Bergman o.c. s. 188.
77. En ganska reslig men kotryggig man *med långt, vågigt hår, som han höll samlat åt sidorna och nacken med ett brett band kring hjässan* –. Lars Gyllenstein o.c. s. 134.
78. Å, om han bara kunde, så skulle han förvandla sig själv till en stor och vederstygglig darrocka, *med brett elektriskt tryne, som tränger sig nära på och delar med sig av sin förlamande sällskaplighet i en oemotståndlig chock!* Ibid. s. 111.
79. Men det hela berördes dock *med tämligen lätt hand, som ju även det ömtåliga ämnet kräver*. Sigfrid Siwertz o.c. s. 6.
80. Hur illfundig och världsklok herr Markurell än kan ha varit, tycks det aldrig ha gått upp för honom att hänförda lovord som oftast tjäna ett praktiskt syfte. Han slök dem *med vidöppen mun, vars glesa krokodiltänder saftade sig av pur förtjusning*. Hjalmar Bergman o.c. s. 42.
81. Skepparen hörde på deras berättelse *med butter min som inte tydde på något särskilt intresse för det som de så utförligt redogjorde för*. Pär Lagerkvist o.c. s. 46.
82. – han var skägglös man *med tjockt tätt hår som visst var något grånat* –. Ibid. s. 8.
83. Före Talavera lägrade sig Cuesta med sin armé *på fel sida* av floden Tajo, där han lätt kunde överrumplas av fransmännen. Frans Bengtsson o.c. s. 113.
84. Stadens enda flickskola hade till skolföreståndarinna en gammal vördnadsbjudande dam *med slättkammat vitt hår, vari svarta hårstrån löpte som skarpa mörka ränder*. Agnes von Krusenstjerna o.c. s. 60.
85. Det är endast *i krig som man åtminstone principiellt hävdar att endast fullt friska får dödas*. Olle Hedberg o.c. s. 51.
86. Det var *i polemik* mot Rydberg som Esaias Tegnér d.y. formulerade normen för språkriktighet så, att det bästa uttrycket är det, som lättast givet lättast förstås. Björn Collinder o.c. s. 237.

Ett fall, där artikellöshet påträffas har jag inte sett omnämnt i litteraturen. Fallet förtjänade en närmare undersökning. Jag har dock blott ett exempel på relativkomplex, där korrelatet syftar på ett språkligt element, som det självt också representerar:

87. Ett typiskt översättningslån är svenska *samvete, som går tillbaka på latinets conscientia*, där *con-* betyder »sam-» och *scientia* »vetande». Björn Collinder o.c. s. 194.

Likaså, fastän exemplet inte är exakt likadant som det föregående:

88. Likaså är det ett faktum att urindoeuropeiskt k-ljud i de germanska språken -- förändrades till *s.k. ach-ljud*, som i allmänhet har övergått till *h-ljud* där det inte har försvunnit. Ibid. s. 147.

Bland ord, som kallas *dividua* eller *delbara* (N. B e c k m a n o.c. s. 21) intar ä m n e s n a m n e n som *vatten, guld, luft, trä* osv. en betydande plats. Även ord som vanligen är *individua* eller *odelbara* (A. N o r e e n använder som känt termerna *partitiva* och *opartitiva*) förekommer som ämnesnamn, t.ex. *Ett bord av ek och en stol av gran* (N. B e c k m a n o.c. s. 22). Som bekant är artikellösheten här regel. Några exempel på relativkomplex med ämnesnamn som korrelat:

89. Det är kött och ben i marmorn, och *blod som* flutit och stelnat! L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 97.
90. Mer än 70 proc. av jordytan är täckt av *vatten, som* hittills lämnat ett relativt litet bidrag till vår försörjning. SvD 31. V 1963 s. 4.
91. Esping var rundhänt. Den ena sändningen utlöste den andra. Ankaren med picardon och *brännvin, som* måste tappas på buteljer. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 154.
92. Gubbens ena blanka skenben låg framför honom, blottat ur manteln, pudrat av stendamm och vätt av *smutsigt vatten som* torkat i strimmor. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 39.
93. -- och hela skaran troppade av i bästa stämning, med den lilla gäddan dinglande från en ofantlig klyka, till *vatten vars* invånare inte skrämts av uppståndelsen. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 210.
94. Med många synes förhållandet vara det motsatta: de trivas *med vin, som* de till och med påstå smaka gott --. Ibid. s. 187.
95. -- det var *kall oxstek han åt*, säga de bästa källorna. Ibid. s. 125.
96. -- att däremot plantera ek -- bör vara en upplyftande syssla för ägare av *jord där* ekar trivas. Ibid. s. 10.
97. Och min lille jätte är till all lycka alltigenom välvuxen och frisk, utan minsta tecken till röta eller vattusot, något som kanske delvis kan bero på att den växer *på magrare jord, där* ingen vällevnads följdfeomen kunna uppkomma. Ibid. s. 8.
98. Då fick han gräs i ena hjulet, *segmogen högvallsklöver som* snodde sig in riktigt duktigt mellan åkrarna. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 235.
99. När han fått *varmluft som* steg tände han riktigt --. Ibid. s. 65.
100. Han hittade en rostig stekpanna och började genast göra ren den *med skavgräs som* han fann växa utanför. Ibid. s. 288.
101. Potatisen och bykgrytan och grisarna och hönsen och ostarna i källaren och det gula tomma bordet på kontoret hade *elektriskt ljus som* inte användes nu --. E y v i n d J o h n s o n o.c. s. 155.
102. Han hade hört talas om att älven är full *av timmer som* brötats samman några mil längre söder ut. Ibid. s. 27.

103. Först när man under lektionen lekte med sin knäkamrat eller tuggade *tuggummi som* då var så mycket på modet --. A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 71.
104. -- och den dyrbaraste choklad smakar inte lika gott som den där klibbiga bruna knäcken i strutform omvirad *av tjockt vitt papper, som* satt så fastsmetad, att man måste slicka av det. Ibid. s. 49.
105. Hon hade gått ut tidigt på förmiddagen för att plocka *svamp som* växte ymnigt i den vidsträckta tallskogen --. Ibid. s. 146.
106. -- och på stenarna växte *grå mossa, vari* gula tallbarr lågo inbäddade --. Ibid. s. 146.
107. Den fina sanden -- med åtskilligt *av mylla i sig, som* gör att när det någon gång ett år faller ett regn i öknen en plötslig rik flora slår ut för att snabbt torka igen -- vattrades i vågor --. SvD 16. VI 1963.
108. Men själva naturstenarna var sannerligen också fascinerande i form och färg,
109. *sandsten som* slipats av sandhavet -- med de finaste nyanser *i färg, där* man särskilt fäste sig vid mängderna av flintstycken --. Ibid.
110. Men han svarade dem: »Jag har *mat* att äta *som* I icke veten om.» Joh. 4: 32.
111. Så råder jag dig då att du köper av mig *guld som* är luttrat i eld --. Uppb. 3: 18.
112. Maskar vi äre, Skuggor, som försvinna, *Stoft, som* förskingras. Den svenska psalmboken 154: 4.
113. Filip slog förgäves sina knutna nävar blodiga, det var *tjockt glas* med ingjuten ståltråd *som* trotsade alla hans ansträngningar. Sigfrid Siwertz o.c. s. 268.
114. Till denna serverades sås *med kapris, som* var en tämligen sällsynt krydda. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 182.
115. De flesta höggo ej på smörgåsbordet med vanlig friskhet utan prövade sig försiktigt fram bland de okända läckerheterna i konservburkarna under försök att avgöra om det var *fågel eller fisk de fingo i sig*. Ibid. s. 181.
116. Bygg ett hus *på sand, som* rinner --. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 154.
117. Till och med flisorna av splittrad marmor eller spånen av *brons, som* ärgat sönder, sträcker sig ur grunden --. Ibid. s. 96.
118. Han går bort från sina samtal, just när han rensat dom *från allt prat, som* skymmer, och gjort dom svåra! Ibid. s. 43.
119. Under hattbrättet såg han en bit av relingen och en grå triangel *av hav som* sjönk och steg och sjönk igen. T o v e J a n s s o n o.c. s. 130.

Även dividua av annat slag, bland dem särskilt *kollektiverna*, måste här omnämnas och exemplifieras:

120. Det skulle väl vara *skräp* till önsketråd, *som* inte kunde ordna en så enkel sak. A s t r i d L i n d g r e n o.c. s. 106.
121. Man frestar *folk som* har ont om kontanter med pengar. O l l e H e d b e r g o.c. s. 173 f.
122. Han bryr sig inte om att *folk som* är intresserade av namnförändringar har

- ändrat om Ödets namn och kallar det Verklighet. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 307.
123. – – men att de [sagorna] hade förts vidare av luffare som i sin tur hade luffat i väg till Stockholm och berättat dem för *studerat folk*, som sedan hade skrivit ihop dem till böcker och tjänat pengar på dem. Ibid. s. 245.
124. Han hade sett havet en gång när han var liten – ett tillfruset hav och långt ute fanns *folk som* sökte säl, sade man. E y v i n d J o h n s o n o.c. s. 81.
125. Ute på vägen hade det bildats *folksamling som* småningom blev allt större. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 193; (vanligen dock *en folksamling som*).
126. Och *bland allt brokigt kram*, som lyste på de långa diskarna köpte Alfred åt Maria ett litet rött glashjärta i en kedja av någon silverliknande metall. S i g f r i d S i w e r t z o.c. s. 7.
127. Den som kommer från den uraliska grammatiken till den indoeuropeiska finner jämförelsevis *mycket språkgods som* han tycker sig känna igen hemifrån – –. B j ö r n C o l l i n d e r o.c. s. 156.
128. Han illustrerade sin framställning *med gammal autentisk skaldepoesi*, som till stor del finns bevarad blott tack vare hans intresse. P e t e r H a l l b e r g o.c. s. 36.

I »Vårt språk» (V, § 17, s. 77) kallar A. N o r e e n den artikellösa formen allmän form. Han anser nämligen, att »i regeln uttryckes medelst en språkform utan hvarje artikel» det allmänna (generella) species t. ex. 'jag jagar *fågel*, *triangel* kallas en tresidig rätlinig figur, *hästar* äro snabbfotade djur'» Han anmärker dock på samma ställe, att man använder »nästan lika ofta såsom uttrycksmedel för detta species antingen den bestämda eller ock den obestämda formen vid sidan af den allmänna, t. x. '*triangeln* (eller: *en triangel*) är en tresidig rätli[ni]g figur, *hästarna* äro snabbfotade djur. (*Ett brändt barn* skyr *eld(en)*'» N. B e c k m a n har på tal om den bestämda formens bruk (o.c. s. 26) regeln: »Bestämda formen användes ofta för att beteckna en art i sin helhet. Ex. *Människan* spår, Gud rår. *Räven* är ett rovdjur. *Myggen* har i år varit ovanligt besvärliga. *Luften* består av syre och kväve. Ett så använt substantiv säges stå i *totalitetsbemärkelse*.» I anmärkningen till denna regel tillägges, att »Samma betydelse uttryckes ibland med obst. artikel, se § 50 «[där det står att någon gång användes obst. artikel då man avser en art i sin helhet (totalitetsbemärkelse)]. Ex. *Ett barn bör lyda. I en cirkel äro alla radierna lika stora.*» K. Å g r e n, som behandlar den generella användningen av substantiv i sin ofta citerade avhandling i slutkapitlet s. 132–146, anmärker, att (s. 135) »Användningen av den artikellösa formen har allt mer inskränkts. – – I ordspråkssamlingar finner man visserligen allt fortfarande: 'så gör *barn* i by som det är hemma vant' o.d., men i de allra flesta fall rör det sig då ej om verkligt levande språkgods, ty där har i regel omformning skett. Har substantivet bestämning, är artikellöshet betydligt vanligare, te. '*bränt barn* skyr *elden*'. Lagstilen bibehåller artikellöst substantiv, te. 'för sina lärare vise *lärjunge* aktning och ovillkorlig lydnad' och definitioner kunna ges under formen: '*kvadrat* är en rätvinklig och liksidig firsiding'» Å g r e n kommer till den slutsatsen

(s. 135), att »Vill man särskilt framhäva allmängiltigheten, så att säga uttrycka begreppet eller allmänföreställningen i så renodlad form som möjligt, användes i den nutida svenskan helst den bestämda formen i sing. – – I viss mån kan man därför tala om detta uttryckssätt såsom det specifika för den generella betydelseskategorien. Ex. :’hästen är ett fyrfotadjur’, ’björnen ligger i ide om vintern’ – –.» Dock säger han s. 137: »Någon oeftergivlig fordran är det naturligtvis inte att begagna bestämd form sing., utan även de andra uttryckssätten kunna användas därjämte med ofta föga märkbar skillnad.»

De avsevärda meningsskiljaktigheter, som råder på denna punkt, kan i detta sammanhang inte upptas till närmare behandling. Jag nöjer mig med att uppräknat en litet brokig samling exempel. Den tycks visa, att artikellösheten som uttrycksmedel för den generella betydelsen (eller totalitetsbemärkelsen) är vanligare än vad man skulle tro på grund av Å g r e n s framställning. Dess brokighet åter beror närmast därpå, att man enligt min uppfattning under denna benämning sammanfattar fall av olika beskaffenhet. Dels är det fråga om en distributiv betydelse (alltså v i l k e n s o m h e l s t häst, triangel osv.), dels en verkligen generell betydelse (alltså v a r j e häst, triangel osv. eller a l l a hästar, trianglar osv.), dels är det fråga om hela arten, oindividualiserat (t.ex. *Välbekant är det snart klassiska exemplet beträffande framställning och introduktion i Förenta Staterna av hybridmajs, vars avkastning överstiger den vanliga majsens med 60 proc.* SvD 31. V 1963 s. 4.; det är fråga om en spannmålsart, vilken har de och de egenskaperna), dels om en i kvantitativt hänseende obestämd grupp av företrädare för en bestämd art (t.ex. *Vi hade lagt blommor över hela den vita damastduken och fyllt skålar med röd vallmo och ’brudslöja’, som darrade vit och luftig över de röda vallmobladen.* A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 337 f.).

129. Hoppet gjordes *med glasfiberstav* som nu helt förändrat möjligheterna för stavhoppare att kliva över höjder som inte för så länge sedan skulle betraktats som otroliga. SvD 1. VI 1963 s. 1.

130. EKO söker – – *teknisk chef* som under VD skall svara för utveckling, ledning och samordning av hela den tekniska sidan – –. Ibid. 24. V 1963 s. 6.

131. – – för att därefter grundlägga *egen fabrik* som naturligtvis efter hand och tack vare otrolig flit och sparsamhet kunde tänkas svälla ut till att omfatta all slags tillverkning – –. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 57.

132. Det fanns alltså *nattvakt* som kom och lyste in här också – –. Ibid. s. 312.

133. Troligen var det fråga om någon skorstensmur som hade spruckit och *om soteld* som spritt sig ut på en takvind. Ibid. s. 305.

134. Han insåg klokt nog att en röstvärning kunde väcka *björn* som sov, framkalla en opposition som kunde bli honom övermäktig. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 80.

135. Då gol göken och han spratt till, ty det var första gången det året han hörde den. Han reste sig upp och lade handen bakom örat för att lokalisera ljudet. Det var *västergök* som är bästa gök. Ibid. s. 212.

136. Men i älvarna fanns det *lax*, åtskilligt mer än nu, och i sjöarna *röding*, *harr och sik*, som gav de bofasta en knapp marginal till svälten. SvD 3. VIII 1963 s. 8.
137. – – och inte nog med att älven myllrade av vanlig fisk, tidvis var den också full av *lax som* kom upp från Vänern. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 27.
138. Det är förstås sant att det är *gädda*, och inte *abborre*, som man tar, eller försöker ta, med snara. Ibid. s. 207.
139. Donationsbrevets bestämmelser voro otvetydiga därutinnan, att kronan endast finge bäras av *brud som* trädde i brudsäng utan praktisk erfarenhet av hur det gick till där. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 177.
140. Där han stod med händerna på ryggen, klädd i korrekt redingot, lång och ståtlig, tvärxlad, nackbenad, skallig över hjässan, välrakad, lätt blå på näsa och kinder, minde han om *fanjunkare* med löjtnants avsked *som* lånat sin fältherremin av kompanichefen. Ibid. s. 9.
141. Denne höga styrelse har med i sanning beundransvärd precision räknat ut och dekretat – –, att det är – – förbjudet – – att förtära okokt mjölk, härrörande från *ladugård där* bredden på urinrännorna bak korna understiger 53 centimeter. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 29.
142. – – särskilt *under vanlig spansk middagslur*, som inte gick att jämka på, kunde sådant alltid lätt hända – –. Ibid. s. 113.
143. – – det är därför endast *i tryckstark ställning som* den från början korta *a*-vokalen har kunnat förändra sig till *å*. B j ö r n C o l l i n d e r o.c. s. 49.
144. Gravallvar, stillsamhet och dämpad entusiasm präglade de flera hundra människor, som kommit till Moderna museet på inbjudan av Fylkingen för att lyssna hur den amerikanska tonsättaren John Cage odh pianisten David Tudor presenterade *avancerad musik*, som för den oinvigde lät misstänkt lik fabrikkbuller. SvD 1. VI 1963 s. 3.
145. – – det är möjligt att i vissa ämnesmoment meddela '*automatisk undervisning*', som ger en godtagbar behållning – –. Ibid. 26. IV 1963 (W. S j ö s t r a n d).
146. – – vilket oerhört steg det är från inlärningsförsök med djur, som får en matkula, då de trycker på en spak, *till programmerad inläring*, där människobarn lär sig något – –. Ibid.
147. Här är det särskilt *aktie- och egnahemsparande som* åsyftas. Ibid. 24. V 1963 s. 4.
148. Och jag har köpt *ny bikini som* man ju inte har mycket nöje av att steppa i hemma i sin ensamhet. Ibid. 23. VI 1963 (V i o l a).
149. Naturföreteelser berörs i regel bara i den mån de har någon betydelse för handlingen: väder och vägslag, *månshen som* lyser upp nattmörkret o.d. P e t e r H a l l b e r g o.c. s. 63.

Bruket i juridisk stil må ytterligare belysas med några exempel, tagna ur »Anvisningar för användande av skattebok» (1966):

150. *Arbetsgivare*, som använder skattemärken, skall i skatteboken anteckna sin postadress.

151. Förskottsinnehållning verkställs *på lön, som huvudsakligen med regelbundna mellantider utbetalas åt löntagare enligt innehållningstabell, som antecknats i skatteboken.*
153. -- eller utgår i form av tantiem eller *annan sådan löneförmån, vars storlek bestämmas av affärsföretagets årsvinst --*.
154. *Åt löntagare, som icke företer sin skattebok, skall över förskottsinnehållningen givas ett innehållningsbevis.*

Att den artikkellösa obestämda formen är vanlig i *nekandesatser* beror väl därpå, att substantivets species i en nekande sats ofta är just det generella (alltså 'ingenting av allt det, som kallas så eller så). Man säger ju *I dag tar jag inte med mig paraply* (vilket är likabetydande med *I dag behöver jag inget paraply*). *Man får inte använda ordbok. Större slyngel har jag aldrig träffat.* I en finskspråkig sats skulle man ha objektet i partitiv (med en ursprunglig betydelse 'ur slyngelklassen', 'av alla paraplyer'). Likaså: Kvarlämna icke *använd påse* i bussen (i ryggstödet på en buss 1965). En relativsats, vars korrelat är i obestämd form och utan artikel, är inte helt vanlig. Man kan dock säga: *I dag behöver jag inte paraply, som bara vore till besvär.* En sådan relativsats uppfattar jag som orestriktiv (man kunde ju säga: *I dag behöver jag inte paraply. Ett sådant vore bara till besvär.*). Däremot innehåller *I dag behöver jag inte ett paraply, som bara vore till besvär* en restriktiv relativsats. Betydelseerna är klart olika och artikellöshetens språkliga funktion står i detta fall i klar belysning.

Helt utan omnämnande kan man inte förbigå den artikellöshet, som påträffas i telegram- och rubrikstilen. Ett par exempel härpå:

155. Nyhuggna slipers i upplägg. Famnved i långa travar. Skog, fågelsång. Lokomotiv sjoff-sjoff-sjoff-sjoff-sjoff. Växling. Ljud av buffertarna. Kopplingarna, krokskrammel. Stön från lokomotivets bromsar, signal hi-i-i-i. Sjoff-sjoff-sjoff-sjoff igen. Avgångssignal. *Avgång som ökar och ökar med sjoffet. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 62.*
156. *Berusad man som fallit omkull och somnat på vägen och frusit ihjäl. Vi luffare känner schäsen. Därför håller vi oss helst i skogshärader om vintrarna. Ibid. s. 285.*

Om rubrikstilen se H. Axel Swärd, Något om rubrikerna i våra tidningar, Nysvenska Studier XII (1932) ss. 84–125. Swärd skriver (s. 93): »Tämligen allmänt utelämnas substantivets obestämda artikel, antingen den följes av adjektivattribut eller icke. Vanligast synes utelämnandet vara i stockholmspressen --.»

Sammanfattningsvis kan man konstatera, att den ovan behandlade uttryckstypen erbjuder förhållandevis litet av intresse, emedan dess artikkellösa obestämda substantiv ofta är en relik från den artikkellösa tiden. I enstaka fall har den artikkellösa obestämda singularformen en viss funktion i motsats till ordets andra former. Relativsatsen är orestriktiv. Korrelatets species kan vara bestämt, obestämt eller generellt. Om korrelatets species är vad jag kallat verkligen generellt, såsom bl.a. i

exemplen 150–154, är relativsatsen däremot restriktiv. En sats som nr 150 »*Arbetsgivare, som* använder skattmärken, skall i skatteboken anteckna sin postadress» betyder ju 'varje arbetsgivare, alla arbetsgivare, som osv.'. Jämfört med ett annat möjligt uttryck *Arbetsgivaren, som* eller *Arbetsgivarna som* är *Arbetsgivare som* utom stilistiskt också i det hänseende olika, att dess relativsats är restriktiv (därom senare).

Tredje kapitlet

UTTRYCKSTYPERNA *BÖCKER SOM* OCH *STORA BÖCKER SOM*

1. *Byar, som förklarade sig villiga att själva försvara sig mot cirkulerande rebelltrupper – vilka de nödgades förse med livsmedel och andra förnödenheter – tilldelades vapen. SvD 6. VII 1963 s. 4.*

I denna mening har vi två relativkomplex. Det senare relativkomplexet innehåller en orestriktiv, mycket parentetisk relativsats (den står inom tankstreck), som börjar med *vilken*. Wellander har i »Riktig svenska» s. 257 och s. 514 regeln, enligt vilken *som* användes i inskränkande relativsatser och *vilken* i den icke nödvändiga, i det parentetiska tillägget. (Han fortsätter: »En sats som denna: *Undervisningen i kommunal flickskollinje, som skall stå öppen för elever oberoende av deras hemort, skall vara avgiftsfri*, får sålunda en annan betydelse om *som* ersättes med *vilken*. *Som* inleder en inskränkande relativsats: *sådan kommunal flickskollinje, som . . .* men *vilken* inleder en sats, som icke inskränker utan allenast tillfogar en i sammanhanget icke nödvändig upplysning.») Av ett otal exempel att döma är åtminstone användningen av *som* inte inskränkt till de restriktiva relativsatserna. Det kan lika väl komma i fråga i de orestriktiva relativsatserna.

Den förra relativsatsen kan däremot uppfattas såsom restriktiv. Alltså endast sådana *byar*, som förklarade sig villiga osv., tilldelades vapen. Om man dock tänker på de bägge andra formerna, som korrelerat kunde ha i detta relativkomplex alltså på korreleraten *de byar* och *byarna*, ter sig restriktiviteten inte så uppenbar. Betydelsen av *byar* skulle jag gärna anse inte vara 'alla byar' (såsom *de byar* uppenbarligen är 'alla byar' och *byarna*, som likaledes är 'alla byar' med en orestriktiv relativsats i motsats till *de byar som*). Dess betydelse är snarare 'en närmare obestämd mängd algeriska byar'. Det är alltså tal om ett obestämt antal algeriska byar, som tilldelades vapen; de hade nämligen förklarat sig villiga att själva försvara sig. För att med en lämplig term kunna karakterisera denna användning av den obestämda pluralformen, har jag i min artikel »Några smärre bidrag till den svenska grammatiken» (Nysvenska studier Årg. 44, 1964 s. 146 ff) anlitat den specieslära Pavosiro har utbyggt angående finskan. Om man kunde acceptera åtminstone något av Siro's specieslära, skulle man enligt min uppfattning mycket träffande kunna beskriva species hos korrelerat i relativkomplexet *byar som* som både kvantitativa

t i v t och n o t i v i s k t o b e s t ä m t, indefinit (det är alltså obestämt hur många byar det är fråga om, likaledes vilka dessa byar är).

Relativkomplexet *böcker som*, uppfattat så här, har sin klara ställning och funktion bland de andra relativkomplexen i svenskan. *De böcker som* har antalet böcker bestämt (relativsatsen urskiljer vissa böcker av alla böcker till en egen grupp), men vilka dessa böcker är, lämnas osagt (det kvantitativa species är bestämt, men det notiviska obestämt), i *böckerna som* är både det kvantitativa och det notiviska species bestämda (allt uppges som känt).

Om man tänker så här, är det tämligen självklart, att den relativa bisatsen i det anförda exemplet är o r e s t r i k t i v. Den uttrycker en egenskap, som är kännetecknande för en mängd byar. R e s t r i k t i o n e n, dvs. att det inte är fråga om alla byar, det har man redan uttryckt genom att använda den o b e s t ä m d a p l u r a l f o r m e n. Den uppfattning man vid första ögonkastet möjligen är benägen att ansluta sig till, nämligen att relativsatsen vore restriktiv, visar sig alltså vara förhastad. Att relativsatsen inte är språkligt nödvändig är uppenbart.

2. Man övergick då till att organisera *militärutbildade och utrustade hemvärnsavdelningar* av uteslutande araber, *som* leddes av franska officerare och underofficerare. Ibid. s. 4.

Även i analysen av denna sats är användningen av de nya termerna och kategorierna, det kvantitativa och det notiviska species, troligtvis av betydelse. Det är ju ganska tydligt att *hemvärnsavdelningar* inte avser *alla hemvärnsavdelningar*, utan en här närmare obestämd mängd sådana. Detta ords kvantitativa species är alltså obestämt, så också det notiviska. Om man däremot hade sagt *de* – – *hemvärnsavdelningar* hade det kvantitativa species varit bestämt. Vad relativsatsen angår kan den betraktas som o r e s t r i k t i v. Restriktionen har redan skett genom korrelatet. Relativsatsens innehåll kunde även återges i en självständig huvudsats (t.ex. *Dessa trupper leddes av franska officerare och underofficerare*).

3. – – och jag tvingades bevittna *saker som jag nu helst vill glömma*. Ibid.

Detta är ett ansnitt ur berättelsen av ett ögonvittne till jordbävningen i Skoplje. Objektets kvantitativa och likaså dess notiviska species är obestämt. Om vi uppfattar relativsatsen på samma sätt som i nr 1 och 2, kan vi anse den vara o r e s t r i k t i v. Den anger alltså någonting om allt det, som åsyftas med korrelatet. Jag medger gärna, att den vanliga uppfattningen bland grammatikerna sannolikt är, att den ifrågavarande relativsatsen är r e s t r i k t i v. Men för det första: om denna relativsats skulle vara restriktiv, då skulle man underförstå, att det också finns sådana saker berättaren helst inte vill glömma. Berättaren vill dock knappast säga någonting sådant med »*saker som jag nu helst vill glömma*». Vidare kan jag inte uppge, i vilket hänseende ett uttryck som *de saker som jag nu helst vill glömma* skiljer sig från *saker som jag nu helst vill glömma*, om man inte kan anse species hos ordet *saker*

kvantitativt obestämt i exempel nr 3. Ett kvantitativt obestämt korrelerat kan – så uppfattar jag saken – inte mer begränsas med en restriktiv bisats.

I satserna 1, 2 och 3 är relativsatsen språkligt icke-nödvändig. Även i detta hänseende skiljer sig den behandlade relativkomplextypen från typen *den (stora) boken som*.

4. Där bakom paltorna, som ännu återstod av hans alltför länge använda kropp, vårdade han *bitar* av sig själv *som* hade en högre och djupare glans. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 35.

Objektet *bitar* är kvantitativt och notiviskt obestämt. Relativsatsen är icke-nödvändig (i den mening jag här använder detta ord, dvs. språkligt onödvändig), den är också orestriktiv (man skulle kunna skilja den från sammanhanget och bilda en huvudsats i stället).

5. Men han sökte efter *ord och meningar*, *som* skulle ge hans handlingar deras rätta betydelse för henne. Ibid. s. 48.

Analysen, som jag här är böjd att tillämpa, följer samma linjer som i de förra exemplen. Om man får anse (med W e l l a n d e r), att *vilken* alltid inleder en restriktiv relativsats, antyder det, att man kunde använda *vilken* i satserna 1–5 i stället för *som* utan att satsbetydelsen förändras, att relativsatsen verkligen är orestriktiv.

6. Budet spreds inte *med viskande rykten*, *som* kröp långsamt från den ene till den andre och lämnade några i ovetskap. Ibid. s. 89.

Här är korreleratet inte längre objekt. Det oaktat har jag fortfarande den uppfattningen, att den obestämda formen i pluralis representerar kvantitativt och notiviskt obestämt species. Relativsatsen (som också här kunde börja med *vilka*) är orestriktiv. Dess innehåll kunde återges med en huvudsats.

7. Ansiktet där nere under jorden såg så allvarligt och begrundande på henne *med stora, breda ögon*, *som* satt mycket långt ifrån varandra. Ibid. s. 37.

I denna sats användes ord, vilkas species man vid första påseende skulle tro vara ovillkorligen bestämt. Om det är fråga om ett bestämt ansikte, så måste också ögonen vara bestämda både i kvantitativt och i notiviskt hänseende. Otvivelaktigt förstås uttrycket så, att läsaren vet vilka ögon och hur många ögon det är fråga om, men det språkliga uttrycket ger icke vid handen att så är fallet. Uttrycket är helt obestämt, det blir ändå rätt förstått kanske därför, att det knappast finns annat rationellt uppfattningssätt. Uttrycket . . . *med de stora, breda ögonen*, *som* satt . . . , där korreleratets kvantitativa och notiviska species är bestämda, är också möjligt. Det måste också beaktas, att namnen på kroppsdelar ofta intar en särställning, se. K. Å g r e n o.c. s. 7 och s. 38 ff. Den obestämda formen kan vara historiskt betingad.

8. Han tyckte sig skymta en plan för att nå sina landsmän *med ord och gester*, *som* kunde gå dem nära inpå livet. Ibid. s. 112.

Ännu ett exempel med *med* + obestämd pluralform. Exemplet bjuder inte på något nytt. Om korrelatet och relativsatsen kan sägas detsamma som i exemplen 1–7. Se även K. Å g r e n o.c. s. 42 ff.

9. Kriton kunde inte erinra sig att han sagt något då, bara tittat *med stora barnsliga ögon, som såg ut att ingenting begripa och inte göra sig några bekymmer. Barn!* Ibid. s. 194.
10. Bara gubben syntes till på gården, hopkurad på sin fäll, en mager fågelskrämma *med lysande ögon som han fästade vid dem genast de kom in.* Ibid. s. 147.
Exemplen 9 och 10 är likadana som nr 7 och bör tolkas på samma sätt.

11. Dessutom fick hon en korg att bära på hjässan, en bred och skuggande spånkorg fylld *med smutsiga kläder, som hängde skylande ner över kanten.* Ibid. s. 210.

Att relativsatsen är o r e s t r i k t i v, torde särdeles tydligt framgå av detta exempel.

12. På en och samma dag, i lördags, lurad han affärsmän i Västerås på cirka 10.000 kr genom att köpa dyra kameror, klockor och guld *med checker som saknade täckning.* SvD 6. VIII 1963.

Så nära det än låge att anse relativsatsen restriktiv, så måste man fortfarande fästa uppmärksamheten på den obestämda pluralformens betydelse, som inte är förenlig med en relativsats begränsning. I denna mening innehåller relativsatsen, som språkligt sett ingalunda är nödvändig (man kunde lämna bort den utan att den övriga satsen skulle bli språkligt ofullständig), dock en mycket viktigt uppgift och är ur s a k s y n p u n k t sett nödvändig. Exemplet ger alltså ingen anledning att överge den ståndpunkt angående relativsatsens orestriktivitet, som här framhållits.

Följande fem exempel, 13–17, har alla relativpronomet *vilken*, som såsom det redan framhållits anses börja en orestriktiv relativsats:

13. – – och ljustring passade därför bäst *för stora säkra män*, med munnen full av äventyrlig orördhet, *vilka* varken fjärdingsman eller länsman gärna kunde våga sig på. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 207.
14. – – därom höll han sig alltid väl underrättad förmedelst flitigt studium av *engelska tidningar, vilka* hade den från kejsrerliga publikationer avvikande egenheten att i stor utsträckning meddela sanna uppgifter. Ibid. s. 119 f.
15. Invecklat spioneri ägde därjämte rum mellan *engelsmän och fransmän, vilka* mistrodde varandra och ofta drogo åt olika håll. Ibid. s. 71.
16. – – men Mackenzie har inte lyckats gå i land med den saken, dels – –, dels emedan *yttre omständigheter* spelat in, *vilka* han inte kunnat göra något åt. Ibid. s. 68.
17. Alla dessa myndigheter och institutioner hörsammade kallelsen och utsågo *representanter, vilka* samlades till kontituerande sammanträde i Stockholm den 3 mars 1944. E r i k W e l l a n d e r o.c. s. 29.

18. -- i samband med Hitlerrikets undergång är det återigen *fransmän, som vaktar tyskar* [i Rivesaltes]. SvD 6. VIII 1963 s. 4.

Det är fråga om ett fångläger i Frankrike, vars besättning åtskilliga gånger blivit ombytt. Konstruktionen *är det åter fransmän, som vaktar tyskar* är en emfatisk utbrytning 1. omskrivning, där korrelatets form är densamma som den vore i en outbruten sats (*Fransmän vaktar tyskar*).

I relativkomplexet är *fransmän* obestämt (det kvantitativa och det notiviska species är obestämda). Relativsatsen är här n ö d v ä n d i g. Om man överhuvud kan säga någonting om dess restriktivitet, resp. orestriktivitet, kunde man väl närmast anse, att den är o r e s t r i k t i v (man tänker inte alls på de fransmän, som inte vaktar tyskar, alltså den andra gruppen).

19. Det regnade karameller över den lilla byn Savoisy -- Det var *bombplan* från en närbelägen bas *som* försåg byns barn med läckerheterna. SvD 6. VIII 1963.

Att *bombplan* i detta exempel är emfatiskt synes tydligt av att relativsatsens korrelat kan vara åtskilt från relativpronominet. På samma sätt kan relativpronominet vara skilt från korrelatet, om det bestämmes av ett determinativt pronomen (t. ex. *Vänder jag mig från skalderna till den grupp av vetenskapsmän som vid denna tid tillhörde Akademien, så ser jag ibland dem först och främst veteranen Bror Emil Hildebrand* -- . E s a i a s T e g n é r Ur språkens värld II, 1925 s. 222). *Bombplan* är obestämt både k v a n t i t a t i v t och n o t i v i s k t, relativsatsen är n ö d v ä n d i g, men i c k e - s ä r s k i l j a n d e.

20. Under ockupationen är det inte längre *fransmän, som vaktar tyskar* i Rivesaltes. -- Lägre används nu av ockupationsmakten som transitostation *för judiska fransmän, som* skall deporteras till Tyskland. SvD 6. VIII 1963 s. 4.

Det förra exemplet är likadant som exempel nr 18. Den enda språkliga skiljaktigheten består däri, att sats nr 20 är nekande, nr 18 jakande.

Det andra relativkomplexet uppfattar jag på samma sätt som relativkomplexen i de redan analyserade exemplen. Det är fråga om en obestämd grupp av judiska fransmän. Denna grupp skall deporteras till Tyskland. Relativsatsen är språkligt i c k e - n ö d v ä n d i g och o r e s t r i k t i v.

Jag tar nu upp till behandling en grupp exempel, där korrelatet bestämmes av *alla*.

21. *Alla varor mannen köpt* med falska checker fanns i hans bostad. SvD 6. VIII 1963.

22. Vad är det för mening med att försvinna just när det borde vara dags att ge svaren *på alla frågor som* han ställt. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 42.

23. Bland sandens korn samlar sig så småningom *alla mineral som* någonsin har funnits -- ädla stenar, halvädalstenar, också det hårdaste, agaten blir också sand! Ibid. s. 34.

24. Det drev sitt övermod och sin sirensång vida *över alla gränser, som* ordningen stakat ut mellan krafternas riken, över jord, luft, hav och eld. Ibid. s. 380.

25. Du har blivit fördärvad *av alla ordmakare och tungvrickare*, som har svärmat omkring den här uthållighetsprataren hela sista månaden. Ibid. s. 166.

I dessa exempel förekommande relativsätser uppfattar jag som *restriktiva*. Korrelaten *alla varor, alla frågor, alla mineral, alla gränser, alla ordmakare och tungvrickare*, betyder 'hela varumängden, allt vad som finns av varor, hela frågekomplexet' osv. Ur denna helhet utskiljes en viss undergrupp genom relativsatsen. För en restriktiv relativsats är det karakteristiskt, att även den andra gruppen, den så att säga, kvarblivna gruppen aktualiseras i någon mån. Enligt min språkkänsla är dock begränsningen inte så stark, att jag skulle komma att tänka på den kvarblivna gruppen, de varor mannen inte köpt osv. Begränsningen, särskiljandet framträder däremot mycket tydligt i sådana uttryck som *Alla de varor mannen köpt; alla de frågor han ställt; alla de gränser, som ordningen stakat* osv. Även när det gäller adjektivattribut, som också de kan vara antingen restriktiva eller orestriktiva, är det ibland svårt att utan vidare förstå och avgöra, vilkendera gruppen de tillhör (t.ex. i sats nr 1 är det inte klart om *cirkulerande* är ett restriktivt eller orestriktivt attribut, dvs. om det fanns även andra än cirkulerande rebelltrupper eller inte).

I det följande skall jag ta upp ett par exempel, där korrelatet står som predikatsfyllnad i satsen.

26. – – och än finare, en märklig höglätt på månen bär hans [P. Wargentins] namn. (Linné, Celsius och Sven Hedin är *andra svenskar* som har månformationer uppkallade efter sig.) SvD 6. VIII 1963 s. 4.

Om satsen lydde *Linné, Celsius och Sven Hedin är de andra svenskar* osv., skulle det vara tillsammans fyra svenskar, som har fått månformationer uppkallade efter sig. Artikelförfattaren tycks ha den uppfattningen, att det möjligen kan finnas även andra sådana och har därför använt obestämd pluralform. Uttrycket *andra svenskar* anger den kvantitativt och notiviskt obestämda undergrupp bland svenskar, till vilken bl. a. Wargentins, Linné, Celsius och Sven Hedin hör och som har den egenskapen, att den inbegriper alla de svenskar, som har månformationer uppkallade efter sig. Relativsatsen är *orestriktiv*; språkligt sett är den *ickendändig*. Korrelatkomplexet anger den undergrupp av svenskar, till vilken Linné, Celsius och Sven Hedin hör. Den obestämda pluralformen har här samma funktion, som den partiella substantiviska predikatsfyllnaden (som står i partitiv pluralis) i finskan, enligt A. Penttilä »Suomen kielioppi»², s. 610: »Substantiivin predikatiivi on *partiaalinen*, kun luokituksessa nimenomaan halutaan saada esille, että korrelaatin tarkoite on kauttaaltaan, eri osiltansa sitä, mitä predikatiivi ilmaisee. Esim. Mustalaisetkin ovat *ihmisiä* (= jokainen mustalainenkin on ihminen) | Kalle ja Heikki ovat *veljeksiä* (keskenään) | *Olkaamme ystäviä!* . . .» (Den klassificerande substantiviska predikatsfyllnaden är partiell, då man vid klassificeringen uttryckligen vill framhålla att det av korrelatet åsyftade genomgående, till alla sina delar, är sådant som predikatsfyllnaden uttrycker. T. ex. Även zigenare är människor (= även varje zigenare är människa) | Kalle och Heikki är bröder (sinsemellan) | Låt oss vara vänner!).

Om de fall, där korrelatet står som predikatsfyllnad blir det tal även senare. Det är ju – skulle jag tro – endast i samband med en relativsats som predikatsfyllnaden kan stå i bestämd form eller användas med föregående determinativpronomen.

27. Ett par tusental består *av sjuka och invalider, som* placerats i ett särskilt läger. SvD 6. VIII 1963 s. 4.

Även här klassificeras en grupp människor. De utgör en obestämd grupp bland sjuka och invalider. Om denna grupp säges, att dess medlemmar är placerade i ett särskilt läger (i det ovannämnda Rivesaltes). Samma synpunkt som framlades vid behandlingen av ex. nr 26 kan tillämpas här. Den obestämda pluralformen anger, att egenskaperna *sjuk* och *invalid* tillkommer distributivt varje medlem i ifrågasvarande grupp. Relativsatsen är till den grad orestriktiv, att den kunde skiljas från satssammanhanget och utan men omformas till en huvudsats (t. ex. *De är placerade i ett särskilt läger*).

28. Detta flygplan hade också med sig *325 filter, som* överlämnats som en första hjälp från Svenska Röda korset. SvD 6. VIII 1963.

Efter räkneordet har svenskan obestämd pluralform. Det fall, som förekommer här kan dock inte betraktas som ett tvingande fall, där ingen variation kan förekomma, för man kan ju här ha *de 325 filter som* och *de 325 filtarna som*. Ett sådant fall kan kanske kallas delvis oundgängligt. Om relativsatsen kan man säga, att den i detta relativkomplex är *i c k e-n ö d v ä n d i g* (den kan utan vidare lämnas bort eller också förvandlas till en huvudsats *De har överlämnats som en första hjälp från Svenska Röda korset*); den är också *o r e s t r i k t i v*. Relativkomplexet *de 325 filter som* framhäver den tanken, att det också fanns filter, som skickats av någon annan än Röda korset i Sverige. I ett sådant komplex är relativsatsen *r e s t r i k t i v*.

29. Efter Evianfreden avväpnades hans harka av fransk trupp, och tillsammans *med etthundrafemtio män, som* han själv fick utvälja, fördes han med flyg till Frankrike. SvD 6. VIII 1963 s. 4.

Exemplet är principiellt alldeles likadant som det föregående. Variationsmöjligheterna är desamma. Relativsatsen är *i c k e-n ö d v ä n d i g* och *o r e s t r i k t i v*.

Jag väljer ytterligare ett tjugotal exempel slumpvis ur mitt material för att se, om den ovan framförda uppfattningen kan generaliseras.

30. Tycker skriftställaren det är trevligt med ett badande par på det egna badberget? Eller *spinnugubbar som* står där och stjälar gäddorna och inbillar sig att det också ingår i »allemansrätten»!

Satsen är ur ett kåseri av *K a r d e M u m m a*, ur ett brev han fått. I brevet beklagas att villorna ofta får objudna gäster. I satsen *Tycker skriftställaren det är trevligt med . . . spinnugubbar som står där och stjälar gäddorna* osv. är *spinnugubbar* obestämt i kvantitativt och notiviskt hänseende. Relativsatsen är *i c k e-n ö d v ä n d i g* (den kunde omformas till en huvudsats) och *o r e s t r i k t i v*.

31. -- det har alltid funnits gott om *älskare av god litteratur som inte själva haft litterära aspirationer* --. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 160.
32. -- allsköns buller och skrammel, ljud av fotsteg och annat mera, äro *ting som ofta höra till deras manifestationer* --. Ibid. s. 42.
33. Så gick bronsåldern, och järnåldern gick och vikingatiden och medeltid och *århundraden som kommo därefter*. Ibid. s. 27.
34. -- men hans idegranar synas ha varit *giganter som det numera inte finns maken till i vårt land* --. Ibid. s. 9.
35. Under tiden föröddes folket *av goter, markomanner och skattemyndigheter, av vilka de sistnämnda i längden visade sig vara de värsta* --. Ibid. s. 54.
36. Kort efter denna seger red Wellington in i Madrid, där han höll på att omkomma *bland unga patriotiska madrilonkor, som med jubel och kyssar kastade sig över honom*. Ibid. s. 127.
37. Det mesta av vad man ser är *gamla krigsskådesplatser, som vi alla har läst om i skolböckerna*. B j ö r n C o l l i n d e r o.c. s. 207.
38. Vår kunskap omfattar jämförelsevis *sena tidevarv, under vilka den enskildes medvetna ingripanden i det talade språkets utformande har varit tämligen små*. Ibid. s. 210.
39. I följd av sedermera inträdda ljudförändringar har emellertid *åtskilliga stavelser, som ursprungligen har varit slutna, blivit öppna och omvänt*. Ibid. s. 33 f.
40. Därpå skildras vänskapen mellan Gunnarr och Njáll och hur den håller stand *mot alla påfrestningar den utsätts för* särskilt genom Hallgerös förvållande. P e t e r H a l l b e r g o.c. s. 118.
41. Emellertid hävdar en del forskare, att vissa avvikelser mellan två handskrifter är av den arten att de inte kan härröra från en skrivare utan måste återgå *på skilda muntliga versioner, som blivit nedskrivna oberoende av varandra*. Ibid. s. 53 f.
42. Den [släktsagan] förefaller att ha skapats bland män med erfarenhet, överblick och auktoritet, *män som själva bestämde över sig och andra*. Ibid. s. 131.
43. *Bland mera kända sagor, som i likhet med Eigla har en skald till hjälte, kan nämnas Hallfreðar saga och Kormáks saga*. Ibid. s. 118.
44. De skildrar utvandringen till Island, besittningstagandet av det nya landet, vikingafärder, släktfejder och *bittra rättstvister, som inte minst gällde egendom och personligt anseende*. Ibid. s. 1.
45. Landnámabók hänvisar f.ö. själv *till personer, som har lämnat upplysningar om släkter och landtagning i skilda delar av landet*. Ibid. s. 31.
46. Men ständigt strös där också in *åskådliga situationsbilder, som ibland kan forma sig till skarpskurna dramatiska episoder i sagornas stil*. Ibid. s. 31.
47. De släpper ju igenom *fattiglappar, som inte ens kan betala terminsavgifter*. H j a l m a r B e r g m a n o.c. s. 98.
48. Andra funno i hans vedervärdiga ansikte *drag, som livligt påminde den om Judas Iskariot*. Ibid. s. 34.
49. Och alltjämt voro hans muskler ytterligt spända och kroppen intog *ställningar*

som visade att han i varje ögonblick var beredd att hastigt draga sig tillbaka, fly, dölja sig, Ibid. s. 195.

50. Han flyttade om borden på verandan, plockade fram *vaser*, *som* borde fyllas med friska blommor – –. Ibid. s. 176.

På grund av dessa exempel kan man säga, att om relativkomplexet innehåller den obestämda pluralformen som korrelat, korrelatets species är, frånsatt fallen med *alla* som attribut till korrelatet, både kvantitativt och notiviskt obestämt och relativsatsen är restriktiv.

Fjärde kapitlet

UTTRYCKSTYPEN EN BOK SOM

I min uppsats »Några smärre bidrag till den svenska grammatiken» har jag analyserat ett hithörande exempel. Exemplet lyder:

1. I torsdags var han [en tennisspelare efter sitt nederlag] nått upp 'var mans niding', och i söndagens tidningar – och i SvD:s telefoner – var han *en bragdman, en hjälte, som* omedelbart skulle ha telegram, blommor och Svenska Dagbladets guldmedalj. SvD 6. VIII 1863 s. 13.

På nämnda ställe kom jag till den slutsatsen, att den anförda exempelsatsen är *d u b b e l t y d i g*. Dubbeltydigheten beror på att relativsatsen kan uppfattas både som *r e s t r i k t i v* och som *o r e s t r i k t i v*.

Om relativkomplexet betyder 'en sådan bragdman, en sådan hjälte, som skulle ha telegram, blommor och Svenska Dagbladets guldmedalj', skiljer relativsatsen ur bragdmännens grupp en undergrupp och är alltså *r e s t r i k t i v*. Det är dock möjligt att anse, att alla bragdmän är sådana hjältar, som förtjänar sådana och sådana hedersbevis (telegram, blommor osv.). Med relativsatsen anges alltså inte någon restriktion, begränsning inom bragdmännens grupp. Relativsatsen skulle då lyda på finska: *jonkalaiselle välttämättä kuuluu sähkösanomia, kukkia ja Svenska Dagbladetin kultamitali* (en motsvarighet till *jonkalainen* fattas i svenskan). Om analysen utförs på detta sätt, måste relativsatsen anses som *o r e s t r i k t i v*.

Det förra analys sättet förutsätter alltså, att det finns även sådana bragdmän, hjältar på idrottens område, som inte förtjänar telegram, blommor osv. Enligt det senare analys sättet anses det däremot naturligt, att alla bragdmän och hjältar förtjänar vissa hedersbevis. Det beror på läsaren, huru satsen blir förstådd. Med hänsyn till, att relativsatsen gärna kunde omformas till en självständig huvudsats, vore t. ex. jag för min del böjd att närmast omfatta det senare analys sättet och anse relativsatsen *o r e s t r i k t i v*.

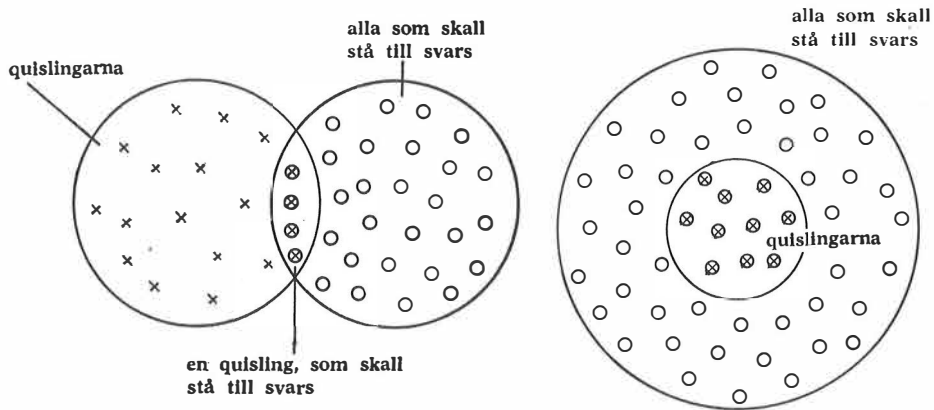
Korrelatets kvantitativa species är i detta exempel uppenbarligen *b e s t ä m t*, men dess notiviska species *o b e s t ä m t*.

Av de två analys möjligheterna ger figurerna på s. 77 i den ovan nämnda uppsatsen en åskådlig bild.

2. Varje enstaka medlem försattes från ena dagen till den andra i situationen av en »quisling», som skulle stå till svars. Ibid. s. 4.

Också denna sats kan analyseras på tvenne sätt. Om det anses, såsom möjligt är, att varje »quisling» skall stå till svars, är relativsatsen o r e s t r i k t i v. Om det däremot anses vara möjligt, att det finns (eller fanns) sådana »quislingar», som inte skulle stå till svars, är relativsatsen r e s t r i k t i v.

Nedanstående figur åskådliggör de båda uppfattningssätten.



Korrelatets species är detsamma som i det föregående exemplet.

Ehuru det teoretiskt sett vore möjligt att alltid analysera relativkomplexet av typen *en bok som* på dessa båda sätt, kommer de båda analysätten dock i praktiken långt ifrån alltid i fråga. Ettdera av dem anses utan vidare vara det rätta.

Jag anför nedan först några exempel på relativkomplex, där det är naturligt att anse relativsatsen som restriktiv.

3. Men blir icke det nordiska samarbetet lätt *ett »samröre»*, som kan innebära en fara för vårt eget språks utveckling? Erik Wellander o.c. s. 30.

Här är relativsatsen enligt min uppfattning r e s t r i k t i v. Frågan manar ju fram det »samröre», som inte innebär någon fara för det svenska språkets utveckling.

Korrelatets kvantitativa species är naturligtvis b e s t ä m t och dess notiviska species o b e s t ä m t.

4. Hur som helst, så har femtusen av dessa algeriska »quislingar» lyckats ta sig över till Frankrike där de nu förgäves grubblar *över ett fenomen*, som förefaller dem ofattligt: rebellernas seger över – franska halvmiljonarmén i Algeriet. SvD. 6. VIII 1963 s. 4.

Relativsatsen uppfattar jag här som r e s t r i k t i v. Det finns otvivelaktigt även sådana fenomen, som inte är ofattliga. Att fenomenen sålunda uppdelas här i fattbara och ofattliga genom nämmandet av de ofattliga är för min språkkänsla tämligen

klart. Korrelatets kvantitativa species är b e s t ä m t, dess notiviska species o b e s t ä m t (dess obestämdhet försvinner genom relativsatsen; i en finsk översättning skulle väl därför sägas: *erästä ilmiötä*).

5. Jag hade inte lyckats få rum på det hotell, där jag ursprungligen ämnat ta in, utan övernattade på studenthemmet, *en byggnad som* var både modernare och stabilare uppförd. Ibid.

I detta exempel, som härrör sig från en skildring av jordbävningen i Skoplje sommaren 1963, har vi en r e s t r i k t i v relativsats. Redan komparativerna i relativsatsen hänvisar starkt på alla andra byggnader, som var mindre moderna och stabila än studenthemmet, alltså bakgrunden till relativsatsens innehåll. Korrelatet är på ett obestämt sätt klassificerande, dess kvantitativa species är b e s t ä m t, men det notiviska o b e s t ä m t.

6. Men nu är det fråga om en *populärskrift*, som talar in i nuets situation. Och då frågar sig den förbryllade läsaren: – –. Ibid.

Satsen är ett utdrag ur en recension. Relativsatsen är tydligt r e s t r i k t i v. När recensenten säger, att nu är det fråga om en sådan och sådan skrift, träder naturligtvis bakgrunden fram: skrifterna som inte talar in i nuets situation. Korrelatet *en populärskrift* klassificerar den ifrågavarande skriften i populärskrifternas grupp som en undergrupp (det är ju inte fråga om ett enskilt konkret bokexemplar utan om en mängd, en kollektion av böcker, en bokart). Korrelatets kvantitativa species är b e s t ä m t, det notiviska o b e s t ä m t.

7. – – till de grymmaste och mest skoningslösa inslagen *i en krigsföring*, som redan i och för sig ägde en så hårdhänt karaktär, får räknas uppgörelserna mellan *harkis* och rebelltrupperna. Ibid.

Genom användningen av artikel har de olika krigsföringssätten individualiserats. Det är här tal om ett av dem. Relativsatsen är klart r e s t r i k t i v. Det finns krigsföring även av annat slag. Om korrelatets kvantitativa och notiviska species har jag endast att upprepa det ovan redan flere gånger sagda.

I exemplen 8–11 står korrelatet till *som*-satsen som apposition.

8. Och det är med en lätt chock man av en av de många illustrationerna finner att pikenenernas värjor voro längre än ryttarnas, – *ett förhållande som* för övrigt vid närmare eftertanke ter sig naturligt nog. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 86.
9. – – däribland det väl iscensatta »fjärde försöket mot den tyska kurirposten», – *en kupp som* var en stor triumf för Mackenzie efter tre tidigare misslyckanden. Ibid. s. 72.
10. Framledes fick han nöja sig med att trakassera denne förmedelst talrika olämpliga officersplaceringar vid hans armé i något lägre grader, upp till general-

- kvartermästare och divisionsgeneraler: *ett nöje som* han ännu hängav sig åt under Waterloo-kampanjen – . Ibid. s. 111.
11. Kvinnliga spöken, som under livstiden haft riklig garderob, visa sig år efter år i samma klädning, *ett faktum som* strider mot fundamenten i kvinnlig psykologi och gör det hela än mera bottenlöst obegripligt. Ibid. s. 42.
 12. Gymnasistföreningen vid Kristianstads läroverk hade *en tidning*, som utkom ungefär var fjortonde dag och omfattade åtta handskrivna spalter. Ibid. s. 217.
 13. – – (ty hur mätt en abborre än kan vara, hugger han nog gärna *efter en godbit som* kommer tillräckligt nära) – –. Ibid. s. 206.
 14. Den här skisserade sortens strid – – var *en sort som* förträffligt passade Wellington. Ibid. s. 107.
 15. Jag har *en del som* borde göras, och därför ligger jag här och njuter mer än vanligt av att göra ingenting. Ibid. s. 20.
 16. Enligt författaren finns det hittills endast *en hypotes som* kan anses som en någorlunda dräglig förklaring till det föreliggande materialet, nämligen att spökerier äro telepatiska fenomen åstadkomna av dödas andar. Ibid. s. 48.
 17. – – och *en krönikör, som* är honom gramse av teologiska skäl, säger att hans sångröst var outhärdlig, under det en annan prisar den som sällsynt melodiös. Ibid. s. 64.
 18. Hans verkliga mästerverk däremot, »The Life and Opinions of Tristram Shandy», ser man inte långt när så ofta omtalat; men för den försummelsen fick Sterne omsider en lysande upprättelse, när *en man som* alls inte kan karakteriseras som lättövad romanläsare, nämligen Schopenhauer, med vederbörlig filosofisk motivering fastslog att denna bok är den bästa av alla romaner näst »Don Quijote». Ibid. s. 156.
 19. Om man väl, efter att ha nått fram till besvärjelser som skyddade mot demoners okynne finge *ett samhälle som* skyddade mot medmänniskors, skulle man ju vara garderad åt båda hållen – –. Ibid. s. 36.
 20. Antikens historia, sist påbörjad i serien, planlades i nio band men har svällt ut till tolv, troligen utan att något större antal abonnenter känt anledning till klagan; den har åstadkommit i pausen mellan två världskrig, såsom en aktningvärd prestation *av en kultur som* nu kanske själv gått in i sin dödskamp. Ibid. s. 49.

Exemplen nr 8–20 analyseras på samma sätt som nr 7.

Härefter följer ett knippe exempel, där relativsatserna närmast måste anses som **o r e s t r i k t i v a**.

21. – – kallade föreningen Norden – – intresserade *till en konferens, som* sammanträdde i Stockholm den 19 april 1943. E r i k W e l l a n d e r o.c. s. 28.

Relativsatsen är språkligt sett icke-nödvändig. Den kunde ju undvaras och dess innehåll kunde anges i en självständig huvudsats (Den sammanträdde i Stockholm osv.). Relativsatsen har här visserligen en i någon mån restriktiv karaktär, men den bör dock helst uppfattas som orestriktiv. Det x, varom här talas, är klassificerat

två gånger, för det första till konferensernas grupp och för det andra till de i Stockholm då och då hållna konferensernas grupp. Konferensernas grupp begränsas här alltså verkligen starkt. Men då man läser satsen, kommer man inte att tänka på, att det har hållits konferenser även annorstädes än i Stockholm och också i Stockholm vid andra tidpunkter än den 19 april 1943. Därför uppfattar jag relativsatsen som *o r e s t r i k t i v*. Den anger bara tidpunkten och platsen för en i huvudsatsen nämnd konferens. Om korrelatets species är att säga det samma som i de föregående exemplen.

22. Som organ för detta arbete har upprättats *en byrå, vilken* – – kommer att utvecklas till ett verkligt Institut för svensk språkvård. Ibid. s. 29.

W e l l a n d e r har här använt relativpronomet *vilken*. Han har härmed understrukit relativsatsens *o r e s t r i k t i v*a karaktär. Då satserna 21 och 22 är mycket lika, ger denna användning av *vilken* stöd åt den uppfattning om den relativa bisatsens natur i sats 21, som jag har företrätt. Om korrelatets species gäller det samma som i de tidigare exemplen.

23. Hon [modern] kom andfådd till teatern [hon hade lämnat sitt barn i teaterns barnkrubba] klockan 3 på natten, uppenbarligen *efter en danssupé, som* måste ha varit så underhållande – – att hon helt glömde den lilla. SvD 6. VIII 1963 s. 8.

Relativsatsen är i detta fall *o r e s t r i k t i v*. Dess innehåll kunde återgivas i en självständig huvudsats (»Den måste ha varit så underhållande osv.»). Med relativsatsen frammanas inte sådana danssupéer, som inte har varit underhållande. Korrelatets kvantitativa species är *b e s t ä m t*, det notiviska på ett redan välbekant sätt *o b e s t ä m t*.

På motsvarande sätt analyseras följande exempel:

24. – – men i detta företag blir jag snart störd *av en abborre, som* ådrar sig min uppmärksamhet av den anledningen att han förefaller vara ungefär lika dåsig som jag själv. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 205.

25. Jag ligger i gröngräset, samman *med en versbok som* jag inte läser – –. Ibid. s. 20.

26. En stalldräng vid namn Blixt hade *en son som* föll i ett bryggkar och fick halva kroppen svårt skållad. Ibid. s. 202.

Några särfall behandlas här särskilt:

27. Det finns – – *en riktning inom språkvetenskapen, som* ansett att språkets utveckling går sin ödesbestämda väg fram – –. E r i k W e l l a n d e r o.c. s. 30.

I en sats lik denna finns det inte stora variationsmöjligheter, då korrelatet (i en opersonlig konstruktion) måste stå i obestämd (singular- eller plural) form. Med denna sats uttryckes, liksom i andra dylika, att riktningarnas klass inte står tom. Korrelatets kvantitativa species är *b e s t ä m t*, men även det notiviska har något av bestämdhet hos sig. Också på finska heter början av satsen *Kielitieteen piirissä on*

olemassa eräs suuntaus, joka osv. Detta *eräs* har ingen direkt motsvarighet i svenskan (*en* är ju mångtydigt; *eräs* anger, att det ifrågakommande nog är känt för talaren, men lämnas onämnt; närmast kommer väl *viss: en viss riktning*). Riktningen blir i relativsatsen närmare angiven. Korrelatets notiviska species bör dock stämplas som o b e s t ä m t, relativsatsen är r e s t r i k t i v. Den åsyftade riktningen står i en viss motsats till andra riktningar.

Detta exempel representerar den stora mängden exempel med operativ konstruktion och relativkomplex, som har korrelatet i obestämd form.

28. Nyaste vapnet i striden [mellan smugglare och tullmän] är *en dimridå som* nyligen kom till användning då en belgisk tullpatrull förföljde en smörsmugglare vid byn Lommel. SvD 6. VIII 1963 s. 8.

29. Nu återstår att se vad tullen skall hitta på för motmedel. Måhända *en dimprojektil som* den förföljande bilen – – kan skjuta så att den slår framför den förföljda smörsmugglarkärran. Ibid.

I dessa bägge satser är det fråga om klassificering (nyaste vapnet är en dimridå, motmedlet är en dimprojektil), men det *x*, som klassificeras är inte ett likadant *x*, som klassificeras t.ex. i sats 1 (en namngiven tennisspelare). I satserna 28 och 29 är det inte tal om en enskild dimridå eller en enskild dimprojektil, som skulle inräknas i de nyaste vapnets, resp. motmedlens grupp. Vi måste konstatera, att ett *x* (t.ex. en dimprojektil) också kan vara en grupp, en art, en mängd, inte endast ett enskilt exemplar inom *x*:ets (t.ex. dimprojektilernas) sfär. Den obestämda artikeln har här uppgiften att ange att det är fråga om en kollektion *x*, en art. Om en sådan benämningens species är det svårt att utan vidare uttala sig. Jag måste nöja mig med att konstatera, att *en dimridå som* och t.ex. *den dimridå som* skiljer sig i specieshänseende på åtminstone ungefär samma sätt som de motsvarande relativkomplexen i satserna 1 och 30. Därför föredrar jag att anse korrelatets notiviska species vara o b e s t ä m t men det kvantitativa species vara b e s t ä m t. Relativsatsen är r e s t r i k t i v (i varje fall i nr 29). I bägge fallen anses det ju möjligt, att det finns dimprojektiler, resp. dimridåer av ett annat slag.

30. Bör det *i ett protokoll som* skall tryckas stå de påtaga sig detta ansvar eller – –
Erik Wellander o.c. s. 25.

Exemplet påminner om N. Beckmans exempel (i hans grammatik s. 239) »En hund, som släpas till skogen, finner ingen hare», ty såsom Beckmans exempel talar om *varje hund*, som släpas till skogen, så betyder relativkomplexet i exempel nr 30 'i *varje protokoll som tryckes*, i alla protokoll som tryckes, i vilket protokoll som helst som tryckes'. Korrelatets species är g e n e r e l l t. Relativsatsen är språkligt i c k e-n ö d v ä n d i g (man kan säga: *Bör det i ett protokoll stå osv.*), men ur saksynpunkt är den högst behövlig, då man ju uttryckligen vill tala om protokoll, som skall tryckas. Den är vidare r e s t r i k t i v, ty den lämnar de protokoll, som blir otryckta, utanför behandlingen.

I relativkomplexet med typbeteckningen *en bok som* är korrelatets species g e n e r e l l t eller kvantitativt b e s t ä m t och notiviskt o b e s t ä m t. Relativsatserna är i vissa fall närmast r e s t r i k t i v a, i vissa fall o r e s t r i k t i v a. Någon gång kan relativsatsen tolkas både som restriktiv och som orestriktiv.

Femte kapitlet

UTTRYCKSTYPEN EN STOR BOK SOM

Den i fråga varande uttryckstypen skiljer sig från den i föregående kapitel behandlade så till vida, att korrelatet här har ett eller flera attribut.

1. En skälla ljud också, enstaka korta slag; han kände den inte, det var *en vanlig koskälla som* ingenting hade att säga honom. R u n a r S c h i l d t o.c. s. 161.

Korrelatet *en vanlig koskälla* anger ett konkret förmål. Om detta konkreta föremål berättas att det inte hade något att säga honom. Relativsatsen är utan tvivel *o r e s t r i k t i v*. Om korrelatets species gäller detsamma som om korrelaten i exemplen i det föregående kapitlet.

2. Jag skall söka mig *till en annan trakt där* ingen känner mig. Ibid. s. 135.
3. Så dom fick tag *på en annan finka, som* också spåra ur. E y v i n d J o h n s o n o.c. s. 39.

I dessa exempel kommer inte något nytt fram. *En annan trakt*, resp. *finka* anger notiviskt *o b e s t ä m t* en trakt, resp. en finka, varom relativsatsens innehåll sedan utsäges. Uppfattningen att relativsatserna i ifrågavarande uttryckstyp kan vara *o r e s t r i k t i v a*, stärkes.

4. Men jag kommer att tänka *på en enkel och effektiv kur mot magåkommor, som* min far satte högt och som jag själv efter fyllda fjorton år mer än en gång fick pröva. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 198.

Korrelatet i detta exempel betecknar inte en konkret företeelse utan en serie, en klass av förfaranden, av kurer mot magåkommor. Om denna förfaringsklass säges att författarens fader satte den högt och att författaren många gånger hade att göra med den. Relativsatsen är *o r e s t r i k t i v*. Korrelatets kvantitativa species är *b e s t ä m t* (det är nämligen fråga om *e n* av de enkla och effektiva kurer), dess notiviska species är *o b e s t ä m t*.

5. I den talar professor Ingvar om sömn och vad därtill hör på ett för vanliga människor begripligt sätt och dessutom med *en personlig värme, som* stundom kommer rösten att få en klang av lycklig lyrisk förälskelse. Ibid. s. 183.

Användningen av *en* i korrelatet här får belysning i E. T e r n e r s avhandling »Studier över räkneordet EN och dess sekundära användningar, förnämligast i nysvenskan» (1922) s. 163 f. Vid abstrakta är den obestämda artikeln sällan bruklig, då substantivet står ensamt eller har blott karakteriserande (ej särskiljande) bestämning. »Vid särskiljande bestämning är däremot konstr. med *en* fullt bruklig och torde av modern språkkänsla ej sällan rent av föredragas», t.ex. *Palatset är inredt med en sagolik prakt. Han har en ovanlig energi.* Om artikeln *ens* konkretiserande betydelse se T e r n e r o.c. s. 52 f., 160, 163. Korrelatets kvantitativa species är fortfarande b e s t ä m t, dess notiviska species o b e s t ä m t. Relativsatsen är o r e s t r i k t i v.

6. – – och ur den [Defoes Robinson Crusoe] kommer efterhand *en hel litteratur på allsköns tungomål, som man närmare kan studera i en av professor Hirns lärda volymer.* Ibid. s. 155 f.

Relativsatsen är o r e s t r i k t i v och språkligt sett i c k e - n ö d v ä n d i g (dess innehåll kunde återges i en självständig relativsats). Korrelatet med betydelsen 'en hel kollektion av böcker' är kvantitativt b e s t ä m t men notiviskt o b e s t ä m t.

7. Det är en i Dresdens arkiv funnen strängt saklig redogörelse för svenska arméns passage över Elbebron vid Wittenberg den 3 september 1531, på väg *till en ännu helt okänd ort vid namn Breitenfeld, som snart skulle höras i Famas trumpet.* Ibid. s. 90.

Relativsatsen är o r e s t r i k t i v, språkligt i c k e - n ö d v ä n d i g. Orten med namnet Breitenfeld klassificeras obestämt, det är fråga om en ort bland okända orter. Korrelatets kvantitativa species är b e s t ä m t, det notiviska o b e s t ä m t.

8. I Danmark arbetar *en mycket livaktig »Dansk forening til nordisk sprogøgt», som redan för allmänheten lagt fram sin femte årsbok – –.* E r i k W e l l a n d e r o.c. s. 27.

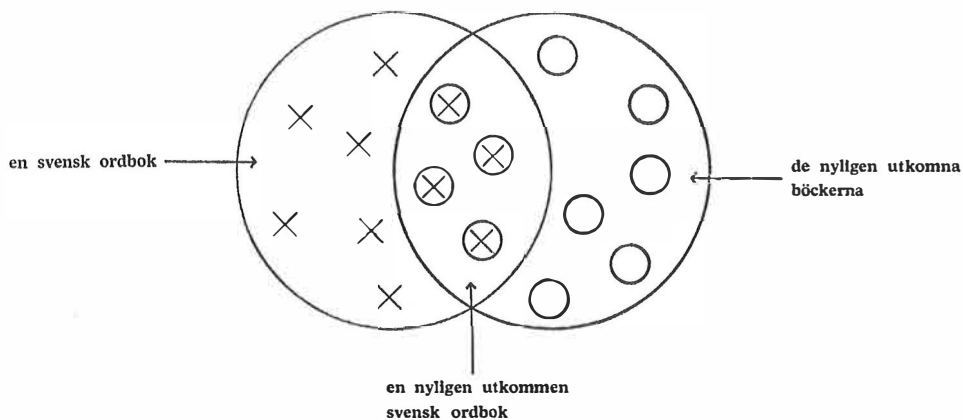
Ytligt sett kunde korrelatet här anses både kvantitativt och notiviskt bestämt. Exemplet skulle alltså avvika från de andra här framförda exemplen. Jag tror dock att ett korrelat av den i fråga varande typen och med ett egennamn förstås som 'en mycket livaktig förening vid namn Dansk forening osv.' (jfr E. T e r n e r o.c. s. 54). Korrelatet är alltså i själva verket av samma slag som i det föregående exemplet. Relativsatsen är o r e s t r i k t i v.

9. Pappa köpte mig *en svensk ordbok, som nyligen utkommit.*

Exemplet är konstruerat och är ett typiskt grammatikexempel. Det är dock en möjligt svensk sats och är i ett hänseende lärorikt.

Det är tämligen klart, att i en sådan sats som *Pappa köpte mig en svensk ordbok* är det tal om ett obestämt, men konkret ordboksexemplar. Om man nu skulle anse, att *en svensk ordbok* i sats nr 9 har denna samma betydelse och står som korrelat

till relativsatsen, passar relativsatsen inte bra till korrelatet. Det är ju ingalunda meningen att ange om detta notiviskt obestämda, men kvantitativt bestämda enskilda ordboksexemplar, att det är nyligen utkommet. Om man säger, att en bok nyligen har utkommit, menar man därmed, att en hel serie böcker, en hel upplaga av boken i fråga har utkommit. Vårt exempel betyder dock inte, att pappan hade köpt »mig» en nyligen utkommen ordboksupplaga. Meningen med satsen i fråga är naturligtvis, att pappan köpte »mig» ett konkret exemplar av en nyligen utkommen svensk ordbok (=ordboksupplaga). Korrelatet skulle vara *svensk ordbok* (och inte *en svensk ordbok*), som relativsatsen sedan inskränker, begränsar, så att det blir fråga om de nyssutkomna svenska ordböckernas klass. Ett enskilt exemplar ur denna klass utpekades med *en*. Den obestämda artikeln skulle alltså höra till relativkomplexet, inte endast till *svensk ordbok*. Detta resonemang är dock inte särskilt lockande, närmast därför att ett sådant uttryck som *svensk ordbok* används bra sällan och blott i vissa speciella fall (t.ex. som boktitel). Därför antager jag hellre, att det behandlade relativkomplexet har en restriktiv relativsats och i detta hänseende avviker från de hittills behandlade relativkomplexen av typen *en stor bok som*. En figur åskådliggör denna uppfattning:



Exempelsatsen är synonym med satsen: *Pappa köpte mig en nyligen utkommen svensk ordbok*.

Vi har alltså funnit, att även bland relativkomplexen *en stor bok som* finns sådana, där relativsatsen är r e s t r i k t i v.

Det sagda gäller naturligtvis även *en ordbok, som nyligen utkommit*, alltså en uttryckstyp, där korrelatet är utan attribut. Korrelatets kvantitativa species är i bägge fallen b e s t ä m t och dess notiviska species o b e s t ä m t.

Det är möjligt, att också om adjektivattributet i korrelatet i n t e ä r r e s t r i k t i v t, så kan relativsatsen vara restriktiv, t.ex.:

10. – – [Sir Thomas Picton] ledde – – sina trupper iförd civil frack jämte hög hatt av dåtidens bredbrättade och voluminösa sort, samt sågs en gång till häst i Pyrenéerna viftande med ett hoprullat paraply, i stället för sabel, såsom tecken till anfall. I Gronows memoarer finns nämnt *ett enstaka fall, där Wellington inskred mot paraplyer*. Det var utanför Toulouse. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 118.

Jag anför här ett par tiotal excerpter av typen *en stor bok som ur A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a s* »Tony växer upp». Deras analys bjuder inte på några nya drag.

11. Han har ett positiv med sig och *en liten svarthårig flicka som* kan sjunga och dansa. A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 26 f.
12. Vid denna tid fick jag en lekkamrat, *en borgerlig flicka som* hette Ebba Marmén – –. Ibid. s. 46.
13. Han var lång och senig med en djärv profil och *en vacker mun, som* såg ut att kunna bitas. Ibid. s. 46.
14. Den lilla nötbruna hade många syskon, och jag minns hennes mamma som *en trött kvinna, vilken* alltid hade ett leende i beredskap. Ibid. s. 47.
15. Bredvid salen låg handkammaren, *ett stort fyrkantigt rum, på* vars hyllor funnos askar och burkar fyllda med hembakade kakor och sylter. Ibid. s. 55.
16. Hans underläpp sköt utanför överläppen, vilket gav honom *ett småviktigt utseende, som* var ganska kostligt att se. Ibid. s. 56.
17. Och där satt jag framför en pulpet och såg ängsligt *på en vassnäst dam, som* med en battong i handen stod vid katedern. Ibid. s. 60.
18. Bredvid skidbacken fanns *en mindre backe, där* man också åkte kälke. Ibid. s. 85.
19. Det kändes som om jag hade *en tung börda på bröstet som* tryckte och värkte – –. Ibid. s. 94.
20. När jag på eftermiddagen vandrat dit, hade det lyst ur alla fönster *med en festlig glans som* tycktes utlova att den efterlängttade aftonen skulle bli just så rolig som jag väntat mig. Ibid. s. 99.
21. Det tycktes vara skuggan av en man iförd *en vid mantel, vilken* nedtill var fransad, som om den vore söndersliten. Ibid. s. 105.
22. – – och spegeln återsåg i sitt glas *en liten vitklädd prinsessa som* stod mitt i den stora salen och grät. Ibid. s. 110.
23. I stället för en riktig psykograf hade de *ett upp- och nedvänt glas, som* de ställt
24. *på ett stort vitt pappersark, på* vilket en cirkel var ritad – –. Ibid. s. 113.
25. Nu började det flyga över papperet *i en febril ringdans, som* då och då hejdades, när något ord var avslutat. Ibid. s. 114.
26. Jag hörde moster Amelie tala. *En god vän, som* varit död i flera år, hade meddelat sig med henne. Ibid. s. 115.
27. De ljusblå rökmolnen omsvepte henne som *en genomskinlig slöja, genom vilken* hennes mun och ögon glänste emot mig. Ibid. s. 117.

28. Men en gång såg hon upp mot månen och hennes ansikte hade *ett underligt uttryck, som jag sedan återsåg i mina drömmar samma natt*. Ibid. s. 126.
29. Min egen kropp bär det inom sig: *en rodnande skälvande frukt, som mina fingrar sakta treva efter och gripa om, kalla och darrande av längtan*. Ibid. s. 131.
30. Där är bland andra *en högrest mörk officer, som är en smula uppfinnare och som ständigt roar sina kamrater med nya påhitt*. Ibid. s. 141.
31. Han konstruerar *en egendomlig cykel som drivs av en motor och som han själv åker på, kanske ingen annan törs, och vid en av regementets fester släpper han upp en väldig ballong som svävar högt över våra huvuden med överstens och överstinnans namn målade i stora bokstäver på ett brett band*. Ibid. s. 141 f.
32. Bakom regementsplatsen finns *en vacker sjö, dit jag ibland går och badar*. Ibid. s. 143.
33. Moster Amelie har *ett egendomligt intresse för mig, som kanske mera tjänar till att skärpa mina olika egenskaper än att slipa av dem*. Ibid. s. 144.
34. – – och kastade förskräckta blickar *på en stor sten som liknade en jätterygg*. Ibid. s. 147.
35. Och att känna denna rädsla var förfärligare än att gå ensam *i en stor skog, där onda ögon lysa emot en bakom varje sten – –*. Ibid. s. 148.
36. Och hör då och då ett skratt eller *en halv mening, vilkens andra hälft slukas av blåsten*. Ibid. s. 149.
37. Han är lång och välväxt *med ett utomordentligt sympatiskt ansikte, vars djärva, säkra haka ger det en manlig fasthet, som ögonens uttryck icke motsäger*. Ibid. s. 150.
38. Pa ropar upp namnen med hög röst och *med en särskild uttrycksfullhet, som jag aldrig hört honom använda annat än vid julklappsutdelningar – –*. Ibid. s. 164.
39. Hennes glada skratt, hennes röst, som hade *en svag accent som var sällsynt fascinerande – –*. Ibid. s. 168.
40. – – där rodnade den skära [dahlian], som man tror skall dofta som en ros, men som när man borrar ned näsan i den endast känns frisk och sval, *med en svag doft som den lånat från luktärten bredvid*. Ibid. s. 186.
41. Där blossade den röda dahlian *med en tung blomkrona, som böjer den veka stjälken i en fin båge och vars blad ha en sammetkinds lenhet*. Ibid. s. 186.
42. Lena tog fram *en tilltufsad lunta, som hon stoppat bakom de andra böckerna på sin bokhylla*. Ibid. s. 207.
43. Utom grisar ha vi kor, höns och *en liten get, som är min egen*. Ibid. s. 237.
44. Nu började för mig *en orolig, smärtsam tid, efter vilken jag ännu i mitt hjärta har kvar en liten tagg, som aldrig riktigt velat värka bort*. Ibid. s. 267.
45. Genom det öppna fēnstret trängde *en gäll röst som sjöng*. Ibid. s. 278.

I den behandlade uttryckstypen är relativsatsen alltså mestadels o r e s t r i k t i v. Attributen begränsar synbarligen oftast substantivets omfång tillräckligt. Korrelatet är i kvantitativt hänseende b e s t ä m t, i notiviskt hänseende o b e s t ä m t.

I anslutning till kapitlen 4 och 5 må det anmärkas, att relativsatsen har samma inflytande på bruket av den obestämda artikeln som ett adjektivattribut i korrelat, som står som predikatsfyllnad i en mening. Det är ju bekant, att det heter *Han är skräddare*, men *Han är en skicklig skräddare* (N. Beckman o.c. s. 60).

Det har många gånger påpekats, att i de fall, där substantivet står som predikatsfyllnad utan *en*, *ett*, har det en betydelse, som åtminstone närmar sig adjektivets. Erik Wellander berör frågan i sin uppsats »Ett par produktiva typer av skriftspråklig nybildning» (Språk och Stil XV s. 40 f.). Han behandlar där uttrycket *så greve han var* och skriver, att *så* »kan bestämma ett substantiv endast när detta står såsom predikativ, d.v.s. i substantivets om jag så får säga adjektiviska funktion». Se vidare S. Ehrling i Språk och Stil XIV s. 80, E. Ternero.c. s. 157, K. G. Ljunggren Adjektivering av substantiv i svenskan (Lund 1939) s. 130 f.

Det är otvivelaktigt, att artikellösheten i substantivet, som står som predikatsfyllnad, starkt bidrar till dess adjektivering. Adjektivet och substantivet skiljer sig inte formellt från varandra i predikativ ställning (om man bortser från genuskongruensen, som härvidlag dock inte betyder någon avgörande skillnad). Så länge substantivet står utan bestämningar, finns det heller inga syntaktiska skiljaktigheter mellan en adjektivisk och substantivisk predikatsfyllnad. Men när predikatsfyllnaden får bestämningar (olika slags attribut), blir det nödvändigt att använda obestämd artikel just därför, att ett adjektiv inte kan få något adjektivattribut eller satsattribut som bestämning. Predikatsfyllnadens ursprungliga substantivkaraktär kommer genast till synes och den obestämda artikeln kommer till användning, när en för ett substantiv karakteristisk bestämning fogas till predikatsfyllnaden. Det är därför det heter *Han är skräddare*, men *Han är en skicklig skräddare* och *Han är en* (~ *en skicklig*) *skräddare, som kan sitt yrke*.

Sjätte kapitlet

UTTRYCKSTYPERNA *DEN BOK SOM* OCH *DE BÖCKER SOM* SAMT *DEN STORA BOK SOM* OCH *DE STORA BÖCKER SOM*

Från nusvenskans ståndpunkt måste relativsatsen här anses vara språkligt nödvändig. Man kan nämligen i nusvenskan knappast använda *den bok* eller *den stora bok* utan en efterföljande relativsats.

I äldre svenska skulle detta ha varit möjligt. Karl Ågren skriver i sin avhandling s. 109:

»I äldsta tid stod efter det demonstrativa *den* substantivet ofta utan artikel (jfr 'denne') – På 1600-talet finnas endast enstaka exempel (t.ex. Diarium Gyllenianum, utg. Hausen: *på the ortter* 120, *then tijdh* 64, Agneta Horns lefverne: *på den tid* 50 etc.). – I det nutida språket finnes konstruktionen bevarad i några stelnade uttryck: *den dag den sorg* . . . – *fördenskull* . . . – *för den del* – – *på den grund* – – *till den grad* – –.» Om samma sak (och åberopande annan litteratur) skriver Emil Olson i sin avhandling »Studier över pronomenet *den* i nysvenskan» (Lund 1913) s. 111 f.: »Vid subst. utan adjektivisk bestämning är användningen av bestämd fristående artikel ursprungligen främmande för de nordiska språken. Redan i fornsv. börjar den dock uppträda – – konstruktionen användes numera åter blott i rent arkaiserande syfte, dels i allvarlig efterbildning av folkvisan el. gammaldags bibelspråk o.d., dels skämtsam t.ex. såsom bibelparodi osv.» Esaias Tegnérs uttalar i »Poesiens språk» (1882), som ingår i »Ur språkens värld» II, s. 239 ungefär samma uppfattning: »Det nu ur poesien nästan försvunna uttryckssättet *de kämpar, det skepp* för *kämparna, skeppet* är en ursprunglig germanism, som under nyromantikens period upptogs ur folkvisestilen, i viss mån kanske genom inflytelser från Danmark (Oehlschläger).» Aven N. Beckman (o.c. s. 86) företräder samma åsikt. Han nämner sådana föråldrade exempel som *Pauli brev till de romare, Den blomstertid nu kommer* (ps. 474) och Tegnérs strof *Inför mitt öga mörkna de mänskoöden*. – Erik Wellander talar i Marginalens språkspalt, SvD 30. XII 1963, om det i fråga varande uttryckets »tynande liv i kanslispråket». Han fortsätter: »I det diplom som den 10 december överlämnades till den grekiske skalden Giorgios Seferis står mycket riktigt: 'Svenska Akademien har – – i överenskommelse med föreskrifterna i det av Alfred Nobel – – upprättade testamente beslutat att till-

delar . . .'. Samma konstruktion har testamentsurkunden. – I nu gällande regeringsform står likaså: *den till tronföljden närmast berättigade prins, de dem åliggande sysslor och värv, enligt den i 5 § omförmälda fördelning*, men i det nu mycket diskuterade förslaget till ny regeringsform är konstruktionen bortlagd, i överensstämmelse med modern svensk grammatik. – Konstruktionen med bestämd fristående artikel framför substantiv i obestämd form har ofta tagits i bruk när det gällt att undvika sammanstötning av prepositioner: *Vi ha tagit del av de vid styrelsens sammanträden förda protokoll. Av den i målet förebragta utredning framgår*. I den gamla läroverksstadgan stod: *Det tillkommer censor att göra sig noggrant förtrogen med den för den allmänna läroverken . . . gällande undervisning*. – Numera skriver man *de . . . förda protokollen, den . . . förebragta utredningen* o.s.v. Där denna konstruktion befines mindre lämplig tar man hellre obehaget av de båda prepositionerna i följd: *Vi har tagit del av vid styrelsens sammanträden förda protokoll* än konstruktionen *de förda protokoll, den förebragta utredning*, som enligt nutida grammatik fö r u t s ä t t a [av mig spärrat] en följande relativsats.» Jag tror, att man kan generalisera och helt allmänt anse, att relativsatsen i den behandlade uttryckstypen är ett språkligt sett n ö d v ä n d i g t element i nusvenskan.

I relativkomplexet ingår också pronomenet *den, det, de*. Det tillhör formellt korrelatet, vars numerus och genus är bestämmande för dess form. Det har dock varit svårt för mig att avgöra, om detta *den* är en bestämning b l o t t till korrelatet, vars numerus och genus det rättar sig efter, eller om det är en bestämning till den ordfogning, som korrelatet tillsammans med relativsatsen bilder. Jag har nöjt mig med att konstatera, att r e l a t i v k o m p l e x e t s s p e c i e s – både det kvantitativa och det notiviska – är b e s t ä m t, en bestämd individ eller grupp, och att uppfatta relativsatsen som r e s t r i k t i v i enlighet med den gängse uppfattningen (företrädd bl. a. av N. B e c k m a n o.c. s. 239, där han som exempel på begränsande relativsats har satserna *De gossar, som skola deltaga i sången, samlas i bönsalen kl. 12* | *Han angrep häftigt de svenska skalder, som icke delade hans åsikter*, samt av senare författare t.ex. av L a g e H u l t h é n o.c. s. 76 ff.). Vilket species just korrelatet företräder lämnas här alltså obesvarat.

Om den determinativa användningen av pronomenet *den* har E m i l O l s o n i ovannämnda avhandling bl. a. följande uppgifter. Han skriver s. 27:

»Pronomenet syftar på en i sammanhanget följande attributiv bestämning, genom vilken pronomenets, resp. det därmed eventuellt förenade substantivets, innebörd närmare bestämes. – Även i den determinativa användningen kan den ursprungliga utpekande bet. framträda, så att pronomenet för tanken framkallar ett motsatsförhållande (mellan det som nämnes och något annat), t.ex. i ett energiskt: *låt oss nu inte tala om den snön som föll i fjor!* el. *jag har alltid haft den tron, att el. saken är ju den att . . .* etc. I de flesta fall är detta emellertid icke fallet. Ingen särskild psykologisk vikt faller på pronomenet i sådana fall som t.ex.: *Kristendomen är hög i de sanningar den frambär, de krav den ställer: den, som lever, får se*; ännu mindre i sådana som: *den dag som gått kommer aldrig tillbaka; jag hade den äran att tala*

med *själva majestätet* etc. Liksom vid den anaforiska användningen kan man urskilja flera grader av »försvagning», åtföljda av minskad betoning i satsen ända ned till rena tonlösheten, såsom i de två sist anförda exemplen.»

Angående det determinativa *den's* allmänna funktion i relativkomplexet anser O I s o n o.c. s. 28 ff., att *den* har tre skiftningar: »I. Pronomenet står vad jag vill kalla individuellt begränsande, dvs. betecknar den el. de e n s k i l d a av ett visst slag, som det i föreliggande fall är fråga om. Exx.: a) med attributivt pron.: – – *Hvem täljde väl de striders tal,| som detta folk bestod . . ?* R u n e b e r g saml. skr. 2: 4 (1848). – – *Han var ledsn att han måste resa just den dagen, som middagen var utsatt.* D e G e e r Minnen 2: 223 (1892).»

O I s o n har här inga exempel på den ifrågavarande typen (inte heller i den detaljerade framställningen på s. 31), men hans karakteristik lämpar sig också för den: »II. Pronomenet står vad man skulle kunna kalla kvalitativt begränsande, dvs. betecknar någon el. något el. några, obestämt vilken el. vilket el. vilka av alla de enskilda, om vilka den tillagda bestämningen gäller, mer el. mindre närmande sig bet.: (en) sådan, en, någon. Exx.: a) med attributivt pron.: *Det finnes de personer som påstå, att . . . – – Lewenhaupt var ej den man, som vågade åtaga sig ansvaret för ett djerft beslut.* M a l m s t r ö m Sv:s pol. hist. 2: 936 (1863). – → »III. Pronomenet står i singularis generaliserande, dvs. åsyftar samtidigt var och en eller vart och ett av alla de enskilda, om vilka den tillagda bestämningen gäller, ofta mer eller mindre bestämt närmande sig bet.: hvar och en. Exx.: a) med attributivt pron.: *Den dag som gått återkommer aldrig. – – Det menniskiebarn som är födt derutanför* [dvs. utanför den kristna församlingen] *och aldrig upptages deri* [är ej därför förtappat]. T e g n é r Saml. skr. 4: 228 (1839).»

1. En grupp brittiska grottforskare har i Bergergrottan i sydöstra Frankrike nått ett djup av 1122 meter och har därmed tangerat *det världsrekord som* en grupp fransmän noterade i samma grotta 1950. SvD 6. VIII 1963 s. 16.
2. När planet inte återkom *på den tid som* förutsagts, larmades fjällräddningen. Ibid. s. 16.

Relativsatserna är i dessa exempel nödvändiga. Relativkomplexets kvantitativa och notiviska species är bestämda. Det andra exemplets värde minskas därigenom, att *på den tid* är ett i någon mån stereotyp uttryck.

3. *Den befolkning som* stannat kvar vid Skoplje bor för närvarande utomhus i parker eller i närheten av Skoplje. Ibid.
4. Slussmissödet är i många avseenden en upprepning av *den rammingsolycka som* inträffade i kanalen den 24 januari 1961. Ibid. s. 16.

Den restriktiva relativsatsen jämte korrelatet tillsammans bestämmer en viss rammingsolycka. Relativkomplexets species är b e s t ä m t.

5. Vår kulturvård borde för länge sedan ha gjort något åt det trivsamma huset i Observatoriekullen – *den del som* inte geografiska institutionen rustat upp. Ibid. s. 9.

Satsen är annars likadan som den föregående utom att relativsatsen är nekande. Dess restriktivitet är därför kännbarare, ty man kommer omedelbart att tänka på den del av byggnaden, som geografiska institutionen har rustat upp.

6. Vi är okunniga som *det barn som föddes i dag på förmiddagen*. Runar Schildt o.c. s. 41.

Inom begreppet *barn* begränsar relativsatsen ett barn. Relativsatsen är restriktiv, relativkomplexets species är bestämt på ett sätt, som redan är bekant.

7. Och du har panna att skryta med det just i *det ögonblick, då jag står i beråd att låta dig höra mitt epos*. Ibid. s. 34.

Relativkomplexets species är bestämt. Det är väl efter alla här citerade exempel överflödigt att påpeka, att relativsatsen är restriktiv och språkligt nödvändig.

8. [Dr E. G. Hellgren] meddelar i sin årsrapport till medicinalstyrelsen att småstadens avsaknad av stress ger sig till känna i *den trivsel som* Trosaborna förnimmer, urinnevånare såväl som nyinflyttade. SvD 6. VIII 1963.

Trivsel är ett ord, som knappast användes i plural. Det oaktat anses, att det finns olika slag av trivsel. Också i detta exempel betyder trivsel en mängd av enskilda former av trivsel. Härur särskiljer relativsatsen den trivsel Trosaborna förnimmer. Relativkomplexets kvalitativa och notiviska species är bestämda. Exemplet *den* kan anses tillhöra den av Olsson nämnda första gruppen (se ovan).

9. Allt detta skulle synas vara idel protokollära kuriositeter av *den art som* bara kan tänkas i England. Ibid.

Relativkomplexets species är bestämt. Ordförbindelsen *av den art som* har enligt min uppfattning fått ungefär samma betydelse som finskans *jonkalainen* (vars direkta motsvarighet fattas i svenskan) 'till den och den mängden, arten, klassen hörande'. *Av den art som* kan redan nästan uppfattas som en helhet och som ett nytt relativpronomen. På finska skulle ju *kuriositeter av den art som bara kan tänkas i England* heta *sellaisia merkillisyyksiä, jonkalaiset vain Englannissa ovat mahdollisia*.

10. Man äger ju inte alls *den jord man betalar* surt förvärvade slantar för. Ibid. s. 8.

Med denna sats klagas det över att det finns så många människor som inte respekterar villaägarnas äganderätt. *Jord* är ämnesnamn. Relativsatsen är restriktiv. Relativkomplexet syftar inte på något bestämt stycke jord, utan på varje jordstycke man betalar surt förvärvade pengar för. Exemplet hör till Olsson's grupp III.

11. Äro vi i det hela belåtna med vårt språks nuvarande stånd och med *den riktning, dess utveckling har slagit in på*. Erik Wellander o.c. s. 23.

12. Säkert är, att många äro missnöjda och anse, att vårt språks kultur inte står på *den höjd som* man väntar av ett kulturspråk. Ibid. s. 23.

13. *Den misstro som tar sig uttryck i dylika frågor beror på ett missförstånd.* Ibid. s. 29.

14. Värst är måhända *den allmänna otydlighet, den slappa suddighet, som kännetecknar exempelvis stockholmskan* – –. Ibid. s. 23.

Exemplen nr 11–14 har alla restriktiva relativsatser och relativkomplex med bestämd betydelse. Korrelatet är i varje sats ett abstraktum (*utveckling, höjd, misstro, otydlighet, suddighet*) med eller utan ett adjektivattribut. Dessa abstrakta uppfattas som delbara el. partitiva likson *trivsel* i nr 8 ovan.

15. Få vi icke längre uttala de olika ljuden – på *det sätt som* vi vant oss vid och som vi trivas med? Ibid. s. 29.

Här har determinativpronomet den »kvalitativt begränsande» funktionen.

16. – – förbud utfärdats för de kvarvarande c:a 100 000 Skopljeinvånarna att vistas i *de hus som* står kvar efter jordbävningarna. SvD 6. VIII 1963.

Vårt exempel avviker från satserna nr 1–15 däri, att korrelatet står i pluralis. Determinativpronomet kongruerar naturligtvis och står likaledes i pluralis. Relativsatsen är begränsande och nödvändig såsom i de förra fallen. Relativkomplexets betydelse är bestämd. Jag uppfattar nämligen satsen så, att det är fråga om alla de hus, som står kvar efter jordbävningarna i Skoplje.

17. Nu bor här [i Rivesaltes] *de algerier som* kämpade på franska arméns sida i Algeriet. De kallas harkis och de har skapat en samvetskonflikt för Frankrike, som nu vill göra Rivesaltes till en mönsterhistoria. Ibid. s. 4.

Korrelatet står i pluralis såsom i nr 16. Jag frågar mig, om *de algerier som* osv. också kan tolkas på principiellt samma sätt som i nr 16 *de hus som*, så att det skulle beteckna 'alla de algerier som osv.'. Jag vore böjd att tro det. I den understreckare, varur citaten är tagna, framgår det nog att alla de algerier, som kämpade på franska arméns sida, inte har lyckats ta sig till Frankrike. Således anges här underförstått, att det är fråga om sådana algerier, som lyckats fly till Frankrike. Alla dessa bor nu i Rivesaltes. Om det inte vore tal om *alla algerier som* osv., kunde det väl vara naturligare att använda den obestämda pluralformen *algerier som* än *de algerier som*. Jag uppfattar alltså relativkomplexets kvantitativa och notiviska species som bestämda.

18. I bok efter bok efterlyser han ökad förståelse och bättre förhållanden för *de harkis, som* tagit sin tillflykt till Frankrike. Ibid. s. 4.

Relativkomplexets species är bestämt, det är fråga om *alla de harkis som* osv. Relativsatsen är restriktiv (och språkligt nödvändig).

19. Utan att förneka *de övergrepp som* begåtts framför Ben Bella ett argument, som inte saknar tyngd. Han påpekar att – –. Ibid. s. 4.

Exemplet bör analyseras på samma sätt som satserna 16–18.

20. Det beror på hur länge Ben Bella anser det mödan värt att vidmakthålla *de koncentrations- och arbetsläger, vilkas* existens han understundom förnekar och understundom bekräftar men *som* alla vet alltså finns. Ibid. s. 4.

I detta exempel kunde man uppfatta determinativpronominet som »kvalitativt begränsande», såsom O l s o n (se ovan) karakteriserar vissa användningar av *den, det, de*. På finska skulle relativkomplexet lyda »ne keskitys- ja työleirit, jonkalaisten olemassaolon hän vuoroin kieltää, vuoroin myöntää». – Korrelatets species kan anses vara b e s t ä m t och relativsatserna r e s t r i k t i v a.

I alla de pluralfall här har behandlats har vi funnit relativsatsen vara n ö d v ä n d i g och r e s t r i k t i v. Relativkomplexets species har varit b e s t ä m t.

21. -- envar kan lugnt behålla sin mening och bruka *de ljud, former och uttryck, som* han finner lämpliga. E r i k W e l l a n d e r o.c. s. 23.

22. -- att ge de osäkra, som söka ledning, *de råd och anvisningar de begära*. Ibid. s. 30. Analysen är densamma som i satserna nr 14, 15 och 20.

23. Vid en kurs -- i Sigtuna -- överlades bl. a. om *de uppgifter, som* ställas av nordisk språkgemenskap. Ibid. s. 28.

Analysen sammanfaller med analysen av nr. 11, 12, 13, 22.

24. *Den nu över hela landet efterspanade 22-åring som* misstänks har förövat rånet den 13 juli mot droskchaufför Arne Wennberg i Tungesta -- har anhållits i sin frånvaro. SvD 6. VIII 1963.

Analysen ovan upprepas.

25. Genom fallet Benn, eller närmare bestämt den s.k. Peerage Bill, som gör det möjligt för en lord att avsäga sig sin titel --, har plötsligt *de medlemmar av överhuset, som* så önskar, fått sin chans att tävla om premiärministerposten. Ibid. s. 4.

26. *Den säreget positiva livsförnimmelse som* var så karakteristisk för Cary genomtränger redan allt, trots kriget, trots köld, halvsvält, usla kvarter. Ibid. s. 4.

27. I staden Skutari bevittnade han [J. Cary] den slutgiltiga kapitulationen i april 1913, han antecknar att *den turkiske officer som* överlämnar kanonerna bär grön sorgeturban och gråtande böjer sig fram och kysser varje pjäs. Ibid. s. 4. Även dessa satser innehåller ett relativkomplex, vars species är b e s t ä m t.

28. Han började en stor kampanj för att avskaffa *den lika ärevördiga som för-åldrade bestämmelse, vilken* hindrade honom att återta sin plats i underhuset. Ibid. s. 4.

Vilken anses som ett relativpronomen, som börjar en orestriktiv relativsats. Det är dock fråga om en restriktiv relativsats. Relativkomplexets species är bestämt. *Vilken* har tydligen använts för att undvika upprepning av *som* eller såsom ofta synes vara fallet utan hänsyn till pronominets betydelse.

29. Nu har en amatörastronom bringat honom [P. Wargentin] *den finaste hyllning man kan tänka sig* genom att städa upp på observatorievinden under kupolen. Ibid. s. 8.

I detta specialfall kan relativsatsen anses som språkligt icke-nödvändig, om man anser att superlativen är en s.k. absolut superlativ. *Nu har en amatörastronom bringat honom den finaste hyllning* är nämligen nog möjligt. I exemplet är superlativen dock inte absolut använd. Relativsatsen är r e s t r i k t i v, ty det finns olika slag av finaste hyllningar. Den finaste hyllning man kan tänka sig, är det fråga om. Relativkomplexets species är naturligtvis b e s t ä m t.

30. Framför allt rör det sig om nyansskaffningen av ord för *alla de nya begrepp, som* nutidens snabba utveckling på skilda områden för med sig. E r i k W e l l a n d e r o.c. s. 31.

Korrelatet står i pluralis och har attributbestämningar. Inget tvivel råder om relativkomplexets species. Det är b e s t ä m t. Det är fråga om alla de nya begrepp, som nutidens snabba utveckling för med sig. Relativsatsen tillsammans med adjektivattributet och determinativpronomet avskiljer ur begreppen en bestämd del av mängden.

31. Vid framkomsten har de sammanförts i grupper av franska officerare och skyddats av polisavdelningar mot *de speciella välkomstkommittéer* bestående av i Frankrike verksamma FLN-män *som* väntat på kajen. SvD 6. VIII 1963 s. 4. Korrelatet (*de speciella välkomstkommittéer*) uppfattas här som betydande 'alla de speciella välkomstkommittéer'. Korrelatkomplexets species är alltså b e s t ä m t både kvantitativt och notiviskt.

32. Ansvaret får i så fall läggas på *de franska militära chefer, som* beslöt sig för att ta dem i sin tjänst och *vilka* nu inte kan klaga på att Evianfördraget inte skulle tillämpas beträffande just dem. Ibid. s. 4.

Användningen av de bägge relativpronomina *som* och *vilken* är vanlig, om satsen innehåller två samordnade relativa bisatser. Analysen bjuder inte på något nytt.

33. *De 266 svenska militärtält, som* sänts med plan ur flygvapnet till Skopljeområdet, har nu levererats dit. Ibid. s. 16.

Militärtält begränsas på olika sätt, deras antal uppges och om en mängd militärtält anges att de har sänts med flygplan till Skoplje. Relativsatsen är r e s t r i k t i v. Relativkomplexets species är b e s t ä m t.

34. -- att man närmast inriktar sig på att överta *de stora beställningar, som* arbetsmarknadsstyrelsen sedan en tid tillbaka haft hos Svenska trähustillverkare. Ibid. s. 16.

Det är fråga om alla de stora beställningar, som osv. Relativkomplexets species är b e s t ä m t.

35. Den skyldigheten kännes på sina håll mycket starkt och framförallt inom *de*
36. *delar av den från Algeriet hemkomna officerskåren där de hemska öden, som*
drabbat ett tiotusental medlemmar av de algeriska hjälptrupperna, skapat
något av en samvetskonflikt. Ibid. s. 4.

Analysen av exempel 35 och 36 bjuder inte på något nytt. Jag uppfattar *de delar där* som 'alla de delar där' och *de hemska öden som* som 'alla de hemska öden som'. Relativkomplexets species är alltså b e s t ä m t.

Sammanfattningsvis kan man konstatera, att det med avseende på det ovan framförda materialet måste anses som sannolikt, att i uttryckstypen *den (stora) bok som* relativkomplexets species är b e s t ä m t och relativsatsen r e s t r i k t i v. Om korrelatsubstantivets species är det däremot svårt att yttra något, emedan relativkomplexets helhetsbetydelse inte är lätt uppdelbar. Uttryckstypen har en klar karaktär.

Citaten ovan representerar tidningsspråk och sakprosa. Jag tillägger här några exempel ur nyare litteratur, vilkas analys inte skiljer sig från de föregående exemplens:

37. Nu var de ute på det vältrande havet, på väg till *det land som* man hade lovat att föra honom till. P ä r L a g e r k v i s t o.c. s. 8.
38. Giovanni . . . *Den lärjunge som* han älskade mest . . . Ibid. s. 30.
39. Tobias tittade skyggt och undrande bort på mannen som de talade om, *den storväxte man som* kommit till honom där nere i halvmörkret. – –. Ibid. s. 29.
40. *Den lilla vind som* fanns härinne var ju rakt emot och de fick kryssa ut. Ibid. s. 41.
41. Hennes låga, flämtande röst hördes i *den fullkomliga tystnad som* rådde omkring oss mycket tydligt. – –. Ibid. s. 83 f.
42. Min mor märkte ju hans misslyckande och förstod att denne beskedlige man inte kunde få bukt med mig och *den onda ande som* tagit våldet över mig. Ibid. s. 133 f.
43. Jag kunde inte komma ut på gatan förrän man kastade glåpord efter, *de grövsta benämningar som* stod att uppdriva, barnen kastade sten. Ibid. s. 143.
44. Tobias inre var i uppror, det enda som var upprört i *den fullkomliga stillhet som* rådde överallt. Ibid. s. 146.
45. Vid *de stormanshov* i riddarstil *där* Iliaden och Odysseen kom till var Orfeus inte aktuell, fastän sång och strängospel hölls i ära – –. I v a r H a r r i e o.c. s. 11.
46. Men den dikten stammar redan från *den nya tid, som* begynte med perserkrigen – –. Ibid. s. 12.
47. Och vi har inga hållpunkter som nödgar eller ens tillåter oss att räkna med ett original, äldre än *de stora diktare och konstnärer som* tjänade kejsar Augustus ideal och återupplivade den klassiska hellenska stilen – –. Ibid. s. 21.
48. Deras krigiska förfäder hade vällt in i Hellas norrifrån och satt sig i besittning av *de rika bygder där* den förfinade förgrekiska bronsålderskulturen blomstrat – –. Ibid. s. 48.
49. Och där förekommer berättelsen om hur gamle Tyndareos klarade problemet

att inte stöta sig med *alla de mäktiga friare som* måste förbli försmådda. Ibid. s. 65.

50. Och Faust måste under sin prövningsfärd även förmälas med den hellenska andan, med *den rena skönhet och förklarade visdom som* går genom allt utan att besudlas. Ibid. s. 71.
51. I den idealistiska filosofin, och än mer i *den högstämda efterromantiska poetjargong som* anpassats efter filosofin, fann han idel förljugenhet. Ibid. s. 108.
52. *Den episka berättarkonst som* här omsätts i kantatlyrik och snart skulle bli attisk dramatik har inget bruk för folksagans och kultlegendens mirakulösa *happy end*. Ibid. s. 117.
53. Elektra skriker till, Klytimestra tystar ner henne, ivrig, överväldigad, ljuvligt befriad från *det dunkla hot som* hemsökt hennes drömmar – –. Ibid. s. 125.

Sjunde kapitlet

UTTRYCKSTYPEN *BOKEN SOM*

Den bestämda formens användning i svenskan är relativt väl känd. Den har ju blivit väl belyst redan av K. Ågren i hans avhandling »Om användningen av bestämd slutartikel i svenskan» (Uppsala 1912). Enligt honom är artikelns, dvs. slutartikelns och den bestämda fristående artikelns, funktion att ange ett substantiv som definit (s. 3). Närmare sagt betyder detta med Ågrens egna ord (s. 4), »att den bestämda slutartikelns huvudfunktioner äro: I. att uttrycka den *definita* betydelsekategorien a) *deiktisk* användning (vädjande till den närvarande situationen) b) *anaforisk* användning (syftande på något förut nämnt I. omedelbart följande) II. att uttrycka den *expressiva* betydelsekategorien (*generell* användning). Av dessa är den anaforiska definitiva användningen den ursprungliga och för artikeln specifika». Några analys exempel, som överhuvudtaget bekräftar Ågrens åsikt, framförs nedan:

1. Uppgiften lämnades – – i New York Herald Tribune. *Enligt tidningen, som citerade välinformerade källor, kommer det västtyska beslutet inte att offentliggöras ännu på ett tag.* SvD 6. VIII 1963, s. 3.

Den bestämda formen (*tidningen*) i korrelatet beror uppenbarligen därpå, att den ifrågavarande tidningen nämnes vid namn i föregående sats. Relativsatsen *som citerade* osv. är språkligt sett icke-nödvändig, den är inte heller restriktiv (man ger alltså inte läsaren den uppfattningen, att det skulle finnas tidningar med dåligt informerade källor, medan denna N.Y.H.T. använder välinformerade källor). Relativsatsens innehåll kunde också återges i en självständig huvudsats. Korrelatets species är både kvantitativt och notiviskt bestämt.

2. Det [olikheten] gäller *stävningen, som* både i danskan och norskan bereder en
3. ovan svensk betydande omak. Det gäller också *ordförrådet, som* i många fall avviker från varandra. Erik Wellander o.c. s. 23.

Författaren och läsaren uppfattar både *stävningen* och *ordförrådet* som framhävda gentemot allt annat som har med språket att göra. Den bestämda formens särskiljande och framhävande funktion avslöjas i det anförda exemplet i någon mån. Stävningen

och ordförrådet har inte nämnts förut (såsom tidningen i det föregående exemplet). De är naturligtvis välkända begrepp för både författaren och läsaren, men detta förutsätter inte ännu användningen av bestämd form. Framhävandet däremot berättigar till användandet av denna form. Författaren vill utpeka stavningen och ordförrådet och läsaren får en bestämd uppfattning, om vad det nu är tal om. Att någonting har nämnts förut, likaså det nämndas välkändhet gör det ofta särskilt möjligt att använda bestämd form, men det tvingar inte därtill. Korrelaten är i vårt exempel kvantitativt och notiviskt bestämda. Relativsatserna är orestriktiva. Relativsatsernas innehåll kunde återges i självständiga huvudsatser.

4. Det är främst *otydligheten* i ljudens, de enskilda ordens och hela satsernas uttal, som försvårar begripandet av grannspråken. Ibid. s. 27.

Exemplet innehåller den framhävande konstruktionen (den emfatiska utbrytningen). Den utbrutna satsdelen står i samma form, som den skulle ha i en outbruten huvudsats.

Om man vill placera den bestämda formen (*otydligheten*) i exempel nr 4 direkt i de kategorier, som Ågren anför och som ovan nämnts, stöter man på vissa svårigheter. Man måste vara ense med Ågren, då han dryftande frågan, varpå bestämdheten beror, anser (s. 6), att »bestämtheten behöver ej vara avhängig av något förut yttrat eller omtalat. Den kan vara given genom gemensam erfarenhet –. Man begagnar på så sätt artikel anaforiskt om vad som tänkes välbekant, särskilt genom att vara sedvanligt, obligatoriskt l. d., te. 'barnet väntas' (den förstfödda) – 'applåderna uteblevo ej' – 'vi tar väl supen nu' – 'han sitter inne med millionerna' – 'jag gav honom sparken' – »». Något sådant måste man vid vårt exempel tänka sig, ty *otydligheten* har inte nämnts i den föregående texten.

Jag ville dock gärna till Ågrens resonemang tillägga ett par ord, nämligen att det inte är så mycket för att någonting är bekant genom gemensam erfarenhet eller för att det är nödvändigt eller obligatoriskt el. dyl., som man använder den bestämda formen, utan snarare för att geläsaren eller åhöraren den uppfattningen, att någonting är bekant i den Ågrenska meningen. Sådana ord som *barn, sup, himmel, luft* osv. kan naturligtvis användas också i obestämd form hur välbekant deras betydelse än är. De bestämda formernas uppgift är, att nämna dessa entiteter i en viss belysning, nämligen som bekanta individer eller begrepp eller kanske bättre sagt som bestämda sådana. Jag hänvisar här till exempel nr 1, där denna funktion klart kommer till synes. Exemplen 2, 3 och 4 återger anledning till att understryka den framhävande sidan i den bestämda formens funktion. *Stavningen, ordförrådet, otydligheten i uttalet* har sin bestämdhet »vunnen genom sammanhanget med något förut omtalat, vara genom detta antytt, vara därtill ett tillbehör etc., te. 'han låg till sängs, *huvudet* hade sjunkit ned på *kudden*' – 'han knackade på, *dörren* öppnades genast'» (Ågren o.c. s. 5), ty det är ju tal om språket, men med den bestämda formen särskiljes *stavningen* från allt annat till språket hörande, *ordförrådet* från språkets andra element, *otydligheten* från andra möjliga drag i uttalet. Den obestämda artikeln *en, ett* har mycket all-

mänt en klassificerande funktion, t.ex. *en otydlighet* betecknar något som hör till otydligheterna, *en pojke* hör till pojkarna osv. Den bestämda slutartikeln har i sådana fall som de ifrågavarande (nr 2, 3, 4) också något av klassificering hos sig, men den betecknar inte någonting som hör till *otydligheterna* osv., utan att otydligheten själv är så att säga *en individ bland begreppen*.

Korrelatets species är bestämt. Relativsatsen är i detta exempel nödvändig. Det är ju fråga om en emfatisk utbrytning och i sådana fall är relativsatsen alltid språkligt sett nödvändig. Den är restriktiv.

5. *Underofficerseleven, som* är 23 år gammal och har furirs grad, kom sent på kvällen in på regementets underofficersmäss och började bråka med sina kamrater. SvD 6. VIII 1963 s. 16.

Korrelatets bestämda form är motiverad på samma sätt som den bestämda formen i exempel nr 1. Nyheten börjar nämligen med rubriken *Berusad furir i Visby provocerade ellduell* och dess första sats börjar med orden *En berusad underofficer vid P 13 i Visby* osv. I fortsättningen kan mannen ifråga anses bekant, ehuru hans namn inte uppges. Relativsatsen är språkligt icke-nödvändig. Den är restriktiv. Den innehåller två uppgifter om den ifrågavarande personen. Dessa uppgifter kunde man ge man ge i en självständig huvudsats.

6. »Nordanvik» [en båt] törnade *mot* [kanal]porten, som blev helt snedvriden. Ibid. s. 16.

Nyheten har rubriken »Södertäljesluss påseglad» och i den anges, att »en slussport – demolerats av Skånska cements Nordanvik». I fortsättningen kan därför av samma orsak som i nr 4 och 5 den bestämda formen *porten* användas. Läsaren vet, att det är fråga om Södertäljeslusses andra port. Relativsatsen är restriktiv.

7. Likasom den gången har nu en porthalva pressats *förbi stoppbjälkarna* som sedan kilat fast den i ett stadigt grepp. Ibid. s. 16.

Det har varit tal om kanalolyckan i Södertälje och tidningen har nämnt en likadan olycka, som hänt tidigare. Då det har varit tal om kanalen och dess slussar är det möjligt att använda den bestämda formen även vid ord, som betecknar slusses delar (*stoppbjälkarna*). Läsaren vet varom det är tal, även om han inte skulle förstå, hurdana dessa delar är. Han kan låtsas förstå. Relativsatsen är icke-nödvändig och restriktiv. Korrelatet står i pluralis och betyder 'alla stoppbjälkar'.

8. Rånaren har sökts sedan dagen efter det rånet begicks – dock inte i samband med kuppen utan i egenskap av rymmare från marinens skolor på Berga, där *22-åringen som* var stamanställd utbildades vid maskinskolan. Ibid. s. 3.

Korrelatets bestämda form beror – liksom i de flesta föregående exempel – på att den ifrågavarande rymmaren och rånaren har presenterats i nyheten. »Den – 22-åring som misstänks ha förövat rånet den 13 juli – i Tungesta – har anhållits i

sin frånvaro». Relativsatsen som innehåller en biuppgift är orestriktiv och icke-nödvändig. Korrelatets species är bestämt.

9. Här [i Alatjåkko] är det meningen att landsfiskalen skall sammanträffa *med haverikommissionen, som trots dimmigt väder väntas med flyg från Kiruna.* Ibid. s. 16.

Haverikommissionen står i bestämd form därför, att det alltid utses en haverikommission, när en olycka har skett. Här är det alltså fråga om någonting sedvanligt och kanske även obligatoriskt. Relativsatsen är orestriktiv och icke-nödvändig. Korrelatets species är bestämt.

10. *Ryske regeringchefen* [Krusjtjev], som bl. a. hade utrikesministern Gromyko vid sin sida, tog senare emot den brittiske utrikesministern Home. Ibid. s. 16.

Nyheten har innehållit uppgiften, att de befullmäktigade hade intagit sin plats och att utrikesministern Dean Rusk hade konstaterat, att »saker och ting utvecklar sig gynnsamt». Krusjtjev replikerade härtill: »Ja, vi önskar att det skall fortsätta att göra det» . . . Därefter följer exempelsatsen. Med hänseende till det föregående i notisen och till den ryske regeringschefens sällsynt stora välkändhet är den bestämda formen naturlig. Relativsatsen är orestriktiv och icke-nödvändig. Korrelatets species är bestämt.

11. Krusjtjev hälsade briterne välkomna och sade att det är en stor ära för honom att få underteckna *provstoppavtalet, vilket* han betecknade som ett dokument av stor humanitär betydelse. Ibid. s. 16.

Ehuru provstoppavtalet inte nämnts i notisen i något tidigare sammanhang, är den bestämda formen motiverad, ty om detta avtal hade det varit tal varje dag under en ganska lång period. Notisens författare har därför rent av varit nödsakad att använda den bestämda formen. Relativsatsen är naturligtvis orestriktiv och icke-nödvändig. Korrelatets species är bestämt.

12. Att försvarsministern uppenbarligen 1962 ämnade informera statsministern, fast han utan kontroll av att saken fullföljdes överlät detta *till justitieministern, som* i sin tur föredrog så lamt att hr Erlander inte fick klart för sig vad frågan gällde – vad tjänar det till att förneka att det här är fumligt. Ibid.

Det är fråga om hr Wennerströms stora spionaffär. När den sittande regeringens ministrar nämnes blott med titel (*justitieministern, försvarsministern* osv.), användes den bestämda formen. Härmed får man just uttryckt, att det talas om den sittande regeringens medlemmar. Relativsatsen är orestriktiv och icke-nödvändig. Korrelatets species är bestämt.

13. *Vid järnvägsstationen* som helt rasat samman medan själva spåren – – verkade hela, rådde samma kaos och panik som på gatorna. Ibid. s. 16.

Det är fråga om jordbävningen i Skoplje sommaren 1963. Berättaren nämner

stationen för första gången, men använder den bestämda formen, ty staden äger troligen blott en sådan. Den obestämda formen skulle ge den felaktiga uppgiften, att staden hade många stationer. Relativsatsen är typiskt orestriktiv och icke-nödvändig, korrelatets species är bestämt.

14. [Invånarna i Rivesaltes har ombytt många gånger]. Därpå är det *Evianfreden*, som ändrar på Rivesaltes – –. Ibid. s. 4.

Den bestämda formen användes här av samma skäl som i nr 11 (provstoppavtalet). Det finns blott en Evianfred tills vidare. Relativsatsen kan ej vara annat än orestriktiv. På grund av utbrytningen är relativsatsen nödvändig.

15. »Memoirs of the Bogotes» är ett oavslutat, anspråkslöst utkast och ändå betydligt mer än ett postumt kuriosum. *Humorn och ironien som skapade serien av oförglömliga romanfigurer* – »Mister Johnson», Gulley Jimson i »The Horse's Mouth», Chester Nimmo i »Prisoners of Grece» – inriktas här på bivackkollegerna och på Cary själv – –. Ibid.

Humorn och ironien nämnes med användning av den bestämda formen. Artikel-författaren menar med dessa ord antagligen den humor och ironi hos författaren, som kommer till synes i den recenserade boken. Han känner dessa drag också i författarens övriga produktion, såsom framgår av relativsatsen, så att han bra kan tala om dem som kända fakta. Relativsatsen är orestriktiv.

16. Jag hade inte lyckats få rum [i Skoplje] på det hotell där jag ursprungligen ämnat ta in, utan övernattade i stället *på studenthemmet, en byggnad som* var modernare och stabilare uppförd. Ibid. s. 16.

Detta exempel har upptagits till behandling, ehuru *en byggnad som* inte är av den uttryckstyp som här beaktas, därför att korrelatet i satsen har utbyts på ett sätt, som belyser relativsatsens natur. Berättaren säger alltså inte: – – *övernattade i stället på studenthemmet, som var både modernare och stabilare uppfört*. Här skulle nämligen relativsatsen vara orestriktiv. Det behövdes dock ett sådant uttryck, varmed studenthemmet särskildes från den hotellbyggnad, där berättaren till all lycka inte fick rum. En starkt restriktiv relativsats var behövlig. Därför måste korrelatet utbytas.

17. Där [vid Aggersborg] finns nu inte någonting att se *på ytan, som* är vanlig odlad mark. J. Brøndsted o.c. s. 137.

Den bestämda formen är väl motiverad. Författaren talar om marken vid Aggersborg; dess yta måste naturligtvis omnämnas som känd. Relativsatsen måste vara orestriktiv.

18. Därpå [på askan] byggde de [vikingarna] på den plats, där *skeppet som* de hade dragit upp ur floden hade stått, något som liknade en rund hög. Ibid. s. 235.

19. Den nordiska vikingens angreppsvapen var svärd, yxa, spjut samt båge och

pil, och viktigast bland dessa var de egentliga handvapnen, *svärdet och yxan*, som varje viking med självaktning alltid bar på sig. Ibid. s. 91.

20. De stora, imponerande träanläggningarna från sen vikingatid – fick snabbt vika dels för brandfaran, dels för det nya materialet, *teglet*, som slog ut allt annat. Ibid. s. 142.

Exemplen 18–20 har en klart orestriktiv relativsats, som ansluter sig till en bestämd form. Den hithörande bestämda formen i nr 19 och 20 är er följd av det föregående (*de egentliga handvapnen, det nya materialet*), en bestämd form, som kunde föregås av ordet *nämligen*.

21. Då så den dagen kom då han [vikingen] och hans trälinna skulle brännas, gick jag till *floden*, där hans skepp låg. Ibid. 232.

Ur berättarens synpunkt är *floden* mycket bekant. Han visste var vikingens skepp låg. Relativsatsen är orestriktiv.

22. Till sist återstod ett enda häckande garfågelpar – det sista i världen stod det senare klart. *Paret*, som nästan ruvat färdigt sitt ägg, siktades den 3 juni 1844 av de båda islänningarna, Jón Brandsson och Sigurdr Isleson. SvD 24. VII 1965 s. 12 (Nils Landell).

23. På eftermiddagen for hon åter ut till landet. Nu var allt sig likt. *Gatan*, som under natten legat öde som efter ett gaskrig, var proppad med bilar i många filar. Ibid. 6. VII 1964 s. 10 (Viola).

Berättaren avser en bestämd gata. Om den säges, att den legat öde under natten, utan tanke på andra gator (som kanske inte har varit tomma). Relativsatsen är orestriktiv här såsom i nr 22.

24. Överallt spelas *kvadratspelet*, som SvD återupplivade i midsommarnumret. Ibid. 10. VII 1964 s. 10.

Tidningen och dess läsare känner till kvadratspelet, som nog kan vara helt obekant för utomstående. Det är inte fråga om ett kvadratspel bland många kvadratspel, utan om ett av SvD återupplivat kvadratspel. Relativsatsen är orestriktiv.

25. Den fonetiska diskrepansen mellan s.k. latinismer och arvord blir särskilt påfallande i *franskan*, där de latinska orden på folkets läppar undergått de största förändringarna i förhållande till modersspråket. Bertil Malmberg o.c. s. 150.

26. Så är det t.ex. med nasalerna i *spanskan*, där i motsats till i svenskan en nasalkonsonant automatiskt bestäms till sitt bildningsställe i munnen av en följande konsonant –. Ibid. s. 127.

27. Ett exempel på den nära samhörigheten mellan språk och samhällsform ger *lapskan*, som har visat sig fullt livskraftig, så länge lapparna håller fast vid nomadlivet och renskötseln. Ibid. s. 155.

28. *Fenomenet* [avsaknad av distinktionen v–b], som kallas betacism, uppträder ofta som talfel i olika språk och är vanligt hos barn. Ibid. s. 124.
29. Den vidare utvecklingen fram till våra fonemalfabet har gått *via stavelseskriften*, där varje tecken symboliserar en stavelse. Ibid. s. 60.
30. *Med dialektologien, folkmålsstudiet*, som först lanserades efter vetenskapliga linjer i Tyskland och Frankrike, kom betydelseproblemen åter i förgrunden –. Ibid. s. 68.

De citerade exemplen är alla tagna från en tidningstext eller annan saklig framställning. Sammanfattningsvis kan man konstatera att korrelaten i dessa exempel har varit både kvantitativt och notiviskt bestämda (*franskan, spanskan* står dessutom egennamnen nära) och relativsatserna utan undantag restriktiva. Relativkomplexen har karakteriserats av dessa drag. De närmast följande exemplen är valda ur skönlitteraturen.

De första exemplen stammar från Astrid Lindgrens »Kajsa Kavot och andra barn». Ur denna bok har jag alltsomallt 52 excerpter, varav av typen *bok ~ böcker* som 10 excerpter, *en (stor) bok som 20*, *den (stora) bok som 2*, *den stora boken som 8* och *boken som 12* stycken. Kanske står det iögonenfallande antalet av typerna *den (stora) boken som* och *(stora) boken som*, tillsammans 20 stycken vid sidan av blott 2 exempel av typen *den (stora) bok som*, i samband med Lindgrens familjära, lätta skrivsätt. Hon har bl. a. följande hithörande exempel:

31. Egentligen var Adam Engelbrekt en snäll och beskedlig tjur, och snäll och beskedlig var också *kogubben*, som passade djuren i den där ladugården. O.c. s. 22.

Det fanns antagligen blott en kogubbe, som förutsättes vara bekant. När han nämns, används naturligtvis den bestämda formen. Formen *den kogubbe som* kan inte alls komma i fråga. Konstruktionen är inte betingad av stilen. Relativsatsen är restriktiv. Korrelatets species är bestämt.

32. Den där mortelstöten och *morteln*, som hörde till, var Sammelaugusts käraste leksaker. O.c. s. 50.

I denna sats är det möjligt att utbyta *morteln* mot *den mortel* (som hörde till). Den bestämda formen *morteln* är dock den enda möjliga, för *morteln* har bestämt species från Sammelaugusts synpunkt. Relativsatsen *som hörde till* anger en egenskap hos morteln, men är inte särskiljande. Relativsatsen är restriktiv. Den är inte språkligt nödvändig, ty man kunde säga: *Den där mortelstöten och morteln var S.k.l.*

33. [Sammelaugust bad att fara med] Men *bonden*, som satt uppe på skjutsen, ville inte ha besvär med några ungar. O.c. s. 52.

Här är det igen omöjligt (se nr 31) att använda uttrycket *den bonde som* och alltså en restriktiv relativsats, ty det fanns blott en bonde på platsen. Relativsatsen är restriktiv. Korrelatets kvantitativa och notiviska species är bestämda.

34. Han kan gå till sjöss, det kan han. *På havet, där* de stora skeppen och stora vågorna går, där kan man dö. O.c. s. 95 f.
35. Och medan han [tjuren] tvekade, närmade han sig *staketet, där* Kalle satt. O.c. s. 28.

Jag väljer nu exempel från R u n a r S c h i l d t s »Regnbågen». S c h i l d t har i mina excerppter 7 exempel på konstruktionen *den (stora) bok som* och 38 av typen *(stora) boken som*. Några prov på de sistnämnda:

36. Nu vindade hon opp brunnsämbaret, det var tungt och åbakligt – -. Händerna fattade så stadigt och säkert *om stången som* bar ämbaret. O.c. s. 19.

Relativsatsen är klart o r e s t r i k t i v, den är språkligt i c k e - n ö d v ä n d i g. Korrelatets species är b e s t ä m t.

37. Nu höll de elden vid makt för nöjes skull och kanske också med tanke *på nattkylan som* kom så skarp och rå någon stund före soluppgången. Ibid. s. 26 f.

Relativsatsen är lika litet restriktiv som i det föregående exemplet. Den är språkligt i c k e - n ö d v ä n d i g. Dess innehåll kunde återges i en självständig huvudsats.

38. Vattnet fräste sakta *i askan där* elden brunnit ner. Ibid. s. 47.
39. Någon räckte honom *mössan som* fallit af, han tog den utan ett ord. Ibid. s. 93.
40. Markelin kom med fart *ur stolen som* nickade efter honom på sin spiral. Ibid. s. 138.
41. Magistern skyndade ner och hjälpte henne lassa *på handkärnan som* stod i beredskap sen flere dar. Ibid. s. 149.
42. Markelin steg hög och lugn midt uppe *i tumultet, som* han ledde med korta, militäriska ord. Ibid. s. 149.
43. – – hon själf var redan långt borta. Någonstans *i mörkret där* människor och djur tjöto. Ibid. s. 182.
44. Med svordomar och knytnäfsslag fick Markelin hålla folket *i kedjan som* langade vattenämbaren från stranden till brandplatsen, alla tänkte på sitt eget och ville hem. Ibid. s. 166.
45. Han sökte sig trots allt en plats *i kedjan som* langade vatten. Ibid. s. 182.
46. Och *apan som* väl nån gång hade sett hur husbonden brukade göra, klef opp i skåpet och slog i en sup och bjöd åt gubben. Ibid. s. 140.

En särskild grupp inom uttryckstypen *boken som* bildar den s.k. emfatiska utbrytningen. Den utbrutna satsdelen står ofta, kanske oftast just i bestämd form. Emfasen och bestämdheten stämmer väl överens. Här några exempel ur »Regnbågen»:

47. Och då känner sig Kalle med ens så svag, det är visst *döden som* kommer. Ibid. s. 144.
48. Du dricker ingenting, Kalle lilla. Är det *magen eller hjärtat som* trycker dig? Ibid. s. 141.

49. När jag missfirmar er så ska ni inte bry er om det, det är *Saulsanden som* kommer öfver mig ibland och tvingar mig att säga sådana saker. Ibid. s. 37.
50. Det skar genom luften ett vrål, det steg öfver staden en orkan af tjut, svällande som en jätteorgels toner. Det var *helvetet själf* som upplåt sina portar, där hördes alla stämmor tillbaka till Kain. Ibid. s. 180 f.

Språkligt sett är relativsatsen i dessa exempel (47–50) *nödvändig*, men dess *orestriktivitet* är uppenbar.

Av »Den svenska psalmboken» (1937) har jag excerperat ungefär en fjärdedel och har 214 excerpter. Av dem är 30 exempel på typen (*stora*) *boken som*, på typen *den (stora) bok som* har jag 104 exempel. Den sistnämnda typen är sålunda naturligtvis vanligare.¹⁾

51. *Fadern själv, hos vilken* Ordet Evgit var och evigt är, Av vars tanke allt är vordet, Och vars hand all världen bär – –. Den svenska psalmboken 39: 2.

Om den bestämda formen *fadern* se K. Ågren o.c. s. 22. Relativsatsen är *orestriktiv*.

52. Vårt blick *mot helga berget* går, *Där*, Jesu, du förklarad står – –. Ibid. 140: 1.
53. Kärleksfull, i våra själar Ordet du *på klippan* sår, *Där* det inga rötter slår. Ibid. 159: 3.
54. Snart uppstån I åter likt *kornen, som* gro. Ibid. 102: 5.
55. *Till korset* dig jag följer, *Dit* kärleken dig bragt – –. Ibid. 91: 1.
56. Från våra hjärtan stige våra läppars ljud *Till Herren, som* oss hjälper i all nöd. Ibid. 6: 4.
57. Lovsjungen *Herren, Som* i det höga Våra öden välver! Ibid. 7: 1.
58. Ville världen hjärtat föra På den väg, där hon är van Själars frid och hopp att
59. störa, Skådar jag din marterban, *Törnet, som* dig stinger vasst, *Korset, där* du naglas fast. Ibid. 77: 3.
60. När du med din ankomst gläder *Menigheten* utanför, *Som* din väg med palmer strör – – Skallar folkets glädjeröst: Hosianna, Sions tröst! Ibid. 80: 3.
61. Upp, min tunga, att lovsjunga *Hjälten, som* på korsets stam För oss blödde, Led och dödde. Ibid. 106: 1.
62. *Synden* mig förskräcker, *Som* Guds vrede väcker Mot mig, usla mull. Ibid. 123: 2.

¹⁾ Kanske är det här på sin plats att hänvisa till en faktor, som ökar andelen av typen *den bok som*. Relativsatsen är nämligen språkligt *nödvändig* i typen *den (stora) bok som*, i (*stora*) *boken som* däremot inte. Följden härav blir, att mina excerpter kommer att omfatta flere relativsatsers av typen *den bok som* och *den stora bok som* i relativkomplex. Den bestämda formen kan förekomma otaliga gånger utan någon efterföljande relativsats och kommer således inte med i mitt material, medan däremot *den (stora) bok som* vilket alltid efterföljes av en relativsats, måste upptas bland excerpterna. Ett exempel, där satsen kunde fortsätta med en relativsats, åskådliggör det ovsagda: *För att få ett begrepp om det djupare skeendet är det minsta man kan göra att utan förutfattade meningar studera hela den europeiska konsthistorien och dess andliga bakgrund.* SvD 3. VII 1963 (K u r t A l m k v i s t).

63. *Ormen, som* vår moder fällde, Haver Kristus nederlagt. Ibid. 112: 2.

I alla dessa satser motiverar den allmänna kännedomen om den kristna begrepps- och föreställningsvärlden användningen av den bestämda formen (*helga berget, klippan, kornen, korset, Herren, ormen* osv.). Relativsatsen är orestriktiv i alla (även i nr 63, där *ormen* inte är använt så konkret, att den kunde ut bytas mot *den orm som*). Relativkomplexets korrelat är bestämt i alla exempel.

64. *Solen, som* fästet lyser Över ond som över god, Blott en ringa droppe hyser Av hans djupa kärleksflod. Ibid. 82: 4.

Om den definitiva formen *solen* se K. Ågren o.c. s. 6. Relativsatsen är orestriktiv.

65. Framfaren är *natten, Som* höljde vår jord, Och funnen är skatten, Guds heliga ord. Ibid. 161: 1.

Natten är här en bild. Sådana nätter varom här är fråga finns inte andra. Relativsatsen kan endast vara orestriktiv.

66. Dig – – Prisar böljans stim, *Ljuset, som* oss gläder, *Jorden, som* oss när. Ibid. 67. 10: 2.

Relativsatserna är orestriktiva. Korrelatets species är bestämt.

68. Han lever! – – Han lämnat har sitt vilorum, Och *rösten* höres, *som* var stum,
69. Och *handen* räckes, *som* var kall. Ibid. 108: 1.

Om de bestämda formerna *rösten* och *handen* se K. Ågren o.c. s. 5. Relativsatserna är orestriktiva.

Ett upplysande exempel erbjuder psalm 128, där det heter:

70. Nu *stunden* är kommen, o saliga fröjd, *Den stund, som* bebådad är vorden, Då Anden sig sänker från himmelens höjd Att bygga Guds kyrka på jorden. 128: 1.

Jag tänker här närmast på korrelatskiftet. Korrelatet *stunden* har bytts mot *den stund*. Det kan ha skett för att man skulle kunna använda den restriktiva relativsatsen *som bebådad är vorden* osv. Efter ett *stunden* skulle inte en restriktiv relativsats gå an. Skiftet kan dock också bero på versens krav.

71. Tränger i dolda djupen ner *Tanken, som* söker och spanar, – – Tonar i själens stilla grund *Stämman, som* himmelrik, – –: Fader, Din kärlek jag skådar. Ibid. 29: 1.

Dessa relativsatser kan anses vara orestriktiva. Likaså relativsatsen i den emfatiska utbrytningen, som påträffas i stroforna:

72. Jag vet likväl, att det är *fadershanden, Som* skiftar sorg och glädje natt och dag. Ibid. XII: 2.

Denna uppräknig av exempel, där relativsatsen är tydligt o r e s t r i k t i v, kunde fördubblas. Att exempelsamlingen lätt kunde fortsättas är självklart. Ett relativkomplex med ett i bestämd form stående korrelat är alldeles vanligt och den svenska grammatikforskningen företräder ju den åsikten, att det i vårdad stil ur språkrighetssynpunkt inte är tillåtet att använda en restriktiv relativsats. Enligt Erik Wellander (Riktig svenska³, s. 178 f.) gör skriftspråket »bestämt skillnad i betydelsen mellan *Villan, som ligger vid sjön, är till salu* och *Den villa, som ligger vid sjön, är till salu*. I *Villan, som ligger vid sjön*, omtalar relativsatsen läget vid sjön som någonting nytt, förut icke bekant (paus före *som!*), i *Den villa, som ligger vid sjön*, tjänar relativsatsen till att skilja villan vid sjön från villor med annat läge; det är s.k. inskränkande, för sammanhanget nödvändig relativsats.» Denna analys av skillnaden mellan uttrycken *Villan, som ligger vid sjön, är till salu* och *Den villa, som ligger vid sjön, är till salu* är höjd över allt tvivel och de exempel ovan framfördes ansluter sig till Wellanders samt alla andras uppfattning.

Wellander fortsätter: »I talspråket [= vardagsstilen] kan även formen *Villan som* eller *Den villan som* (utan paus före *som*) användas i samma inskränkande betydelse som skriftspråkets *Den villa, som*. I talspråket kan det sålunda heta *Badgästerna, som skrämdes av förra veckans rusk, går nu i staden och ångrar sig*, vare sig det gäller *alla* badgästerna eller blott en del; i vårdat skriftspråk måste det i senare fallet heta *De badgäster . . .*»

Här har det klart uttalats, att till ett substantiv, som bestämmas av en inskränkande relativsats, i det s.k. talspråket ofta fogas slutartikel, »där vårdat skriftspråk fordrar oböjd form med determinativt pronomen: *Han vanskötte platsen, han fick* (i vårdat skriftspråk *den plats*). *Vi besågo huset, vi skulle hyra* (i vårdat skriftspråk *det hus*). *Striderna, som nu följde, blevo lyckosamma för fransmännen* (i vårdat skriftspråk *De strider*). *Det är betecknande för Rousseau, att intrycken, han mottager, behöva lång tid för att mogna* (i vårdat skriftspråk *de intryck*)». Samma uppfattning står att läsa o.c. s. 43.

Wellander understryker (s. 179) vikten av att beakta denna skillnad. Han anser, att det måste heta: *I Sigtuna besågo vi rådhuset, som ligger vid torget* (icke *det rådhus*, ty staden har blott ett, relativsatsen är alltså inte inskränkande utan meddelar en ny upplysning) | *Jag hade även tillfälle att studera infödingarna, vilkas kultur är synnerligen låg* (ej *de infödingar*, ty det gäller alla infödingarna på orten). Även K. Ågren har i sin undersökning i huvudsak samma uppfattning som Wellander. Han anser alltså, att bruket av substantiv med enbart slutartikel utan determinativt pronomen såsom korrelat till relativ bisats tillhör »väsentligen det ledigare talspr.: under det att skriftspr., i sht den stelare prosan (normalprosan), undviker slutartikeln» (SAOB D 742). Han anser vidare, att typen *boken som* är den allra vanligaste konstruktionen i talspråket (t.ex. »ge mig boken som står längst till höger på hyllan»). Den användes enligt honom också i skriftspråket, särskilt skönlitteraturen.

Samma uppfattning återkommer mycket regelbundet i språkvårdslitteraturen och likaså i skolgrammatikerna. Så t. ex. i samlingskriften »Språkvård och språkbruk»

(utg. av Björn Pettersson, Helsingfors 1962) i artikeln »Från finska till svenska» av Sven Forsman. På s. 67 f. behandlas den bestämda och obestämda formen. Författaren dryftar där bl. a. frågan, huru den finska satsen *Määräraha, jonka eduskunta hyväksyi, on käytetty loppuun* skall återges på svenska. Enligt honom får det inte heta: *Anslaget, som riksdagen godkände, har förbrukats*, utan på g o d s a k p r o s a [spärrat av mig]: »*Det anslag, som riksdagen godkände, har förbrukats*». Han fortsätter: »I det förra fallet föreligger en s.k. parentetisk (inskjuten) relativsats. Huvudmeningen är: »Anslaget har förbrukats»; den inskjutna relativsatsen »som riksdagen godkände» ger tilläggsvis en upplysning om vem som godkänt detta anslag. I det senare fallet hör relativsatsen oskiljaktigt ihop med huvudordet *anslag*; den är nu icke parentetisk utan nödvändig. Detta medför att determinativt pronomen bör användas (Det anslag, som . . .). Jämför betydelseskilnaden: »*Villan, som ligger vid sjön, har sålts*» (parentetisk relativsats) och »*Den villa, som ligger vid sjön, har sålts*» (nödvändig relativsats). I det förra fallet nämnes liksom i förbigående, att villan ligger vid sjön. I det senare fallet blir det av väsentlig betydelse, att så förhåller sig. Regeln är alltså den, att den bestämda formen bör användas vid parentetisk relativsats, medan determinativt pronomen kommer till användning vid nödvändig relativsats. I officiell text och helst i all vårdad framställning bör den bestämda formen undvikas framför nödvändig relativsats. Exempel: »Enda vägen, som kan leda till de äskade utgiftsminskningar, är djärva operationer.» Avgjort bättre: »Den enda väg som . . .» [jfr följande exempel ur litteraturen: *Det kanske är enda tillfället i livet man har att verkligen hålla i en dam* —. Harry Martinson o.c. s. 171. — *Efter gudstjänsten mötte stämmodeltagarna upp på skolgården. Många var det inte, högst ett tjugotal, som ansett det mödan lönt att gå till stämman, ty enda ärendet som skulle förekomma var kyrkvårdskapet*. Fritiof Nilsson Piraten o.c. s. 90] »De amerikanska vetenskapsmännen, som uppehåller sig i de antarktiska regionerna, fick nyligen en del förråd.» Bättre: »De amerikanska vetenskapsmän, som . . .» »Kommittén, som tillsattes för att utarbeta förslag till hälsovårdstadga för kommunen, har nu färdigställt sitt betänkande.» Bör vara: »Den kommitté, som tillsattes . . .».

Rebbe-Gullberg-Ivan har i Svensk språklära ägnat § 70 åt *De pojkar, som* och *Pojkarna, som*: »I vårdat skriftspråk är det en bestämd skillnad i betydelsen mellan *De pojkar, som hade misskött sina studier, fick flera underbetyg* och *Pojkarna, som hade misskött sina studier, fick flera underbetyg*. I den förra meningen är relativsatsen — nödvändig för sammanhanget (ingen paus före *som*): —. I den senare meningen är relativsatsen inte nödvändig; den är ett slags tillägg inom parentes (paus före *som*) och meddelar något nytt. I talspråk och vardagligt skriftspråk kan den senare formuleringen (och utan paus före *som*) brukas i samma betydelse som den förra.»

I detta sammanhang uppställer sig ofrånkomligt frågan om relativsatsens restriktivitet i relativkomplexet. Jag kan inte anse den vara fullt klarlagd. Om nämligen korrelatet står i singularis och om den bestämda formen är starkt motiverad, så är det inte lätt att förstå, vad man i sådana fall kan mena med begräns-

ning, restriktion. Hur vore det möjligt, att i sådana fall särskilja något med en relativsats? Nära ligger därför den tanken, att det inte är – vare sig i vardaglig stil eller i högre stilarter – möjligt att använda restriktiva relativsatser i uttryckstypen *boken som*. Jag skall ta till fortsatt behandling fall, där korrelatet står med slutartikel, för att försöka få fram något slags svar på den nu uppkomna frågan.

Det är höjt över allt tvivel, att inga stilistiska språkriktighetsskäl kan fälla det relativkomplex, vars korrelat jag i »Några smärre bidrag till den svenska grammatiken» (ss. 142–146) ansett äga s k e n b e s t ä m t (fiktivt bestämt~fingerat bestämt~kvasibestämt) species. Dessa uttryck har inte heller någon mig veterligen klandrat och de påträffas i vårdat skriftspråk. L. c. har jag ett fyrtiotal exempel, så att jag här kan nöja mig med några enstaka tillägg.

73. *Bokhandlaren som* slutade bada (titeln på bok av Fritiof Nilsson Piraten, 1937).

74. *Mannen som* blev ensam (slutnovellen i Historier från Färs av Piraten, 1940).

75. Hur det gick för *gubben, som* letade efter hönan som värpte guldägg (en saga i M. Cavonius – S. von Schoultz Hos Lisa och Lasse).

76. – – och Fändris-Kalle bar sig åt alldeles som *karlen som* hade fått en orm i magen. Runar Schildt o.c. s. 91 f.

77. En typisk paradox är den om *barberaren som* rakade alla män som inte rakade sig själva – vem rakar barberaren? Eller om *den dömda mannen som* skulle få framföra ett sista påstående. Om påståendet är sant blir han halshuggen, om det är falskt blir han hängd. D. C. Halacy, Jr o.c. s. 45.

78. Den [pjäsen »Den motsträvige pären»] handlade nämligen om en lord som avsåger sig titeln för att kunna komma in i underhuset och bli *premiärministern som* räddar de konservativa. Idun/Veckojournalen 1964 nr 29 s. 4.

79. Och *skon som* krigaren bar i stridslarmet, och *manteln som* sölades i blod, allt 80. sådant skall brännas upp och förtäras av eld. Jes. 9: 2–7.

Skulle man vilja kritisera den breda film litteraturen, är det med ordet standardisering. Standardiseringen är knuten till moralen, till psykologien, till typbildningen, till händelseförloppet och inte minst till stjärnorna. Vi veta oftast efter de första minuternas rullning ungefärligen vad som skall komma – *förbrytarlaget med* de nattliga eskapaderna, *lyxhotellet* vid Rivieran med ruletten, *schejken* eller *indiern* med sitt exotiska palats och sin drömmande blick, *den amerikanska börskatastrofen*, *det avgörande samtalet* mellan de älskande inne i *den skakande bilen*, *den stora rättegångsscenen* med de rörande och roande vittnena i känslig blandning. Karaktären av rollen är till och med ofta klar för oss, blott vi se skådespelarens namn – vi veta, att nu kommer *den äldre leende gentlemanen*, nu *den hurtige ynglingen* med hjärtat av guld, nu *den hänsynslöse affärsmannen* med cigarren i munnen, nu *mannen, som* ser ut som en bov och också är det,

81. och nu *mannen, som* ser ut som en bov, men som är motsatsen. Ragnar

82. Josephson o.c. s. 212.

Såsom man kan märka av exempelsatsen 77 och av detta sista exempelknippe

förekommer det skenbestämda species inte endast i relativkomplex eller blott i uttryckstypen *boken som* utan bl. a. i uttryckstypen *den stora boken som*.

I exemplen 73–82 är korrelatets species b e s t ä m t. Men huru bör relativsatsen bedömas? En förklaring som hänvisar till relativsatsens restriktivitet och »talspråket» kan omöjligt komma i fråga.

K. Ågren har o.c. s. 116 f. berört frågan om relativsatsens ställning och uppgift, då korrelatets species är bestämt. Han har några exempel ur Selma Lagerlöfs »Jerusalem» II. Han skriver »Av fallen med slutartikel äro en del sådana, där substantivet är genom det föregående anaforiskt bestämt, men bisatsen kan dock ej gärna sägas vara epexegetisk utan betecknar fastmer ett förut bekant faktum, som tillägges substantivet som ett slags etikett, ofta utan något direkt särskiljande syfte, och ibland har karaktär av rent epitet. Ex.: »~tog han ibland fram bältet och låg och kände på *mynten*, som voro insydda däri» 37 (»modern hade sytt in pengar i det» 34) – »och visade dem *kvisten*, som han brutit» 160 (»och bröt af en kvist, som ~» 160) – »*Karlen*, som hade besökt konsuln, var en amerikanare vid namn Clifford» 247 (»~såg han, att en af de Gordonska kolonisterna kom ut från det amerikanska konsulatet» 247) – »Från en af dem ryckte Ingmar *spaden*, som han gräfdde med ~» 281 (»De ~gräfdde, så godt de kunde, i mörkret» 281) – »sedan kom han upp på *rummet*, där hustrun tagit in» 201 (»och satte sig på ett af gästrummen, medan hon väntade» 201). I det sista exemplet är bisatsen visserligen partitivt särskiljande – vilket slags relativsats framför allt brukar kräva konstruktionen *den bok* – men man lämnar så att säga åsido denna särskiljande uppgift, och bisatsen har redan förknippats med korrelatet till ett helt. I sin mest typiska form finnes konstruktionen i: »*pojken* som åt i kapp med jätten» o.d., och av liknande art äro här t.ex.: »här ligger *grottan*, där Jeremias diktade sina klagovisor» 70 – »~såg hon, att *dervischen*, som var lik Jesus, fanns där före henne» 290.

Men även då det är fråga om något nytt, begagnas ofta enbart slutartikel i Jerusalem II. Det blir en viss olikhet mellan *boken* och *den bok* i denna användning. Vid *den bok* är det liksom fråga om ett diskursivt beskrivande, men *boken* är direkt utpekande och sammanhänger med den användning av artikeln, som beröres s. 4. Anslutningen till talspråket tjänar således här även ett stilistiskt syfte. Ex.: »Birger låg och betraktade halfbågarne, som voro spända från hus till hus tvärs öfver gatan» 61 – »sköt *duken*, som hon bar om halsen, högre upp i nacken» 78 – »*Gossen*, som öppnade porten, hade ett ovanligt allvar öfver sig» 91 – »Ett par lågo alldeles redlösa och kunde ej ens köra bort *flugorna*, som kröpo öfver deras ögon» 42.»

K. Ågren berör inte direkt sådana exempel som 73–82, men i hans framställning kan man skönja den åsikten, att restriktiviteten (eller såsom han säger »partitivt särskiljande») vid förståendet kan lämnas åsido och att relativsatsen, som vid första ögonkastet kan bedömas som restriktiv, i själva verket är »ett slags etikett», »utan något särskiljande syfte» och med »karaktär av rent epitet». Jag vore böjd att tro, att det förhåller sig ungefär så i flera fall än vad man skulle kunna ana. Det händer bl. a. i den behandlade uttryckstypen, att den bestämda formen inskränker, men att relativsatsen sedan kommer med uppgiften om så att säga begränsningsprincipen.

De kännetecken, som har använts, anges i den, men blott såsom det redan utvaldas och bestämdas egenskaper. Detta menar väl också Å g r e n, då han – såsom jag ovan citerat – talar om att »bisatsen – – betecknar – – ett förut bekant faktum, som tillägges substantivet som ett slags etikett osv.» I Josephsons långa mening (81, 82) är t. ex. bestämningarna »med de nattliga eskapaderna», »vid Rivieran med ruletten», »med sitt exotiska palats» osv. ingalunda särskiljande och de kunde ersättas med en relativsats, naturligtvis också den orestriktiv. Jag anser alltså relativsatserna i exemplen 73–82 vara o r e s t r i k t i v a.¹

Lika litet som uttryckstypen *boken som* innehåller något klandervärt, då *boken* är skenbestämt, lika litet finns det väl något ovärdat eller felaktigt i sådana fall, då korrelatets species i *boken som* är g e n e r e l l t ('alla böcker, varje bok, vilken bok som helst'). Det är också tämligen klart, att relativsatsen här är o r e s t r i k t i v. Några exempel:

83. Det säger sig självt, att ett väl dokumenterat moderspråk är en oerhörd tillgång för språkhistorikern, komparatisten och etymologen. *Romanisten, som* har det latinska ursprunget till de olika romanska språken att tillgå, är i ett mycket gynnsammare läge än t.ex. *germanisten* – –. B e r t i l M a l m b e r g o.c. s. 150 f.
84. *Barnet, som* steg för steg lär sig att känna de föremål och de företeelser, som omger det, lär sig samtidigt de mot dessa svarande termerna. Ibid. s. 62.
85. Schack spelas på ett bräde med 64 rutor och två »arméer» av pjäser. Då vi nu vet detta, har vi en stor fördel framför *generalen som* leder sina trupper i fält. E. L a s k e r o.c. s. 9.

De följande exemplen har korrelat, som är mindre konkreta än de närmast föregående gruppernas korrelat:

86. Nu förde morgonen befälet och *ljuset som* sken i luften överallt stod på hans sida om gränsen mellan svart och vitt. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 214.
87. Den djupa andningen, *glädjen som* fyllde henne så plötsligt – det svartnade en kort stund för ögonen och gatan reste sig framför henne. Ibid. s. 211.
88. Låt oss lura *tiden, som* larmar runt omkring och tränger sig på med buller och prat! Ibid. s. 204.

¹) Som tillägg till behandlingen av det skenbestämda species citerar jag de första satserna ur R. J o s e p h s o n s »Tidens drama»: »Nära nog dagligen ser jag *den framstående kirurgen* på hans väg till och från arbetet på det stora sjukhuset. Ibland stöta vi ihop i Lundagård, och det kan då hända, att han stannar mig, tittar på mig milt förebrående och säger: Du intresserar dig fortfarande för teater? Ja, ja. Men vi läkare bevittna dagligen det verkliga mänskliga dramat, och du får förlåta oss, om vi inte precis kunna ha något till övers för det påhittade.» Om vi hade varit lundensare på den tiden »Tidens drama» skrevs, hade vi troligen utan vidare förstått, vem den framstående kirurgen var och varför Josephson inte skrev *en framstående kirurg*. Den bestämda slutartikeln grundade sig på en verklig kännedom om läkaren i fråga. Nu 25 år senare och för en utomstående verkar det bestämda species i *den framstående kirurgen* mycket lätt som skenbestämt, om man inte särskilt beaktar, att Josephson inte har skrivit skönlitteratur, utan här i sitt föredrag, som han höll vid diktarmötet i Sigtuna 1939, refererat en verklig händelse.

89. Aspasia övervann sin nyck, den spädbarnaktiga rörelsen emot de vuxna kvinnorna, emot mödrarna, *oron som* ville suga tröst ur dem. Ibid. s. 182.
90. Där spelade en strid i ansiktet, liksom i hans kropp – –, *spänningen som* bragte honom att resa sig och gå framför henne fram och tillbaka. Ibid. s. 98.
91. Det är ett mirakel – *uppenbarelsen, som* bryter jordens krets och kroppens band!
92. Det är nog och mer än nog – *tecknet, som* visar att någonting finns till! Ibid. s. 38.
93. Det virvlar av osynliga önsknings runter omkring en, ingen går säker. *Vattnet,*
94. *som* man dricker, glittrar och stänker av förförelser. Och *marken, som* man
95. går på, är befolkad av sådana som följer ens steg från undersidan. *Luften, som*
- man andas, flaxar och fladdrar av nycker och begär. Ibid. s. 33.
96. *Ljuset och värmen, som* soltungan delade med sig i handens hud och ben, kändes som en ljuvlig skänk, en smekning av ett kelsjukt älsklingsdjur – –. Ibid. s. 10.
97. Ljuset störde hennes slummer, men *värmen som* spirade upp genom marsnattens svalka bekämpade ljusets strävan att väcka henne och gynnade sömnen – –. Ibid. s. 9.

Enligt min uppfattning har författaren här inte haft någon avsikt att särskilja *glädjen som fyllde henne* från all annan glädje, *vattnet som man dricker* (på finska *vesi, jota juodaan* – alltså inte *vesi, joka juodaan*), *marken som man går på* (all mark man går på), *luften som man andas* (det är inte fråga om *den lufimängd man andas*) från annat vatten, annan mark och luft osv. Relativsatserna är o r e s t r i k t i v a.

Här nedan har jag exempel, där orestriktiviteten inte är påfallande, snarare tvärtom. Man är nästan böjd att anse relativsatsen som restriktiv och är möjligen också redo att i anslutning till språkvårdsreglerna förklara den som ovårdad.

98. Jag skulle önska, att ni kunde se *huset, där* Kajsa Kavats bodde. A s t r i d
L i n d g r e n o.c. s. 7.

99. Ni skulle ha sett *stugan, där* de bodde. Ett rum och kök var det i den. Ibid. s. 47.

Dessa exempel påminner mycket om varandra. I bägge fallen vore det helt möjligt att använda uttryckstypen *den bok som* och säga: *se det hus, där K. K. bodde* och sett *den stuga, där de bodde*. Jag måste erkänna, att mitt språköra dock inte finner något ovårdat i satserna 98 och 99. Däremot ligger det kanske nog något förtroligt och intimt i användningen av den bestämda formen. Författarinnan förutsätter att läsaren gärna kommer med och vill stå på förtroligt fot med Kajsa Kavats och känna hennes förhållanden.

100. En namnmyndighet kan inte bedöma om *mannen som* får ta hustruns släktnamn kommer att skilja sig och gifta om sig. SvD 24. V 1963.

101. [En nyhet med rubriken: Tjuv satt vid TV:n när polisen klev in] *Tjuven som* rymde från polisen under ett besök på Örebro lasarett fick inte vara i frihet så länge. Ibid. 12. VII 1965 s. 9.

102. Ursäkta, är det bekant var *hotellet* ligger *som* jag har glömt namnet på? Ibid. 27. VII 1965 s. 8 (Staffans stollar).

103. En grov karl i overall vill ha betalt för någonting och en valkyria – – springer

oavbrutet genom rummen – –. *Mannen med räkningen* vill fortfarande ha betalt. – – Kyparen kommer rusande med en whisky. – – Hundarna skäller, *mannen* som vill ha betalt vill ha betalt – –. Ibid. 16. V 1964 (V i o l a).

Ett exempel som frammanar den uppfattningen att i en del fall *boken som* kan anses som en bestämd form till *en bok som*. Här nämns först *en grov karl*, litet senare kallas samma man »mannen med räkningen» och sist »mannen som vill ha betalt». Jag vore böjd att förklara *boken som* i exemplen 98–103 inte som talspråkliga utan som en helhet, e n b e s t ä m d f o r m till *ett hus där Kajsa Kavat bodde; en stuga, där de bodde; en man som får ta hustruns släktnamn osv.*

104. Gunnar Falk skrev i sin recension om »det fashionabla Niklasonska hemmet» och förvånade sig över att *mannen, som* är dagspresskåsör, kunde bo så flott. SvD 7. IX 1965 s. 12 (K a r d e M u m m a).
105. Knappt hade [i »Kvitt och dubbelt» i TV] *kvinnan som* svarade sagt »bakom» [Frågan var: »Sitter kons öron framför eller bakom hornen?】 och kuggats förrän folk började ringa för att protestera mot domslutet. Ibid. 19. VIII 1963 s. 8.
106. Då steg Herren ned för att se staden och *tornet som* människobarnen byggde. I Mos. 11: 5.
107. En perifer störning av något annat slag är *hörselnedsättningen, som* kan föranleda talrubbingar, därför att den hörselskadade inte får samma auditiva mönster som den auditivt friska. B e r t i l M a l m b e r g o.c. s. 142.
108. – – språksvårigheter, som består i en centralt betingad oförmåga att behärska språket. Denna oförmåga kan gälla *fonemsystemet, som* bara behärskas delvis – – eller det grammatiska systemet – –. Ibid. s. 143.
109. Men *tiden, som* skapade den enkla kalendern, skapade även ursprunget till de första »aktiva» maskinerna. D. C. H a l a c y, J r o.c. s. 27.
110. *Mannen som* stod bakom disken var handlanden själv. H.-K. R ö n b l o m Skratta Pajazzo, s. 12.

I detta exempel beskriver författaren en brukshandel och de närvarande i butiken. Han låter gamle Barrman, betjänten, träda in och ser sedan på de församlade g e n o m B a r r m a n s ö g o n. »Han kände dem allihop. Han kände *bruksmaskinisten, som* tittat in för att köpa ett paket piptobak. – – Likaså kände Barrman *de bägge kvinnorna* – –. Han kände till och med *den åttaåriga flickan som* hängde i ett hörn av butiken och sög på en karamell. – *Mannen som* stod bakom disken var handlanden själv.» Jag har här understreckat de bestämda formerna *bruksmaskinisten, de bägge kvinnorna, den åttaåriga flickan, mannen*, vilka alla är på samma sätt motiverade (*de* och *den* är betingade av attributen *bägge* och *åttaåriga*). K. Å g r e n talar i sin avhandling (s. 4) om den deiktiska användningen av slutartikeln i en författares skildring av vad han »med skaldens ögon ser». »Han vill liksom direkt peka ut, hur bilden eller situationen ter sig. Han bryr sig ej om att upplysa om att där står en stol och på den sitter en flicka etc., utan han säger direkt: 'flickan sjönk tillbaka i stolen'.» Ehuru det är troligt att bruket har flere maskinister, att det finns många

kvinnor på orten, liksom också åttaåriga flickor och ehuru det i butiken finns sammanlagt tre män, använder författaren bestämd form i korrelaten, kanske just i det syfte Ågren anger. Det som genom den bestämda formen anges som bestämt, är bestämt ur gamle Barrmans synpunkt. Relativsatsen är inte mera begränsande. Allt detta motiverar den bestämda formen *mannen*, men att vi här liksom i de närmast föregående exemplen har en relativsats, som vid första ögonkastet verkar vara restriktiv (och hela konstruktionen alltså = *den man som stod bakom disken*), det får sin förklaring av att *mannen som stod bakom disken* är den bestämda formen till *en man som stod bakom disken* (där relativsatsen kan vara både restriktiv och orestriktiv, den kan väl här uppfattas som orestriktiv, se s. 77). I ett sådant relativkomplex med korrelat i bestämd form är relativsatsen inte restriktiv utan orestriktiv, etikettartad, lika litet som den är restriktiv i *bruksmaskinisten, som hade tittat in*. Om man antar att bruksmaskinisten var den enda bruksmaskinist bruket hade, så är relativsatsen utan vidare orestriktiv, men om bruket hade flere maskinister, så är *bruksmaskinisten som tittat in* den bestämda formen till *en bruksmaskinist, som tittat in*.

Att man här skulle kunna förklara, att relativkomplexen i de sist nämnda exemplen (104 110) innehåller något ovärdat eller ens vardagligt (= talspråkligt), är inte sannolikt. De anförda citaten är inte ur dylika källor (se t.ex. bibelcitatet nr 106). Det är naturligt att t. ex. *Mannen, som stod bakom disken, var handlanden själv* stilistiskt sett inte är fullt lika med *Den man, som stod bakom disken, var handlanden själv* – den sistnämnda satsen låter kanske något mera »sakprosaisk» än den föregående –, men skillnaden är säkerligen inte stor och den förra satsen hör utan tvivel till en vördad stilart.

I de följande exemplen har vi *boken som* i en mening, där relativkomplexet föregås av ett nomen proprium eller annat ord och förklarar det. *Boken* har här sin bestämda form just på grund av det föregående.

111. John Wolley, *engelsmannen som uthålligt gjorde fågelstudier i vårt nordligaste landskap* – –, *den unge medicinaren och ornitologen som dog så ung, bara 36 år gammal, hann strax före sin död utforska alla tänkbara platser runt Islands kust, där garfågeln skulle kunna tänkas häcka*. SvD 24. VI 1965 s. 12 (N. L a n d e l l).
112. Om Holmes varit här . . . / *Mannen, som fann en fasansfull mening/ med de rödhårigas förening, / mannen som i en lycklig stund/ oskadliggjorde Baskervilles hund* – -. Ibid. 14. VII 1965 s. 10 (Brisco).
113. Nu var detta exakt Herakles funktion i gudavärlden, han var alexikakos, *ontavärjaren, som man litade på kunde skrämman bort trollen från hem och arbetsplatser*. I v a r H a r r i e o.c. s. 32.

Hittills har exempelsamlingen inte innehållit några exempel, där relativsatsen är restriktiv. Sådana exempel som de följande kan utan svårighet anses innehålla en orestriktiv relativsats:

114. Kärleksfullt hör hon [Maria] *ropet på fred, som* når henne från alla delar av världen. Kellojen kutsu – Klockorna kalla 1965, nr 5, s. 2.
Ett *det rop som* skulle betyda något helt annat med sin restriktiva relativsats.
115. [Dagligt Allehanda 1829:] »I söndags den 26 juli firades avtäckningen av Bellmans byst. *Vädret, som* på morgonen var ruskigt, blev på aftonen –. SvD 28. VII 1965 s. 8.
116. Alla var vänliga mot gubben – – och bad honom stanna över natten. Och det gjorde *gubben, som* inte trodde sina medmänniskor om något illa. Men medan gubben sov, bytte de ut hans häst –. Margit Cavonius – Solveig von Schoultz o.c. s. 245 f.
117. [En sjöolycka refereras] Vid sjöförklaringen frikändes kapten Valberg helt från all skuld till *olyckan, som* dessbättre inte krävde några människoliv. SvD. 10. VII 1965 s. 10.
118. Och *översköterskan, som* övertog värken och helt resolut uppmanade Harry att dra sig tillbaka, var säkert också av den åsikten att en barnafödelse är en privat angelägenhet mellan den blivande modern och hennes läkare –. Kar De Muma o.c. s. 20.
119. [Papandreou] lovat att ersätta alla högerriktade officerare i armén som är illojala mot hans regering. *Löftet, som* lämnades efter upptäckten av en politisk organisation – –, oroade kung Konstantin –. SvD 10. VII 1965 s. 10.
120. – – och hämtat fem lådor blytung blålera till *sandgången som* bär ner för släntan. Hans Ruin o.c. s. 9.
121. – – innan jag gick ombord på *båten, som* visslat ute på fjärden och *som* skulle föra mig tillbaka till staden –. Ibid. s. 11.

I de tre följande exemplen står *boken som* som predikatsfylld:

122. Den som förlorar har alltid fel. Segraren som dött har sagt sitt sista ord, och han kan aldrig manas upp till strid igen. När jag är död, blir jag *förloraren som* dött. Lars Gyllensten o.c. s. 143.
123. Säkert är emellertid att Orfeus Hadesfärd inte från början är teologi utan hjältesaga. Den var *bragden som* skilde honom från de andra fornsångarna och de andra offren för Dionysos vrede. Ivar Harrie o.c. s. 20.
124. Detta var nu *tredje gången som* Jesus uppenbarade sig för sina lärjungar, sedan han hade uppstått från de döda. Joh. 21: 14.

Efter dessa exempelanalyser uppräknar jag en serie exempel av några författare. Vid närmare skärskådan visar sig alla exempel innehålla en orestriktiv relativsats. Det första exempelknippet är ur Lars Gyllenstens »Sokrates död». Gyllensten har många exempel på typen *boken som*, hela 160 stycken. På typen *den (stora) bok som* har han 54 exempel och på typen *den (stora) boken som* 48 exempel.

125. – Du gjorde orätt! vände sig Aspasia mot *gubben, som* började peta med käppen i elden. O.c. s. 153.

126. Någon gick där, skymd av muren, en trädläkare. Han rensade och städade i *såret, som* kriget huggit men *som* äntligen höll på att ärra sig och gro igen. Ibid. s. 46.
127. *Flickan, som* betraktade hans ansikte, förstod att han sökte efter ett svar, ett försvar på hennes ord. Ibid. s. 48.
128. Aspasia kom in i *kvinnorummet, där* de var klara att lägga sig, nattklädda, barnen makade åt sidorna i sängarna. Ibid. s. 181.
129. – När vi kommit till *ateljen, där* ni bor, vill jag gärna, att ni har fördrag med mig och låter mig följa med in – -. Ibid. s. 147.
130. *Huvudvägen, som* de spatserade på, blev undan för undan bredare. Ibid. s. 133.
131. Skallet följde dem långt förbi *gården, där* hunden var instängd eller bunden – ett levande skall i mörkrets fläktar. Ibid. s. 130.
132. När Lamprokles hörde modern och hennes sällskap komma på vägen, reste han sig och gick mot *grinden, där* han väntade dem. Ibid. s. 66.
133. Men någon kom i samma stund från vägen, genom *grinden, som* häftigt slängde. Ibid. s. 48.
134. *Huset, som* kallades för Stengården, låg på sydost-sluttningen av det stora berget ett stycke utanför staden. Ibid. s. 9.
135. Han hade ju varit så hungrig alldeles nyss, men all aptit försvann när han stod öga mot öga med *bakverket, som* hon höll i knäet. Ibid. s. 70.
136. Visst hade Aiskines helst velat stanna kvar, – -. Men *gruppen som* kom i dörren, grep honom djupt – -. Ibid. s. 175.

Relativsatserna är klart orestriktiva och språkligt sett icke-nödvändiga. Berättaren har ingen avsikt att särskilja *gubben, som började peta med käppen i elden* från andra gubbar (*den gubbe som började osv.* är helt otänkbart), *flickan, som betraktade hans ansikte* från andra flickor (*den flicka, som betraktade hans ansikte* är inte heller tänkbart), *kvinnorummet, där de var klara att lägga sig* från andra kvinnorum osv. Den grupp, som uppstår, om ett särskiljande sker, kommer alltså i dessa exempel inte alls fram i läsarens medvetande, den är knappast ens tänkbar.

Följande Gyllenstenska exempel innehåller en relativsats, vars orestriktivitet inte genast är klar:

137. *Pojken, som* kommit hem med skeppet från Deios, gjorde slut på pausen – -. Ibid. s. 156.

Då det inte här kan vara tal om någon annan pojke och då *den pojke, som osv.* inte alls passar, är relativsatsen orestriktiv. Ett likadant exempel är

138. *Pojken, som* berättade för flickan i lustgården, önskade innerligt att hon skulle förstå hans upplevelser och dela dem. Ibid. s. 113.
139. Hon vände ryggen mot, när hon hängde sina vita, våta tvättkläder till tork över trädets grenar. Hon stod i *trädet, som* gav henne skydd. Ibid. s. 50.

Relativsatsen verkar här mycket restriktiv. Men då man vet, att det växte blott ett träd på gården, träder relativsatsens o r e s t r i k t i v i t e t tydligt fram.

140. Det stod en Hermes vid grinden mot vägen. Han lyfte ännu sin stav befallande och fryntligt över *trakten, som* sänkte sig nedanför gården. Ibid. s. 58.

I exempel nr 134 (s. 118) ges en uppgift om gårdens läge. Relativsatsen är o r e s t r i k t i v.

141. Hon undrade om han kommit hem, eller om *sönnen och bekymret, som* fanns i hans huvud, betydde att han inte hade nått tillbaka till henne utan dröjde sig kvar någonstans där hon inte var med. Ibid. s. 86.

De bestämda formerna låter sig knappast här utbytas mot *den sömn* och *det bekymmer som* osv. Relativsatsen är närmast o r e s t r i k t i v.

142. – Om *guden, som* är Sokrates' samvete, finns mer att säga! Ibid. s. 157.

Då Sokrates uppfattade sitt samvete som gudomligt och samvetet alltså var hans gud, vilket hans samtida visste, kan man förklara relativsatsen *som är Sokrates' samvete* som o r e s t r i k t i v.

143. – Jag berättar nu bara vad jag fick höra i andra hand av en bekant, som jag råkade på gatan utanför *huset som* jag besökte. Ibid. s. 164.

Detta exempel har sin parallell i de av W e l l a n d e r citerade satserna *Vi besågo huset vi skulle hyra*, som i vårdat skriftspråk borde heta *Vi besågo det hus v.s.h.*, och *Han vanskötte platsen han fick* (i vårdat skriftspråk *den plats*).

144. Xanthippa kom från *fängelset* i staden, *där* hon tillbragt natten. Ibid. s. 62.

145. När hon kom ner igen hade matmodern satt sig på *stenen som* Lamprokles hade lämnat. Ibid. s. 66.

146. Han var ett med *stenen, som* han satt på, solid. Ibid. s. 50.

147. När *vakten* kommer, *som* vi har mutat, då har han bågaren i handen. Ibid. s. 204.

148. Hör nu *visan, som* barnen sjunger och *som* gamla kvinnor sjunger vid muren! Ibid. s. 26.

149. Vidare gjorde han gällande, att medborgarna i *nämnden som* dömde honom var jäviga och hade oredovisad förhandsinställning emot honom. Ibid. s. 155.

150. *Båten, som* hade fört de unga till Delos och hem igen, på sätt och vis, var Apollos farkost. Ibid. s. 101.

151. En hund, som drivs bort med käpp från avfallshögen; en piskad åsna framför *tunga kärran som* kört fast – de vänder huvudet ibland mot människan och får i blicken något klokt och gripande besläktat – det tycker människan. Ibid. s. 41.

152. Begäret, hettan, öppnar en grind i *gårdet som* sluter sig runt människornas grindar. Ibid. s. 84.

Huset som jag besökte, stenen som Lamprokles hade lämnat, båten som hade fört de unga till Delos och hem igen eller *visan som barnen sjunger (=barnvisan)* eller *nämnden som dömde honom* osv. kan uppfattas som bestämda former till *ett hus som jag besökte, en sten som Lamprokles hade lämnat, en båt som hade fört de unga till Delos och hem igen, en visa som barnen sjunger (=en barnvisa)* osv. Deras relativsatser är orestriktiva. En restriktiv relativsats är inte förenlig med ett notiviskt och kvantitativt bestämt korrelat. Även de exempel *Wellander* anför, *Vi besågo huset vi skulle hyra* och *Han vanskötte platsen han fick* innehåller en bestämd form till *ett hus vi skulle hyra* och *Han vanskötte en plats han fick*. Om nämligen *huset* och *platsen* av något skäl är motiverade och alltså huset i fråga är ett bestämt hus och platsen i fråga likaledes, så är det inte mera möjligt att begränsa något, varken huset eller platsen, man kan blott tillfoga en karakterisering av dem och alltså använda en restriktiv relativsats. Språkriktighetsfordringarna bör här riktas på korrelatets bestämdhet, inte på relativsatsens restriktivitet. Efter en bestämd form är relativsatsen till sin natur orestriktiv, men om den bestämda formen inte är motiverad, så är relativkomplexet felaktigt.

Jag fortsätter med att uppräknat exempel på *boken som* ur skönlitteraturen för att bekräfta den ovan sagda uppfattningen.

Sigfrid Siwertz »Det stora varuhuset» har i mina excerpter av typen *boken (böckerna) som* 83 exempel och av typen *den (stora) bok som* 88 stycken och av typen *den (stora) boken som* 64 stycken. *Ivar Harrie* har i »Sju grekiska sagor» av uttryckstypen *boken (böckerna) som* 58 exempel, av *den (stora) bok som* 104 stycken, av typen *den (stora) boken som* 18 exempel. *Peter Hallberg*, som representerar ren sakprosa, har i »Den isländska sagan» av uttryckstypen *boken (böckerna) som* blott 14 exempel, av typen *den (stora) bok som* betydligt flera, nämligen 88 stycken, av typen *den (stora) boken som* 15 stycken.

Ur dessa verk väljer jag några tillägg till exempelsamlingen:

153. Han störtade in till *fadern, som* satt uppe i sin nattrock men ännu inte orkade ner till restaurangen. *Sigfrid Siwertz* o.c. s. 246.
154. Och han tänkte på *Signe, på* brandtomten inne bland asparna, på de innebrända, på *modern, som* stått där och stirrat tills hon föll –. *Ibid.* s. 264.
155. Då kom *sonen, som* inte visat sig hos sin fader på månader, plötsligt instörtande, sjönk ner på sängkanten och stirrade i golvet. *Ibid.* s. 240.
156. Och nu kom för resten *frun, som* han väntat på. *Ibid.* s. 230.
157. Men *friherrinnan, som* insåg att intet kunde vinnas för tillfället, brydde sig inte längre om souschefen. *Ibid.* s. 60.
158. *Nya chefen* för uravdelningen, *Anders Wecksten, som* var en fin karl, yttrade vid tillfälle på sitt stillsamma vis: –. *Ibid.* s. 71.
159. Reklamchefen slog ihop händerna och vände sig med en häpen viskning till *portvakten, som* visat honom ner i underjorden –. *Ibid.* s. 251.

I de citerade exemplen är naturligtvis relativsatsen orestriktiv. Korrelatets

kvantitativa och notiviska species är bestämda (om bestämd form vid släktskapsord se K. Ågren o.c. s. 21 f.). I exempel nr 158 står adjektivattributet utan fristående bestämd artikel. Se om det Wellander »Riktig svenska» s. 176 f.

160. Till svar tog Goldman Puttings käpp, klev upp på en stol och började fiska med kryckan bakom *valnötsschiffonjen*, som stod i ett hörn av rummet. Ibid. s. 25.

Detta prov må företräda de många exempel, som Siwertz har på ett korrelat i bestämd form och med ett orestriktivt relativsatsattribut. Man kan inte alls tänka sig att ett uttryck av typen *den valnötsschiffonje som* skulle komma i fråga i dessa exempel.

161. En volontär på uravdelningen kunde när som helst göra sig ärende dit för att se till *stora klockan*, som man fått att konstruera och dra sig genom någon åverkan. Ibid. s. 134.

162. Men nu var de åter tillbaka till spetsstaden och den brokiga tältstaden i *stora kupolhallen*, där man i denna världens vilda och blodiga tid samlat allt, som kunde tillfredsställa människornas lyxörst och hetsigt stegrande njutningsfeber. Ibid. s. 9.

163. Asklöf reste sig och gick över till *lilla direktionsrummet*, från vars smala fönsteraltan man såg ned i den stora, i spanskmorisk stil dekorerade salongen – . Ibid. s. 142.

Om uttryckstypen *stora klockan*, *stora kupolhallen*, *lilla direktionsrummet* osv. se K. Ågren o.c. s. 80 ff. Sådana uttryck »fungerar som individnamn, åtminstone inom en viss krets» (s. 81). Se även Beckman o.c. s. 85 f. Vidare har E. Wessén i sin »Svensk språkhistoria» III s. 41 uppräknat en serie fall, där den bestämda artikeln fattas (*förra året*, *yttre skärgården*, *i sista minuten*, *svenska språket*, *stora landsvägen*, *gamla världshuset* osv.). Lage Hulthén (o.c. II s. 57) anmärker, att »Konstruktionen med enbart bestämd slutartikel har på senare tid blivit vanligare i tillfälliga förbindelser». Martini varsson har i artikeln »Varför utelämnas adjektivets bestämda artikel?» (Nysvenska Studier 13, 1933) dryftat anledningen till detta fenomen. I hans resonemang framhäver jag särskilt tanken, att *ljusa dagen* osv.

¹⁾ En i princip likadan tankegång har också Gunnwaldmark, då hon försöker ge en förklaring till predikatets inkongruens t.ex. i satsen *Karakteristiskt för latinet är de rika böjningsmöjligheterna*. Hon skriver i Språkvård 1966 nr 2, s. 5: »Det vidgade bruket av just dessa adjektiv [*karakteristiskt*, *typiskt*, *gemensamt*, *väsentligt*, *märkligt*, *egendomligt*] blir emellertid mera begripligt, om man försöker ge de satser i vilka de förekommer en form som inte kommer i konflikt med den traditionella grammatikens regler. I den just citerade satsen vill man inte gärna byta ut *karakteristiskt* mot *karakteristiska*, eftersom betydelsen då blir en något annan. Vi vill inte trycka en stämpel 'karakteristiska' på de rika böjningsmöjligheterna utan vi vill framställa dessa som något för latinet karakteristiskt. *Karakteristiskt* bör med andra ord i dessa fall betraktas som ett substantiverat och inte som ett vanligt neutralt adjektiv. Det tjänstgör som *obestämd form till den utomordentligt vanliga bestämda formen det karakteristiska* [av mig kursiverat]. På samma sätt står *typiskt* vid sidan av *det typiska*, *gemensamt* vid sidan av *det gemensamma*, *väsentligt* vid sidan av *det väsentliga* etc.»

är »helt enkelt best. formen av förbindelsen: adjektiv + artikellöst substantiv. *Rena smörjan* är alltså icke best. form av smörja med tillägg av attributet *rena*, det är best. formen av uttrycket *ren smörja*» (s. 214).¹)

164. Redan vid *lunchen, som* han numera åt ute på en närbelägen källare, kände han ett starkt behov att styrka och trösta sig. Ibid. s. 182.

Korrelatet är här g e n e r e l l t, så också predikatet i huvudsatsen (*kände*) och i relativsatsen (*åt*).

Följande relativkomplex kan tolkas som en helhet, som en bestämd form av ett relativkomplex med ett obestämt klassificerande korrelat samt orestriktiv relativsats.

165. – – men alla tre tycktes vara mycket goda vänner med en ung dam – – vid namn Lidvall, vilken enligt uppgift av *gumman som* skötte om toalettrummen flera gånger synts syssla med paket i sitt skåp. Ibid. s. 118.

166. Han satt nedsjunket i *buffelläderfåtöljen som* han låtit ställa in på direktionsrummet. Ibid. s. 141.

167. Men hjärtat löper ändå klokheten i förväg och länker våra öden. Och så hade det också gått till när *mannen som* inte haft någon ungdom gifte sig med flickan från leksaksavdelningen. Ibid. s. 65.

168. Men detektiven Oscar Sporre satt kvar inne i det unkna, kalla, kliande mörkret och grundade över sin son och *kvinnan, vars* trötta steg han hörde över sitt huvud. Ibid. s. 124.

Följande exempel är från I v a r H a r r i e s »Sju grekiska sagor».

169. Vågar man gissa att man redan vid Archelaos hov drömde om allhellensk samling mot Persien under makedonsk ledning – *drömmen som* blev gärning hos Filip och Alexander. O.c. s. 138.

Exemplet bjuder ett prov på ett korrelat, som kunde kallas s a m m a n a f a t t a n d e. Satsen kan analyseras på samma sätt som exemplen nr 165–168. Relativsatsen är o r e s t r i k t i v.

170. Och de flesta minns nog, om inte annat så från Münchhausens äventyr, historien om *hjärten, som* klarar omöjliga uppdrag just med hjälp av en sådan stab

171. märkliga specialister: snabblöparen, storätaren, mästertytten, *mannen, som* hör gräset växa. Ibid. s. 82.

Nr 170 och 171 är exempel på den s k e n b a r t b e s t ä m d a formen (se ovan s. 110). De båda relativsatserna är o r e s t r i k t i v a.

172. Zeus blev rasande och fråntog människorna *elden (som* ju behövdes för att göra köttet ätbart!) Ibid. s. 94.

Elden är 'all eld'. Relativsatsens o r e s t r i k t i v a natur är klar och framhäves också genom att den står inom parentes.

173. Men också ur själva Argofärden kan man skala fram folksagor som kärna. Som ovan nämndes finns det olika versioner om den route Argo valde för hemfärden. Men det är gemensamt för dem alla att skeppet långa stycken fick halas fram över torra landet. Här fanns ett underverk i traditionen som man var bunden av, fast man försökte rationalisera det: sagan om Argo är folksagan om *skeppet som gick över vatten och land*. Ibid. s. 82.
174. – – ty naturligtvis blir Orestes infångad av de tauriska infödingarna. – – *Herdarna som infångat främlingarna har hört Orestes ropa Pylades vid namn* – –. Ibid. s. 134, 135.

Av H a r r i e s exempel väljer jag ytterligare två, där ordföljden är avvikande från det vanliga:

175. Man väntar i Mykene på kung Agamemnonns hemkomst. Åskådarna har blivit insatta i situationen genom en muttrande monolog av väktaren på kungaslottets tak, en vänligt morrande gammal gårdvar i Atridernas hus. Sent på natten har *vårdkaisen* flammats upp *som* ger bud om Troias fall, och väktaren har gått in för att rapportera till drottningen. Ibid. s. 118.
176. Och svaret kommer just nu: pesten beror på att landet är orent av gammal blodskuld – den skall försvinna om Laios baneman blir upptäckt och får sitt straff. – – Cirkeln är sluten, full bevisning förebringad, *brottslingen* avslöjad *som* drar pest över Thebe. Ibid. s. 51 f.

I det följande exemplet har vi ett fall, som redan exempel nr 111 representerade:

177. Rationaliseringen fullbordas av Herodotos, *historikern, som* strök fabeln om skenbilden. Ibid. s. 67.
178. Som deras ursprungliga hemvist nämns Efyra, den enda sagostad som inte kan identifieras. Och som deras undersåtar gällde ett utdött och gåtfullt folkslag, minyerna – namnet möter i samband med Orchomenos och med Pylos, *sjöriket* på Peloponnesos västkust *där* gamle Nestor härskade, även han en Aiolid. Ibid. s. 81.

Här anknytes relativsatsen till appositionen *sjöriket på Peloponnesos västkust*. Satsen analyseras som nr 177.

179. Den ättsaga Iliadens och Odysseéns diktare förutsatte som allbekant hade mycket att berätta om Klytaimestra, den försummade och otrogna hustrun som mördade sin gemål vid hemkomstgästabudet, och om Orestes, *sonen, som* hon skickade bort till främmande land och *som* kom hem som hämnare. Ibid. s. 113.
180. Om Orestes hemkomst som hämnare skulle gestaltas dramatiskt behövdes det att han hade någon förtrogen hemma i huset att söka upp, bli igenkänd av och

samarbeta med. För att spela likvärdigt mot Orestes borde denna partner ha ett öde som vore både motstycke och motsats till hans. Så fick *sonen, som skickats bort, sin symmetriska motsvarighet i dottern, som fått stanna hemma.* Ibid. s. 120 f.

Då det inte kan vara tal om andra än just Orestes och Elektra, är relativsatserna orestriktiva utan vidare.

Av Peter Hallbergs fåtaliga exempel tar jag till behandling några:

181. Vid andra tillfällen kan Egill visa sig från helt andra sidor, såsom då han med ett framgångsrikt envig räddar en flicka och hennes familj från en ruskig bärsärk och friare. Där får den råbarkade vikingen något över sig av *ridderen, som faller draken och befriar jungfrun.* O.c. s. 115 f.

Här är det fråga om den skenbart bestämda formen jämte därtill hörande orestriktiv etikettartad relativsats.

182. Hrafnkatla är ett sällsynt konsekvent och helstöpt verk. Allt tvivel tycks dömt att studsas tillbaka ifrån det. Först tar Nordal upp de bägge *þjóstrarsönerna* från Västfjordarna till närmare granskning. – – De spelar en avgörande roll i *sagan, där* de framkallar själva den dramatiska vändningen i händelseförloppet; de kunde inte undvaras där. Ibid. s. 58.

Relativsatsen är orestriktiv. Det vore möjligt att skilja ut relativsatsen som en självständig mening. Korrelatets species är kvantitativt och notiviskt bestämt.

183. Helgi Droplaugarson har blivit dräpt i en strid. Om hans yngre bror, som blivit svårt sårad vid samma tillfälle men räddats till livet, heter det: »Grímr var några år i Krossavík och var inte glad; han skrattade aldrig, efter att Helgi fallit.» Till sist lyckas Grímr under en expedition tillsammans med ett par trogna vänner komma åt sin huvudmotståndare och dräpa honom nattetid i hans säng. De undgår förföljarna i mörkret och är snart tillbaka i Krossavík. Man frågar dem om nyheter, men de säger att de inga har att berätta. Följande dag spelar Grímr bräde med en norrman på tillfälligt besök. Då sprang en pojke, son till husbonden Þorkell och hans hustru Jörunn, emot bordet och slog omkull spelet. »Norrmannen sparkade till pojken, och han släppte en fjärt. Grímr slog upp ett gapskratt. Då gick Jörunn fram till honom och sade: 'Vad är det egentligen som har hänt på din färd, eftersom du skrattar nu, och vad kommer du med för nyheter?« Grímr svarar med ett par strofer, som ger henne klarhet i saken. – – När den nutida läsaren kommer till *stället där* Grímr skrattar till, är det mycket osäkert, om han omedelbart associerar den med påpekandet fem sidor tidigare: att Grímr aldrig skrattade, sedan hans bror fallit. Ibid. s. 68.

Otvivelaktigt kunde man tänka, att denna sats skulle ha formen *till det ställe där Grímr skrattade till.* Författaren har dock med den bestämda formen velat framhäva, att det är något unikt med Gríms skratt.

184. När Snorri kommit hem från sitt besök hos den norska kungen, Håkan Håkonsson, och Skule jarl år 1220, gjorde han dem båda en dikt som var färdig vintern 1222–23. Kvädets innehåll är föga märkligt; desto mer anmärkningsvärd är dess form: etthundra strofer på etthundra skilda versmått. *Dikten, som fick den träffande titeln Håttatal* (»uppräkning av versarterna»), är alltså i sig själv en sorts praktisk verslära. Ibid. s. 36.

Utän den föregående behandlingen av ämnet och dikterna hade väl uttrycket *Den dikt som varit på sin plats*. Efter det som författaren sagt om 'kvädet', är den bestämda formen naturlig. Den relativsats, som i en annan omgivning vore restriktiv, mister enligt min uppfattning sin restriktivitet här. Det hela får en karaktär av bestämd form till *en dikt, som fick den träffande titeln Håttatal*.

Björn Collinders »Språket» företräder sakprosa. Uttryckstypen *boken som förekommer här* 41 gånger, typen *den (stora)bok som däremot* 236 gånger.

185. Men vi behöver inte gå längre än till *gotländskan, där det heter stain, bain osv.* – –. O.c. s. 47.

Etruskiskan, javanskan, hausaspråket, latinet, svenskan, grekiskan, fornindiskan, tyskan jämte finnarna, romarna o.d. utgör en stor del, 30 %, av Collinders exempel av denna typ. Relativsatserna är klart o r e s t r i k t i v a.

186. Vad innebörd har för resten *ordet »verklighet», som jag nu har utnyttjat två gånger i rask följde?* Ibid. s. 21.

187. *Termerna synkronisk och diakronisk språkforskning, som är myntade av de Saussure, har den fördelen med sig, att de klart och entydigt anger vad det är fråga om.* Ibid. s. 34.

Ur Magnus von Platens »Biktare och bedragare» två exempel av samma typ som de två föregående:

188. *Dagteckningen »Skrifvit i Wastena klöstr aar 1445», vilken även Schöck be-tecknade som en anakronism, möter här och har alltså tillhört själva originalet.* O.c. s. 82 f.

189. Till en vän föregås av *poemet På en födelsedag, om vilket Werin säger att det sannolikt har samma adressat.* Ibid. s. 121.

Dessa fyra exempel är intressanta, ty deras bestämda korrelat (*ordet, termerna, dagteckningen, poemet*) får sitt närmare innehåll av det följande. Om man kan uppfatta dem som attribut, kunde de väl kallas a t t r i b u t k o r r e l a t. Attributkorre-laten är av naturliga skäl vanliga särskilt i lingvistiskt sammanhang (*ordet 'icke', relativkomplexet 'boken som' osv.*). I relativkomplex, där korrelatet är ett attribut-korrelat, är relativsatsen o r e s t r i k t i v.

190. En motsvarande förändring är *övergången från p till f, som vi finner i ordparen pater »fader», pecu »fä», piscis »fisk», pes, ackusativ pede(m), »fot».* Björn Collinder o.c. s. 54.

191. Och då ju *känslan av gillande eller ogillande, lust eller olust, som ingår i värde-*

omdömet, inte kan vara en bestämning till den bedömande, utsäger man genom värdeomdömet någonting om sig själv. Ibid. s. 223.

I dessa exempel har korrelatet en restriktiv bestämning (*från p till f, av gillande eller ogillande osv.*), varefter den följande relativsatsen inte mer är restriktiv, utan o r e s t r i k t i v.

192. *Främlingen, som vill förvärva ett riktigt uttal, måste kanske lägga om inte bara muskelspänningen i tungan och läpparna, utan också röstbehandlingen.* Ibid. s. 226 f.

193. *Från krönet av den romerska Peterskyrkans kupol har man en god överblick över slätten som utbreder sig mellan Tibern och Albanska bergen.* Ibid. s. 207.

Den bestämda formen i relativkomplexets korrelat anser jag bero på att hela relativkomplexet är en bestämd form av *en slätt som utbreder sig mellan Tibern och Albanska bergen*.

Det vanligaste fallet är naturligtvis också representerat bland excerpten ur »Språket», t. ex.:

194. När en befallning (t.ex. ut! eller försvinn!) är starkt känsloladdad, ingår det för den talandes vidkommande tre komponenter i befallningsordets betydelse: för det första ordets betydelse bortsett från befallningsformen och befallningssituationen (»ut», »försvinn»), för det andra en intensiv önskan, förknippad med föreställningen om en ovillkorlig nödvändighet, för det tredje den föreställningen att den talande själv kan påverka det skeende som han har i tankarna. Hos åhöraren väcks den första komponenten endast på en indirekt, reflekterat sätt (»han vill att jag ska ge mig av»), den andra komponenten ersätts till äventyrs av en känsla av tvång, men den kan också bortfalla helt, och den tredje komponenten har knappast någon motsvarighet i åhörarens medvetande. Här är det fråga om den typiska befallningssituationen, inte om *kommandosituationen*, där handlingen så att säga mekaniskt utlöses av befallningsuttrycket. Ibid. s. 99.

Innan jag övergår till behandlingen av uttryckstypen *böckerna som* anför jag ännu några exempel, som i någon mån är besläktade med exemplen nr 186–189 (med det s.k. attributkorrelatet). Exempelen i fråga är följande:

195. Liksom flera andra epigram har detta inarbetats i *diktsviten, där* formuleringen återvänder nästan ordagrant: Ack Alvin skild från Dig är jag en luta/ Som konstnärns finger icke lifvar mer. M a g n u s v o n P l a t e n o.c. s. 133.

196. Den senare episteln är av mindre intresse; man noterar blott *slutfrasen, där* Vitalis ber om brev – -. Ibid. s. 130.

197. I friarråden betonar han faran av att vara njugg och vikten av att ge dyrbara skänker, »guld, pärlor, strumpor och handskar». Dessa maningar står i nästan komisk kontrast till *satiren, där* han ondgör sig över de dyra friargåvor och exemplifierar med bl.a. just guld, pärlor och strumpor. Ibid. s. 62.

198. Här gör poeten nu en klart markerad helomvändning och påbörjar *avslutningen*, som återknytes till inledningens lovord över äktenskapet. Ibid. s. 44 f.
199. Detta är en negativists halvhjärtade försvarstal. Det intrycket rubbas inte ens av *slutraderna*, där äktenskapet påstås vara mer gott och glatt »än de billa sig in, som ont allena beskriva». Ibid. s. 45.

I dessa exempel betyder korrelatet något språkligt (*diktsviten*, *slutfrasen*, *satiren*, *avslutningen*, *slutraderna*), vars innehåll refereras eller karakteriseras i relativsatsen. Den bestämda formen beror på, att det är fråga om en viss bestämd dikt. Relativsatserna kunde skiljas ut som självständiga meningar.

Som slutresultat i analysen av denna långa exempelserie har det framkommit, att relativsatsen i det behandlade relativkomplexet överhuvud är klart orestriktiv. I en del fall verkar dock relativsatsen vid första ögonkastet restriktiv. Då det är svårt att förstå, hur korrelatet som är kvantitativt och notiviskt bestämt kan begränsas med en relativsats, har det ovan gjorts ett försök att förklara också dessa fall dels såsom i själva verket innehållande en orestriktiv, etikettartad relativsats, dels som i bestämd form stående relativkomplex. Denna förklaring är nödvändig, ty restriktionen har skett redan genom användningen av den bestämda formen. Relativsatsen, som följer på ett korrelat i bestämd form har inte mera någon särskiljande funktion, utan den är till sin natur utan vidare orestriktiv. Mycket talar för det, att relativsatsen i relativkomplexet *boken som* osv. aldrig är restriktiv, utan också i sådana fall, där uttryckstypen *den bok som* kunde användas i dess ställe (dock inte fullt synonymt), är den konstaterande etikettartad och inte särskiljande. Om man försöker använda, en särskiljande relativsats såsom *W e l l a n d e r s* exempel (o.c. s. 179) *Han vanskötte platsen, han fick. Vi besågo huset, vi skulle hyra* mister relativsatsen automatiskt sin klara restriktiva natur och är närmast en *e x p l i k a t i v k a r a k t e r i s e r i n g* av den kända platsen och det bestämda huset.

Då man i språkvårdslitteraturen har behandlat den nu ifrågavarande uttryckstypen, har den ofta stämplat som talspråklig (=vardaglig) och ovärdad. Författaren har iakttagit försiktighet beträffande detta omdöme. Det är möjligt, att den bestämda formen inte alltid är tillräckligt motiverad och att relativkomplexet därför är klandervärt. Felet ligger inte i relativsatsens restriktivitet.

Det står klart, kanske klarare än man trott, att *boken som* och *den bok som* har skilda uppgifter och att deras sammanblandning och bortglömmandet av deras särfunktion inte kan anses rätt och motsvara språkvårdens berättigade krav. Detta betyder emellertid, att bägge uttryckssätten måste anses »skriftspråkliga» och värdade, naturligtvis vart och ett på sitt ställe. Det går inte an att ensidigt utdöma uttryckstypen *boken som* såsom olämplig och att dekretera att den skall ersättas med uttryckstypen *den bok som*, såsom det har skett t.ex. i »Språkvård och språkbruk» s. 68. Där kräves, att satsen »*Kommittéen, som tillsattes för att utarbeta förslag till hälsovårdsstadga, har färdigställt sitt betänkande*» bör vara »*Den kommitté, som osv.*». Det beror helt på omgivningen och på vad det är fråga om, vilkendera satsen som är på sin plats. Man kan ju tänka sig, att t. ex. i tidningsnotisen berättas, att

bl. a. epidemifrågorna har varit brännande. De har behandlats mycket ingående i en kommitté. Sedan följer: »Kommittén, som tillsattes för att utarbeta förslag till hälsovårdsstadga för kommunen, har färdigställt sitt betänkande.» I en sådan omgivning skulle bestämda formen vara på sin plats. I satsen skulle inte finnas någonting att anmärka på.

Åttonde kapitlet

UTTRYCKSTYPEN *BÖCKERNA SOM*

Vid sidan av *boken som* finns det naturligtvis också fall, där korrelatet står i flertal. Det hade kanske varit möjligt att behandla dessa pluralfall samtidigt med ental-exemplen, men då de ger tillfälle att ånyo ta upp frågan om relativsatsens natur vid ett korrelat i bestämd form, har de här avskilts för att behandlas i ett eget kapitel.

Om vi betraktar det i förra kapitlet redan citerade och hithörande exemplet hos Selma Lagerlöf (K. Ågren o.c. s. 118):

1. Ett par lågo alldeles redlösa och kunde ej ens köra bort *flugorna, som* kröpo över deras ögon

ligger det nog ganska nära till hands att antaga, att uttryckstypen *böckerna som* inte bjuder på något nytt utöver det, som tidigare sagts om relativsatsens natur. Liksom det i *mannen som stod bakom disken* är svårt att förklara relativsatsen som restriktiv, är det så också här. Relativsatsen är i exemplet nr 1 icke-särskiljande, orestriktiv, ty *de flugor, som kröpo över deras ögon* med sin restriktiva relativsats delar flugorna i två grupper: 'flugorna på deras ögonlock' och 'flugorna annorstädes', men en sådan innebörd har inte *flugorna, som kröpo över deras ögon*. Relativsatsen är inte heller språkligt nödvändig (man kunde säga: *Ett par – – köra bort flugorna*).

Den bestämda formen *flugorna* utför redan särskiljandet, antingen genom att särskilja *alla flugorna* i motsats till alla andra djur eller varelser eller genom att benämna de i en viss situation förekommande flugorna. Relativsatsen utför alltså inte mer någon restriktion inom dessa bestämda grupper. Men om relativsatsen innehåller – såsom i detta föreliggande fall – så att säga restriktionsprincipen ('de över deras ögonlock krypande flugorna'), liknar den onekligen en restriktiv relativsats. Då *flugorna, som kröpo* osv. inte är helt likvärdigt med *de flugor, som kröpo*, såsom ovan anmärkts, måste vi uppfatta *flugorna, som kröpo över deras ögon* i likhet men *mannen som stod bakom disken* som den bestämda formen till *flugor, som kröpo över deras ögon*. Här utför relativsatsen inte mer någon restriktion.

Alla relativsatser anger dock inte så att säga restriktionsprincipen. Det finns också relativsatser av annat slag. T. ex.

2. Mitt inne i West End finns några lugna vrår, okända för så gott som alla utom *taxichaufförerna som* med expertens skicklighet tar genvägar genom dem och på så vis triumferande anländer till Park Lane, Berkeley Square eller South Audley Street. A g a t h a C h r i s t i e Bertrams Hotell (övers. av T o r s t e n B l o m k v i s t, SvD 1965–66) s. 3.

Här är *taxichaufförerna som* osv. inte en bestämd grupp inom taxichaufförerna, utan en grupp bland 'alla', dvs. alla människor och här särskilt Londonbor. Relativsatsen har ingenting att göra med restriktionen och anger inte – såsom i det föregående exemplet – ens restriktionsprincipen som använts, då den bestämda formen valdes.

Om man kommer överens om att man med en restriktiv relativsats förstår blott en sådan relativsats, som verkligen utför restriktionen, måste relativsatsen i dessa båda exempel kallas o r e s t r i k t i v. Vid behandlingen av exemplet nr 1 påpekades skillnaden mellan uttrycken *de flugor som*, *flugor som* och *flugorna som*. Skillnaden består just däri, att restriktionen i den förra typen sker genom relativsatsen, men i den senare typen genom användningen av den bestämda formen. Om relativsatsen anger restriktionsprincipen står den naturligtvis mycket nära en restriktiv relativsats. Dess orestriktivitet (i den ovan definierade meningen) kommer dock klart till synes, då den inte frammanar den grupp, som inte har den av relativsatsen uttryckta egenskapen. Utan att framhäva denna grupps existens säger den något om korrelatet.

E r i k W e l l a n d e r behandlar dessa flertalsexempel tillsammans med entals-exemplen och båda på samma sätt. Han varnar alltså för användningen av en restriktiv relativsats också vid ett korrelat i bestämd form och i flertal. Han skriver: »I talspråket kan det sålunda heta *Badgästerna, som skrämdes av förra veckans rusk, går nu i staden och ångrar sig* vare sig det gäller a l l a badgästerna eller blott en del; i vårdat skriftspråk måste det i senare fallet heta *De badgäster, som . . .*».

I det av W e l l a n d e r använda exemplet kan naturligtvis *badgästerna* inte betyda 'alla badgäster överhuvud', utan det betyder nödvändigtvis blott en begränsad grupp av badgäster. Den begränsning, som utförs genom användningen av den bestämda formen, kan på olika sätt bero på de förhållanden, där uttrycket begagnas. Begagnad t.ex. på ifrågavarande badort betyder *badgästerna* väl närmast 'alla våra badgäster', 'alla badgästerna på orten', men uteslutet är inte, att gruppen är mindre beroende på, vem som talar och vad som har sagts förut. Om hela denna begränsade grupp badgäster ger relativsatsen den uppgiften, att den skrämdes av förra veckans rusk. Relativsatsen är otvivelaktigt orestriktiv. E r i k W e l l a n d e r motsätter sig nu en sådan uppfattning av den behandlade satsen, enligt vilken relativsatsen *som skrämdes av förra veckans rusk* skulle begränsa en undergrupp ur denna på något sätt bestämda badgästgrupp. Det är också svårt att förstå, hur detta vore möjligt. Om *badgästerna* är motiverat och verkligen betyder en bestämd grupp, är det inte möjligt att särskilja ur den en undergrupp genom en relativsats. Relativpronomenet har vid ett bestämt korrelat alltid samma syftning som korrelatet. Men med *badgästerna* kan också åsyftas just den grupp av badgäster, som skrämdes av förra

veckans rusk, dvs. relativsatsen kan också ange den begränsningsprincip, som har begagnats vid användandet av den bestämda formen.¹ Vi har här då en bestämd form av uttrycket *badgäster, som skrämts av förra veckans rusk*. Relativsatsen kan i sådana fall sägas vara endast medelbart restriktiv. Den utför ingen omedelbar restriktion. Efter ett korrelat i bestämd form kan relativsatsen inte mera vara omedelbart restriktiv. Den är antingen medelbart restriktiv eller orestriktiv. Då språkvårdslitteraturen innehåller varningar för bruket av en restriktiv relativsats i uttryckstypen *böckerna som*, är varningen inte riktad mot den sjuka punkten, nämligen mot användandet av den bestämda formen. Den bestämda formen måste naturligtvis vara motiverad. Wellander har exemplet *Jag hade även tillfälle att studera infödingarna, vilkas kultur är synnerligen låg*, där *infödingarna* anses vara rätt, men rätt vore utan tvivel också *infödingar, vilkas kultur* osv. Det beror starkt på omgivningen, vilken form som bör användas, och den bestämda formen förutsätter i exempel-satsen, att berättaren har givit sådana uppgifter, att *infödingarna* härefter är motiverat. Likaså är den bestämda entalsformen i satsen *I Sigtuna besågo vi rådhuset, som ligger vid torget* motiverad, då staden blott har ett rådhus. Wellander fortsätter sedan delvis mycket träffande (s. 179): »Om här berörda skillnad i skriftspråket icke iakttagas, uppstå lätt missförstånd, såsom i satsen: *Särskilt är personvalet viktigt för de borgerliga partierna, som på förhand äro hänvisade till att intaga minoritetsställning*. Användes här den bestämda formen *partierna*, så gäller uttalandet samtliga borgerliga partier, nyttjas åter den obestämda formen *partier*, så avse orden endast de borgerliga partier, som äro hänvisade till minoritetsställning, dvs. relativsatsen blir 'inskränkande' och 'nödvändig för sammanhanget'.» Skillnaden beror dock inte på relativsatsen, utan på korrelatet. Om satsen *Striderna, som nu följde, blevo lyckosamma för fransmännen*, säger Wellander l.c., att den bör i vårdat skriftspråk heta *De strider* osv. Den sistnämnda formen kan nog nyttjas, men om den bestämda formen är motiverad, kan naturligtvis *Striderna som därpå följde* användas lika bra som *De därpå följande striderna blevo lyckosamma för fransmännen*. Likaså i satsen *Det är betecknande för Rousseau, att intrycken, han mottager, behöva lång tid att mogna* är användningen av *intrycken* beroende av omgivningen. Utan att känna till den är det svårt att kritisera satsen. Naturligtvis är *de intryck han mottager* något annat än *intrycken han mottager*, men båda kan vara rätta på sin plats.

I exempel nr 1 är den bestämda formen i korrelatet fullt motiverad, då satsen refererar ett ögonvittnes iakttagelser, då han ser på de fattiga och sjuka rumänska pilgrimerna, som ligger på stationen. I relativkomplexet är det fråga om en endast medelbart restriktiv relativsats och om en bestämd form till *flugor som* osv.

¹) Denna tanke uttalar också Einarr Lundeby i sin undersökning »Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske språk» (Oslo 1965). Han skriver s. 22: »Artikkelen blir brukt *determinativt*, dvs. den angir en bestemthet som har sin grunn i et avgrensede tillegg til substantivet. Dette tillegget kan gå foran eller følge etter subst., det kan vaere et komplement, et adverb, en apposisjon, en infinitiv eller en bisætning. Eks.: veien til byen; veien hjem; veien, den nye; veien å gå er . . . ; veien vi gikk var . . . »

De följande exemplen belyser det sagda samt ger en uppfattning om uttryckstypens vanlighet i svenskt nutidsspråk.

3. Och så brukade hon kasta brödsmlor till *sparvarna, som* hoppade på trädgårdsgången alldeles bredvid rabatten, där snödropparna växte. *Astrid Lindgren* o.c. s. 8 f.
4. Men betänk, att det bara var en vecka kvar till jul! Betänk *alla polkagrisarna, som* skulle säljas på torget på den stora julmarknaden! *Ibid.* s. 10.
5. Den [snön] föll tung också över alla små slingrande och backiga vägar och la sig tungt på *pinngårdsgårdarna, som* kantade dem. Kanske föll den också på någon fattig stackare, som vandrade vägen fram. *Ibid.* s. 147.

Enligt min uppfattning är alla pluralexempel sådana, att ett relativkomplex av typen *de sparvar som* vore rent av en stillöshet. Relativsatserna är utan tvivel orestriktiva.

6. *Äppelträden, som* redan var på väg att blomma, vägrar på andra veckan att öppna sina knoppar – –. *Hans Ruin* o.c. s. 7.
7. – – svalorna har ännu inte sina bon färdiga. *Vallmorna, som* ofta kommit med sina första blommor redan nu, har långt kvar tills knopphuset fyllts – –. *Ibid.* s. 8.
8. I själva verket var det nog från abakusen araberna fick uppslaget till sitt enkla system. *Babylonierna, som* föregick grekerna, var trots detta bättre än dessa då de använde ett positionssystem, dvs. de lät siffrans position i talet bestämma dess värde. *D. C. Halczy, Jr* o.c. s. 26.

I detta exempel ser vi den överdrivande användningen av den bestämda pluralformen. Det är naturligtvis inte fråga om alla araber, babylonier eller greker.

9. Åsnorna gick ofta tillsammans upp på berget. Det var så skönt där uppe. Men den lilla åsnan märkte varken *blommorna som* växte på slutningen eller den friska luften eller de vita molnen som kom så nära. *M. Cavonius-S. von Schoultz* o.c. s. 216.
10. Så gick de in [i varuhuset] genom svängdörrarna. Mia var rädd att hon skulle fastna mellan *dörrarna som* snurrade runt runt, och runt runt. *Ibid.* s. 209.
11. *Forskarna* har det inte lätt *som* nödvändigt måste rota i allt. *Kar de Mumba* *Mitt arma liv* s. 17.
12. Bl.a. kan fönstren [i kupén] inte dragas ned så att bagaget måste släpas genom *hela korridorerna där* folk vid avfärden ideligen blockerar. *SvD* 19. VIII 1962 s. 10.
13. [Rusernas] krigares gravgods i själva verket har utgjorts av frankiska svärd. *Araberna, som* själva var synnerligen framstående på vapenfabrikationens område, skulle knappast så oförbehållsamt ha beundrat nordiska svärdsklingor. *J. Brøndsted* o.c. s. 93.
14. Den store bysantiske kejsaren Justinianus återerövrar stora delar av det gamla

västromerska imperiet: under hans tid blev Medelhavet ett romerskt innanhav. En germansk reaktion följer visserligen: *longobarderna*, som var rena germaner, tränger över Alperna och slår sig ner i Norditalien. Ibid. s. 9.

15. Att ha ett eget ostört rum är väsentligast för studenten, konstaterar [de intervjuade] *bostadsexperterna* som dock inte sett något mönsterhus. SvD 19. VIII 1963 s. 22.
16. Tisdagskvällens gäster – – var *medlemmarna i Lions club i Sigtuna*, som av sin president – – kallats till vårutflykt till Stockholm tillsammans med klubbens damer. Ibid. 13. V 1965 s. 14.

I alla citerade exempel är relativsatsen, som anknytes till en notiviskt och kvantitativt bestämt korrelat, klart o r e s t r i k t i v.

17. Efter hemkomsten [om gudinnan Nerthus enligt Tacitus] tvättas vagn och kläde i en sjö, dold för alla, och *trälar*na som hjälper till vid detta arbete dränks efter fullgjort värv. J. B r o n d s t e d o.c. s. 214.
18. – – tröttheten tvang dem ner mot jorden en efter en. De böjdes mot marken som rågen af mycket regn; själfva hundarna kommo till hvila. – – Magistern satt och betraktade *kropparna* som hvilade på jorden. R u n a r S c h i l d t o.c. s. 184 f.
19. På väggen hängde en gammal spegel, – – och ett färglagdt träsnitt föreställande Den breda och den smala vägen. Den breda vägen började med en ståtlig port, den löpte jämn och bekväm genom härliga nejder med fruktträn och vinrankor och dignande gästabudsbord där sköna kvinnor vinkade. På den vägen vandrade glada människor i stora flockar, de dansade och slog på värdsliga strängaspel och plockade guldäppeln från träna. Men vid vägens slut slog helvetesbranden opp i feta eldtungor, grinande djäflar med horn både i pannan och på knäna och tuppklor på fötterna svängde i triumf sina grymma gafflar och stekspett. Tungan hängde ut på dem, den var blodröd och hvass. Det var ett fasans skådesspel. Men på andra sidan löpte den smala vägen, fram genom oländiga bergstrakter, törnbuskar och hvassa stenar sargade *vandringsmännen*, som blödande och utmattade kröpo uppför den branta sluttningen. Ibid. s. 62 f.
20. Snart jorden upplåter Sin famn till en ro, Snart uppstår I åter Likt *kornen*, som gro. Den svenska psalmboken 102: 5.

Kännedomen om Bibeln och dess liknelser berättigar här till användningen av den bestämda formen *kornen*. Relativsatsen är endast medelbart restriktiv.

21. Den var osåld ännu trots extrareklamen i *tidningarna*, vilka ju som sagt fått del av de båda förälskade ungdomarnas nattliga äventyr. S i g f r i d S i w e r t z o.c. s. 53.
22. Det blev mig för tungsam, att bära All sorg, både andras och egen. Jag måste omsider mig lära, Att maktlös i grunden jag är. *Bekymren*, som hårt mig belastat Och hopplöst förtyngde mig stegen, Jag nu för hans fötter har kastat, Som just mina bördor begär. Den svenska psalmboken XIII: 2.

23. – – fotbollslaget som behöver en mecenat, *bymusikanterna* som behöver nya instrument, alla är de väpnade att gå på krigsstigen. SvD 1. VI 1963 s. 4.
Även det s k e n b e s t ä m d a species (se s. 147) är företrätt inom den nu behandlade relativkomplexgruppen.

I följande exempel ur L a r s G y l l e n s t e n s »Sokrates död» förekommer dylika medelbart restriktiva relativsatser, som jag ovan redogjort för.

24. En *av sägnerna*, som var knutna till Tesevs och hans färd bland ynglingarna och jäntorna, berättade att Tesevs tagit död på sin far – –. O.c. s. 15.
25. Han var upprest, så som en skicklig stenhuggare kan skala fram bilder och stoder ur den formlösa stenen och resa upp dem till mönster och beläten för *människorna* som går förbi. Ibid. s. 30.
26. Flickan greps och livades av *orden*, som kom för henne. Hon lät tungan löpa, och sprang runt brunnen till mannen som sysslade med sitt arbete utan att se på henne. Ibid. s. 42.

Relativsatserna i dessa exempel anger restriktionsgrunden: *sägnerna, som var knutna till Tesevs, människorna, som går förbi, orden som kom för henne*. De är medelbart restriktiva.

27. Bland stenarna, i ljungen, från *buskarna* som kröp platt eller hukade sig i skrevorna, ur de gamla knotiga träden här och var – det hördes sång av landets fåglar, andra röster än i staden. Ibid. s. 213 f.

Det är tal om alla buskar, som växte på en bergsluttning. Något tidigare står det om denna bergsluttning: »Här på bergets sluttning var flickan hemma.» Allt vad hon såg där kände hon till förut. Att buskarna kröp platt eller hukade sig, är ett tillägg. Kravet på symmetri gör sig även gällande.

28. Barnen har ingen historia, inte djuren eller kvinnorna och inte *barbarerna*, som saknar fångelser och tempel – de lever lika från tid till tid. Ibid. s. 199.
29. Stegen klapprade och ekade hårt mot väggarna, sulorna skällde mot *stenen och husen* som skällde tillbaka. Ibid. s. 187.

Vilka dessastegar och hus var, är inte bestämt genom relativsatsen, utan genom den föregående skildringen. Även här måste man vara övertygad om relativsatsens orestriktivitet.

30. *Sinnena*, som passar vid kroppens portar, är både vaktare och skaffare. Ibid. s. 186.
31. Han hade varit mycket beställsam, när det gällde att samla in *pengarna*, som skulle tjäna till att muta fångvaktarna, om den dömde bara velat ge med sig på denna punkt. Ibid. s. 169.

Här är den bestämda formen såsom Å g r e n (o.c. s. 116) säger anaforiskt motiverad. Det har i det föregående varit tal om flyktplanen, som vännerna till Sokrates

uppgjort, om de pengar, som behövdes därtill. Relativsatsen med futurum preteriti *skulle tjäna till* innebär också en hänvisning till planerna som gjorts för att rädda Sokrates från dödsdomens fullföljande.

32. Som en skugga, eller tyst som en uggla, skyndade han bort i mörkret utan att märkas av *kvinnorna och barnen, som* nalkades. Ibid. s. 169.

33. Med en del av sin uppmärksamhet hade de spejat, var och en, efter *kvinnorna och barnen som* de väntade. Ibid. s. 168 f.

Korrelatet *kvinnorna och barnen* betecknar Sokrates hustrur och barn, alltså hans anhöriga. Bestämtheten är betingad därigenom.

34. *Åren, som* följde närmast efter krigets sista och desperata skeden, var ytterligt instabila år. Ibid. s. 137.

En medelbart restriktiv relativsats, bestämd form till *år, som följde*.

35. Alla kände *orden, som* hörde samman med hans melodi. Ibid. s. 50.

Exemplet hör till beskrivningen av Lamprokles, som till sin halvsystemer visslade »den fula, oförskämda soldatvisan, som nyligen blivit förbjuden, nidvisan mot fiendestaden inte långt ifrån.» Sedan säges »Alla kände *orden*» och återges visans ord. *Orden* är här motiverat genom det förut sagda och också genom det efterföljande.

36. Där bakom *paltorna, som* ännu återstod av hans alltför länge använda kropp, vårdade han bitar av sig själv som hade en högre och djupare glans. Ibid. s. 35.

Satsen är en del av skildringen av den gamle stenhuggaren med Aspasia som iakttagare. Den bestämda formen är starkt deiktisk. Relativsatsen är språkligt icke-nödvändig och orestriktiv.

37. Det ledde till ett gammalt Asklepiostempel, som skadats under kriget och på annat sätt och fallit sönder, så att bara *murarna som* omgärdat den trånga tempelplatsen reste sig i någorlunda skick. Ibid. s. 81.

Murarna 'alla murar' har blivit bestämda genom skildringen av Asklepiostemplet, vars murar det är fråga om.

38. Lamprokles försökte göra sig reda det fantastiska, *fragmenten som* han hade samlat i den oroliga och av sömn och dröm förvirrade vakan under natten. Ibid. s. 54.

Fragmenten får sitt innehåll från det föregående, ej genom relativsatsen.

39. Han bar sina hemligheter på tungan, mitt i ansiktet, i *händerna som* var stora, arv från morfar, och han hade inte riktigt vuxit in i dem. Ibid. s. 54.

40. Den unge bonden hade trätt fötterna i sina nyköpta sandaler. Han satt och såg på dem, trumpet, och på *tårna som* rörde sig och gjorde sig hemmastadda. Ibid. s. 56.

Det är naturligtvis inte fråga om alla händer eller tår som finns, utan om händerna och tårna på en viss person.

41. Defaitism och pacifism, mysticism, pessimism – – och despotism – *flugorna som kläcktes i fredens skämnda svallkött visade upp en fruktansvärd rikedom på arter och avarter. Ibid. s. 137 f.*

Flugorna, ett sammanfattande korrelat, får sitt innehåll av det föregående, inte genom relativsatsen.

42. På nätterna, när han kommit hem till sitt kyffe nere i hamnkvarteren, återupplevde han dagens händelser för sig själv – –. Ibid. s. 170.

Det är fråga om alla nätter, ty lille Aiskines tillbragte knappast sina nätter annorstädes än i sitt kyffe.

43. För tillfället hotade faran närmast inifrån, från *fantasterna och projektmakarna, som skralade i stadens politiska församlingar och samlade förevändningar och anhängare för den ena eller andra politiken. Ibid. s. 110.*

Fantasterna och projektmakarna är en bestämd grupp medborgare, som karakteriseras men inte särskiljes genom relativsatsen, som således är o r e s t r i k t i v.

44. De hörde också på vad *främlingarna* hade att säga, som de mötte, och de var goda lyssnare. Främlingarna talte samma språk. Främlingarna var också försiktiga och misstroga. Ungdomarnas misstänksamhet och onda aningar har väckts och spetsat deras hörsel, och de skärpte sin känslighet gemensamt under kvällar och nätter vid timplånga redogörelser och utredningar i kajutorna. Ibid. s. 94.

Det är klart att ungdomarna under sin seglats träffade främlingar. *Främlingarna, som de mötte* är bestämd form till *främlingar, som de mötte*. Relativsatsen kan, om man så vill, kallas m e d e l b a r t r e s t r i k t i v.

45. Den som älskar spränger *murarna som döden reser kring de dödligas liv. Ibid. s. 84.*

Meningen föregås av: »Hon var fri! så är den fri som älskar.» Författaren vill med den bestämda formen *murarna* ange som självklart, att döden reser en mur omkring människans liv. Med den bestämda formen vill han också ha sagt, att det är bara och just döden, som bygger murarna (hade han sagt *de murar, som döden reser kring de dödligas liv*, skulle det finnas också andra murar). Den bestämda formen är starkt motiverad.

46. Till sist kunde också hans vrede och förtvivlan förhärda sig. Ju längre tiden gick på båten, ju fler gånger hans ilska och sorg hade stött sig emot *murarna som omgav honom och isolerade honom och gjorde honom maktlös, desto mer föreföll det som om han gled in i en sådan förhärdning. Ibid. s. 109.*

Murarna anger en helhet, något definit, som skiljer en människa från sin omgivning.

47. *Kläderna, som* hängde kvar på tork, glömda, i trädet över hennes huvud, skymtade oigenkännliga med buckliga snålt belysta fläckar av ljus. Ibid. s. 149.
48. *Människorna, som* mötte denna rena Smärta, förmådde inte uthärda den utan de dukade under för den i sin brist på motståndskraft. På samma sätt med.
49. Njutningen – den var oblandad, hänsynslös och stark. *Människorna, som* alltför lätt förleddes av den och berusades, tålde den ej utan förhävde sig som titaner, när de mötte den. Ibid. s. 71 f.

Relativsatsen är medelbart restriktiv, korrelaten är bestämda former till *människor som mötte denna rena Smärta* och *människor, som alltför lätt förleddes av den och berusades*.

I uttryckstypen *böckerna som* påträffar man relativsatser, som är orestriktiva, men också sådana, vilkas orestriktivitet inte är helt påfallande. Om korrelatets bestämda form är påkallad, anses också dessa relativkomplex oklanderliga. Deras förekomst har förklarats bero på att man har behövt den bestämda formen av ett uttryck av formen *böcker som*. Ett sådant relativkomplex innehåller en relativsats, som har kallats endast medelbart restriktiv. – Korrelatets species är generellt ('alla böcker som').

Som på sidan 120 redan nämnts är typerna *stora boken som* och *stora böckerna som* sällsynta i nusvenskan. Uttryckstyperna *boken som* och *böckerna som* förekommer överhuvud utan attribut. Om korrelatet har ett attribut, har vi uttryckstypen *den stora boken som*. L a g e H u l t h é n o.c. s. 45–58 uppräknar många exempel på typen *stora boken* utan fristående artikel (t.ex. *sista bussen, rysk-japanska kriget, i rumänska armen, svenska kronan, norra sidan, vid södra gaveln, första gången, i ena hörnet, hela sommardagen, mesta tiden, översta skiktet, gå raka vägen, i friska luften, i gula kabinettet* osv.). Ett exempel på denna grupp:

50. *Tredje delen* av Herbert Tingstens memoarer, som behandlar åren mellan 1946–1952, utkommer i dag. SvD 19. VIII 1963 s. 4. (S t e n C a r l s s o n).

Man kan konstatera, att denna uttryckstyp inte bjuder på något nytt.

Nionde kapitlet

UTTRYCKSTYPEN *DEN STORA BOKEN* (~*DE STORA BÖCKERNA*) SOM

Också om relativkomplexet av typen *den stora boken som* finner man i den språkvetenskapliga litteraturen ganska bestämda uppfattningar.

N a t. B e c k m a n skriver i sin grammatik s. 86 (§ 68 ½ Anm. 2.): »I ett fall är dock substantiv i obest. form regel, nämligen då *den* står determinativt och en b e g r ä n s a n d e relativsats – – följer. Det heter alltså: *De konungar, som grundlagt Sveriges storhet*. Fel emot detta kan vålla missförstånd. T.ex. (Fel:) *Kellgren angrep häftigt de svenska skalderna, som icke diktade efter fransk mönster*. En sådan sats ger intrycket, att *de svenska skalderna* i allmänhet ej anslöto sig till franska mönster och därför angrepos av Kellgren. Meningen är, att det sagda blott skall gälla någon, och detta kommer fram, om man stryker *-na* i *skalderna*. Jfr härmed: *Den kejsrerliga hären, vilken enligt gammalt bruk var indelad i tertier, hade en mycket fördelaktig ställning på en ås*. H ä r ä r r e l a t i v s a t s e n i c k e b e g r ä n s a n d e [spärrat av mig].» Vad här har sagts är träffande. I de anförda exemplen har analysen utförts riktigt. Denna uppfattning delar mig veterligen enhälligt alla som berört frågan, t.ex. J o h a n P a l m é r, som i »Språkutveckling och språkvård», s. 74. f. skriver: »Om substantivet föregås av adjektivattribut, blir meningen ej densamma, då substantivet får slutartikel. I satsen *De nya metoderna, som tillämpats sista året, voro mindre lyckade* avses alla de nya metoderna, och relativsatsen är parentetisk. I satsen *De nya metoder, som tillämpats under sista året, voro mindre lyckade* avses endast ett urval av de nya metoderna, och relativsatsen har särskiljande betydelse.»

B e c k m a n har på ett annat ställe (s. 239) ett tillägg angående parentetiska, icke-nödvändiga (alltså orestriktiva) relativsatser. Han skriver nämligen, att sådana inte tillhör »samtalsspråket» (bl.a. *Han angrep den kejsrerliga hären, vilken var indelad i tertier*). Stilistiska anmärkningar, men av annat slag, förekommer även hos andra forskare och grammatikförfattare.

Så anser t.ex. Svenska Akademiens ordbok (D742), att användningen av slutartikel efter det determinativa *den* framför en relativsats tillhör »väsentligen det ledigare talspr., under det att skriftspr., isht den stelare (normalprosan), undviker slutartikeln.» Jag tolkar detta bl.a. så, att *den stora boken som* (~ *de stora böckerna som*) hör till »det ledigare talspråket» och *den stora bok som* (~ *de stora böcker som*) till

normalprosan. K. Ågren säger samma sak något varsammare: »I stort sett förhåller det sig så, att slutartikel undviks i skriftspråket men användes i talspråket, antingen enbart 1. med föregående determinativpronomen. Vill man sedan närmare studera och ange användningsområdena för de olika uttrycksmöjligheterna – *den bok, den boken*, vartill komma *den nya bok, den nya boken* – finner man, att det möter stora svårigheter och att bruket är föga stadgat.»

Den stilistiska synpunkten kommer dock vanligen fram förenad med uppfattningen att relativkomplexet av typen *den stora boken som* (~ *de stora böckerna som*) tillhör »talspråket», om relativsatsen är restriktiv. Så företräder Erik Wellander i »Riktig svenska» s. 179 den uppfattningen, att »Till ett substantiv, som bestämmas av en inskränkande relativsats, fogas alltså i talspråk ofta slutartikel, där vårdat skriftspråk fordrar oböjd form med determinativt pronomen. – På liknande sätt med attribut: *Den enda anmärkningen, som kan riktas mot verket, är att . . .* (skriv *anmärkning*). *Den yppersta byggnaden som svensk arkitektur skapat, är Stockholms slott* (skriv *byggnad*). *I München besågo vi den ståtliga kyrkan, som tjänstgör som domkyrka* (skriv *kyrka*; staden har flere kyrkor, relativsatsen är inskränkande). – Om här berörda skillnad i skriftspråket icke iakttages, uppstår lätt missförstånd, såsom i satsen, *Särskilt är personvalet viktigt för de borgerliga partierna, som på förhand äro hänvisade till att intaga minoritetsställning*. Användes här den bestämda formen *partierna*, så gäller uttalandet samtliga borgerliga partier, nyttjas åter den obestämda formen *partier*, så avse orden endast de borgerliga partier, som äro hänvisade till minoritetsställning, dvs. relativsatsen blir 'inskränkande' och 'nödvändig för sammanhanget'.»

Såvitt jag förstår påstås det alltså 1) att *den stora boken som* (~ *de stora böckerna som*) har en annan betydelse än *den stora bok som* (~ *de stora häcker som*), då relativsatsen i det förra komplexet är orestriktiv och i det senare restriktiv; 2) att *den stora boken som* och *de stora böckerna som* hör till det ledigare talspråket, *den stora bok som* och *de stora böcker som* till den stelare normalprosan; 3) att *den stora boken som* och *de stora böckerna som* med en restriktiv relativsats är »talspråkliga».

Emil Olsons åsikter i »Studier över pronominet *den* i nysvenskan» faller inte helt samman med de refererade åsikterna. Olson anser (s. 27), att pronomenet *den* »syftar på en i satssammanhanget följande attributiv bestämning, genom vilken pronomenets, resp. det därmed eventuellt förenade substantivets innebörd närmare bestämmas.» I den determinativa användningen av *den* kan den ursprungliga utpekande betydelsen framträda starkare och mindre starkt. I sådana satser som t.ex. *Låt oss nu inte tala om den snön som föll i fjor!* eller *Jag har alltid haft den tron, att* är det deiktiska elementet så starkt, att »pronomenet för tanken framkallar ett motsatsförhållande (mellan det som nämnes och något annat).» Olson åberopar alltså inte »talspråket», då han säger detta och i själva verket ger relativsatsen en särskiljande ställning. Han fortsätter, att *den* i flesta fall inte är så deiktiskt. Ingen särskild psykologisk vikt faller på pronominet i ett fall som t.ex.: *Kristendomen är hög i de sanningar den frambär, de krav den ställer*, ännu mindre i ett sådant som: *Den dag som gått kommer aldrig tillbaka*. Man kan enligt Olson urskilja flera grader av

»försvagnig» av den utpekande betydelsen hos pronominet *den*. »Ett psykologiskt (och fonetiskt) tonlöst *den* närmar sig för den omedelbara språkkänslan starkt bestämda artikeln, då det av pronomenet bestämda ordet samtidigt har en adjektivisk bestämning eller självt är ett substantiverat adjektiv: *har du sett till den långa pojken, som var här alldeles nyss? han var den enda som kom* o.d. Logiskt synes mig emellertid skillnaden vara alldeles klar: pronomenet är determinativt, så snart bisatsen är »nödvändig». Ingen tvekan synes mig därför kunna råda beträffande sådana ex. som de ovan anförda eller: – – *Den första blomman, våren födt*. Tegnér Saml. skr. 1:4 (1825) osv. gentemot exempelvis: *den följande dagen, som kom med svårt regn* – –. I modernt sv. skriftspråk (men i allmänhet icke i tal) råder dessutom, då fråga är om ett av adjektiv bestämt subst. den rent yttre skillnaden, att subst. bestämt av determ.–pron. vanligen s a k n a r, men subst. föregånget av bestämda artikeln har slutartikel (*den stora strid, som då uppstod*; men: *den första striden, som utkämpades vid S.* osv.)»

O I s o n s framställning avviker alltså i någon mån från det allmänna. Han har nog den uppfattningen, att konstruktionen *den stora boken som* är sällsynt i modernt svenskt skriftspråk, men i allmänhet inte i tal. Det märkvärdiga här är dock, att han anser, att pronominet *den* är determinativt, om den följande relativsatsen är restriktiv, och att *den* är artikel, om den följande relativsatsen är orestriktiv, och sedan, att efter ett demonstrativt pronomen relativsatsen är restriktiv och efter artikeln orestriktiv.

I det följande göres ett försök att utan förutfattad mening analysera en grupp av typen *den stora boken som*. I min excerptsamling kan man se, att typen inte är någon sällsynthet.¹⁾

1. Vissa tendenser till vokalharmoni möter i franskan, där t.ex. första vokalen i *était* får en öppnare klang än motsvarande vokal i *été*, beroende på att *den tryckstarka andra vokalen, som* är öppen i det förra och slutet i det senare fallet, inverkar på den tryckstarka. B e r t i l M a l m b e r g o.c. s. 127.
2. Därmed [genom att välja de vanligaste mönstren] blir vägen till det nya språket kortare för den äldre än för *det lilla icke läskunniga barnet, som* självt under otaliga misstag måste söka sig fram till full språkbehärskning. Ibid. s. 115.

¹⁾ Liksom i kapitlet om *boken som* måste man också här minnas, att typen *den stora bok som* blir bättre företrädd i materialet delvis därför, att relativsatsen i *den stora boken som* inte är språkligt nödvändig medan den i typen *den stora bok som* är nödvändig. Det finns alltså många uttryck av typen *den stora boken, som icke medtagits i mitt material, då de inte har efterföljts av någon relativsats, t.ex. Speciellt gäller detta polemiken kring det s.k. ryssavtalet i oktober 1946; härom lämnar Tingsten flera nya upplysningar av intresse* (SvD 19. VIII 1963 s.5., S t e n C a r l s s o n). Här hade man ju kunnat skriva: – – *det s.k. ryssavtalet i oktober 1946, varom Tingsten lämnar* osv. I sådana satser som.: [Författaren beklagar, att ordförrådet är knappt hos ungdomen] *Än gäller det de bibliska berättelserna*[t.ex. *som man läser*], *än förståelsen av en dikt, än en tidningsartikel eller någonting annat* (E. W e s s é n i Modersmåslärarnas förenings Årskrift 1952), *När handeln gick tillbaka minskades de kungliga inkomsterna katastrofalt* (J. B r ø n d s t e d o.c. s. 11) kunde ju konstruktionen *den stora boken* efterföljas av en relativsats.

3. *Det slappa stockholmska r-ljudet, som i vissa ställningar nästan eller helt försvinner – –, bidrager i hög grad till stockhomskans otydlighet – –.* Erik Wellander o.c. s. 23.

Korrelatets species uppfattas i dessa tre exempel som g e n e r e l l t (det är ju inte fråga om ett bestämt konkret fall, utan om ett bestämt fonem, en ljudklass eller om varje litet icke läskunnigt barn). Relativsatserna är språkligt icke-nödvändiga (man kunde ju säga t.ex.: *Det slappa stockholmska r-ljudet bidrager i hög grad osv.*). Redan vid dessa första exempel kan man väl konstatera, att uttryckstypen *den stora boken som* förekommer i normalprosan och att påståendet nr 2 ovan inte kan omfattas bokstavligen.

Relativsatserna är klart o r e s t r i k t i v a. De särskiljer inte någon undergrupp inom de benämnda ljudklasserna. Däremot karakteriseras de bägge fonemen gentemot andra fonem och i den bemärkelsen är relativsatserna i någon mån särskiljande. Men denna betydelse har vi inte givit orden restriktiv och särskiljande.

4. *Det spanska läspljudet, som förekommer blott i de centrala dialekterna, får sin fulla förklaring ur rent språkliga och språksociala förhållanden.* Bertil Malmberg o.c. s. 170.

Det är viktigt att kunna använda en orestriktiv relativsats, då det inte finns något annat spanskt läspljud än det i de centrala dialekterna förekommande. En korrigering till *Det spanska läspljud, som förekommer blott i de centrala dialekterna osv.* vore ur saksynpunkt ett grovt fel. Exemplet bevisar den nästan självklara saken, att påståendet nr 1 ovan, är träffande. Exemplet är lärorikt också i det hänseendet, att ett uttryck av typen *den stora boken som* utan vidare förstås som innehållande en orestriktiv relativsats. I detta fall, då man inte kan förutsätta, att läsaren vore på det klara med spanska ljudförhållanden och kunde på grund av sin kännedom välja det rätta alternativet, förstår han ändå meningen rätt. Det andra alternativet *den stora boken som* med en restriktiv relativsats tycks alltså inte existera för honom. Vad jag i detta kapitel försöker bevisa är också, att det inte finns säkra exempel på en användning av en verkligt restriktiv relativsats i uttryckstypen *den stora boken som*.

5. Alltjämt talar ett par hundra miljoner människor världen över språk, vilka organiskt vuxit fram ur *det latinska folkspråket, som* genom inre förändringar och yttre påverkningar blev till de olika romanska språken – –. Bertil Malmberg o.c. s. 161.
6. På *den s.k. glottokronologien, som* bygger på en avtagen konstant hastighet i ordförrådets förnyelse genom århundradena, är här ej plats att närmare ingå. Ibid. s. 151.
7. Först när våra språkpedagoger har insett detta elementära faktum, kommer *de auditiva hjälpmidlen – vilkas* betydelse knappast kan överskattas men som alltför lätt kan missbrukas – att bli till full nytta i språkundervisningen. Ibid. s. 58.

8. Den vanligast använda metoden är *det s.k. kommutationsprovet*, som innebär, att man byter ut ett element i ljudkedjan för att se, om detta föranleder någon ändring i betydelsen (i innehållet) eller ej. Ibid. s. 54.
9. En annan typ av komplexitet möter i *den svenska stavelsestrukturen*, som med sin rikedom på kombinationsmöjligheter hör till de mest avancerade. Ibid. s. 122.
10. Kalleanka var [för en liten pojke] dels varje sim- och vadarfågel, dels alla störljälmsförsedda motorcyklister och därjämte *den kända seriefiguren*, som genom en missuppfattning blivit anledning till hela nomenklaturen. Ibid. s. 63.
11. Den plötsliga omflyttningen i en helt ny och språkligt främmande miljö ställer givetvis ett litet barn inför ett otal problem, som måste lösas. *Den språkliga kontakten*, som förut varit naturlig, är bruten. Ibid. s. 113.
12. Den mest kända parallellen utanför Norden är *den berömda, normandiska Bayeux-tapeten* som framställer hertig Vilhelms erövring av England 1066. J. B r o n s t e d o.c. s. 98.
13. -- Sveariket -- låg omringat av kristna, andliga angripare. De viktigaste av dessa var *den Hamburg-Bremenska kyrkan i Nordtyskland och den engelska kyrkan*, som i samband med den danska erövringen av England under århundradets första del utövade en betydande verksamhet i Sverige. Ibid. s. 240.
14. Det finns tre slags källor. Först *de arkeologiska fynden*, som kan uppdelas i två grupper, dels själva dräktesterna (som avslöjar teknik och detaljer), dels vikingarnas bilder av sig själva (som ger heltetsintrycket). Ibid. s. 98.

Exempelgruppen nr 4–14 styrker vad som sagts under nr 3 om förekomsten av uttryckstypen *den stora boken som* i svensk normalprosa. I de anförda fallen har man ingen anledning att misstänka relativsatsens orestriktivitet.

Vi övergår nu till några exempel ur litteraturen, som företräder andra stilarter.

15. Det fanns många mellanstadier på den vägen. Ett av dem var konsten. Ett annat *det moral-filosofiska kåseriet*, som inte är avgränsat till någon specialitet, utan angår alla, det centrala, det mänskligt intressanta. H a n s R u i n o.c. s. 219.

Korrelatets species är i detta exempel g e n e r e l l t. Relativsatsen ansluter sig till h e l a kategorien 'det moralfilosofiska kåseriet'.

16. Snart anar man inte längre hur här såg ut när huset -- skars ner till *den ursprungliga enkla grundplanen*, som kommit i dagen då en kvarlämnad, ännu användbar stenfoot påträffades vid en reparation av golvrasererna. Ibid. s. 9.

Korrelatets species är bestämt; det är självklart att varje hus har en grundplan. Här nämns den ursprungliga grundplanen. Vad relativsatsen innehåller, är ett tillägg, som kunde avskiljas till en självständig sats, som börjar med ordet *den*. Relativ-

satsen är orestriktiv och karakteriserar hela ursprungliga grundplanen i fråga. Uttrycket innehåller alltså ingenting om att det möjligen skulle finnas också andra grundplaner, som inte kommit i dagen.

17. Till ro *den gode Herden* går, *Som gav liv för sina får!* Den svenska psalmboken 101: 1.
18. Det är en ros utsprungen Av Jesse rot och stam – – *Den späda rosen fina, Som doftar salighet, I mörkret månede skina, Besegra dunkelhet.* Ibid. 51: 3.
19. Nu stod hon vid spisel och såg ut i *den vita hösthimmeln som lyste in genom fönstret.* Harry Martinson o.c. s. 240.
20. Flera förbönder var samlade kring *den stora stockvedsfyren som brann i tullrummet.* Ibid. s. 265.
21. Ja, en del blev rentav fientligt inställda till *den Sandemarska sekten, i vilken de anade en streberrörelse.* Ibid. s. 328.
22. Under *den närmaste tiden som* följde gjorde jag allt som stod i min ringa makt för att vara honom till lags. Ibid. s. 256.

Relativsatsen är här nästan överflödig, ty under *den närmaste tiden* hänsyftar ju på den följande tiden.

23. *De svåra brotten som* öka all sorts misstro människorna emellan hade åter visat sig kunna verka på samhället likt käppen i en myrstack. Ibid. s. 89.
24. Annars visste han var förklaringen till gästen fanns. Det låg inget märkvärdigt i, att han visste det. – – Han visste att *de osynliga makterna som* bönderna kallade gästen och som höll igen hästen, var ältjurens vittring. Ibid. s. 271.
25. Så gick han genom sitt kontor och öppnade *de tunga asbestisolerade järndörrarna vilka* nattetid skilde detta från varuhuset. Sigfrid Siwertz o.c. s. 42.

I alla ovan stående exempel (nr 15–25) är relativsatsen orestriktiv, också i pluralexemplen 23–25, där det sägs något om alla de svåra brotten, de osynliga makterna, de tunga asbestisolerade dörrarna i fråga.

26. I båten låg den grymma rofgäddan bredvid den tappra lilla abborren och *den välsmakliga iden som* är så klen begåvad på hufvudets vägnar. Runar Schildt o.c. s. 49 f.
27. – – han arrenderade några ängslappar och fem steniga åkertegar af stadens ägor, och det var ju bara en nypa snus i bredd med Nissas, Jofs, Kuggas och Smiss, *de fyra stora donationshemmanen, där* åboarna suttit led i hundra år alltsen hemmanen blefvo staden gifna till utrymme och mulbete. Ibid. s. 5.
28. Jo, han skriver i sin Fauna att strandpiplärkan synes af naturen vara bestämd att med sång och kvitter lifva *de kala och dystra klipporna, på vilka* ingen annan sångfågel trifves. Ibid. s. 40 f.
29. Johan kastade en blick på *det dukade bordet, som* kallskänkan, perukmakaren och sockerbagaren börjat röja av. Hjalmar Bergman o.c. s. 136.
30. Överste Edeblad hade huggit en kanapé i salongen, och red nu av och an fram-

för *den breda blågrå kakelugnen, i vars vrå överstinnan avvaktade det vanliga stilleståndet*. Ibid. s. 86.

31. I tante Rüttenschölds förstuga stötte han samman med *de åtta skolynglingarna, som efter avlagd bekännelse frigivits*. Ibid. 25.
32. I *den tidigaste gryningen, när juldagsmorgonen kommit, samlades utanför en av palatsets portar de kyrkosångare som skulle sjunga i ottan i det kejsrerliga kapellet* – –. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 64.
Liksom i exempel nr. 22 säger relativsatsen här nästan detsamma som korreleratet.
33. Wordsworth, som är en av de största skalderna när allt vill sig väl för honom, lyckas till och med avsluta sin sekvens med en utmärkt god poäng, *den trettio-tredje sonetten, som han kallar »Afterthought»*. Ibid. s. 25.

Efter dessa exempel med orestriktiv relativsats ur olika stilarter uppräknar jag några särfall.

34. Han var *den gamle fine stockholms herrn, som åtminstone förr i världen var bortbjuden på middag fyra-fem gånger i veckan*. O l l e H e d b e r g o.c. s. 142.
35. *Den osystematiska läsaren* däremot, som tanklöst betar där gräset luktar gott, klagar inte över de outtömliga möjligheterna. F r a n s G. B e n g t s s o n o.c. s. 153.
36. När lord Randolph Churchill – – en gång i ett tal anspelat på hans [lord Roseberys] omätliga rikedomar, svarade Rosebery med några rader – –: »Vad som är monstrosöst är att tack vare vad du sagt tusen tiggare skärper sina pennor. Kyrkoherdens änka, *den sängliggande skotten som föddes i närheten av Dalmeny, – – den idoge grönsakshandlaren, som förlorat allt vad han äger* – –. Sv 1. VI 1963 (K n u t H a g b e r g).
37. För läsarens [av insändarspalten] inre öga framstår den ljusa bilden av *den fridsamme medborgaren och familjefadern som fått uppnå livets middagshöjd eller aftonrodnad i stillhet, omgiven av trogna anhöriga, goda grannar, välsinnade kolleger och en nöjd överhet, tills plötsligt den naturvidriga händelse inträffar* – –, som tvingar honom att fatta pennan för att återställa harmonien i den bästa av världar. Ibid. 14. VI 1964 s. 4 (S t i g S t r ö m h o l m).
38. I sina humoresker är han däremot *den renodlade epikern, som även inför de mest upprörande skeenden förblir objektiv, känslolös, moraliskt indifferent*. M a g n u s v o n P l a t e n o.c. s. 160.
39. En typisk logisk paradox är den om barberaren som – –. Eller om *den dömda mannen som skulle få framföra ett sista påstående. Om påståendet är sant blir han halshuggen, om det är falskt blir han hängd*. D. C. H a l a c y, Jr o.c. s. 45.

Såsom framgår av exemplen nr 34–39 är också det s k e n b e s t ä m d a species företrätt i korreleraten av typen *den stora boken som*.

Den emfatiska utbrytningen kan ha korrelerat till relativsatsen även i bestämd form. I en personlig konstruktion däremot kommer det inte i fråga, att *det*

är~var~finns~måste vara osv. efterföljes av ett substantiv i bestämd form.¹⁾ Några exempel på den bestämda formen. även som tillägg till kapitlen *boken som, böckerna som, den boken som, de böckerna som*:

40. – Och ändå, sade han, ligger det i öppen dager att *det är fadern, som* går igenom den värsta persén. K a r d e M u m m a o.c. s. 9.
41. Jag tror *det var gräset som* viskade i våren. O l l e H e d b e r g o.c. s. 219.
42. *Det är helt och hållet handlingen som* det kommer an på. Ibid. s. 163.
43. Ers Majestät tillåter en underdånig rättelse. *Det var stan som* hette Opitz, borgmästarens namn var Mowitz. Ibid. s. 59.
44. *Bli det alltså Ärkebiskopen som* kommer att kröna mig? Ibid. s. 39.
45. *Det är mera av patriarkens anda än andan från ÄrkeHertigens ungdomskrets som* härskat här vid hovet. Ibid. s. 34.
46. För jag antar att *det är kejsarinnan som* bestämmer över hovetiketten? Ibid. s. 19.
47. *Det var pilgrimsbåten som* Tobias kommit för sent till. P ä r L a g e r k v i s t o.c. s. 32.
48. *Det är orfikerna som* gjort askesen som livsprogram aktuell för hellenerna. I v a r H a r r i e o.c. s. 187 f.
49. *Det är kollektivet som* reser den innestängande muren kring den isolerade individen. M a g n u s v o n P l a t e n o.c. s. 171.
50. – – när prostén Hagel utlöser sina straffdomar över honom *är det* blott ryktes-smideriet som fått röst. Ibid. s. 170.
51. I dessa fall *är det berättaren, som* med sitt eget sätt att skildra ger en passus en humoristisk anstrykning. P e t e r H a l l b e r g o.c. s. 105.
52. Liest I menar, att dialogkonsten måste ha arbetat sig fram i den muntliga berättelsen, att *det är livet på folkets tunga i mansålder efter mansålder som* skänkt replikerna deras must och pregnans. Ibid. s. 53.
53. Nå, *det var inte gråten som* tog honom mest, men att hon ändå började. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 241.
54. Men i gengäld *är det infanteriet som* verkligen betyder något. Ibid. s. 205.
55. De säger att det dunkar i kvarnkammaren. *Det är luffarna som* dunkar där inne för att få vara i fred. Ibid. s. 209.
56. En del sade att *det var historien om trollgården som* lockade dem. Ibid. s. 248.
57. Oceán. Jo *det är tonvikten som* skiljer. Ibid. s. 149.
58. *Det är bara tatlarna som* förstörde allting omkring arbetet. Ibid. s. 138.
59. Men *det var vreden som* bar upp på ömse sidor. Ibid. s. 103.
60. *Det var bara luffarna som* hade flytt från alla plikter och *som* var oförbätterliga och fortsatte att luffa. Ibid. s. 102.

¹⁾ I en artikel »*Det är-rakenteesta. Hiukan ruotsin kieliooppia*» (Kasvatus ja Koulu 1965, nr 2) har jag behandlat bl.a. denna skillnad, som inte tillräckligt klart framställts i de svenska grammatikerna för finska skolor.

61. *Det var bara modern som riktigt visste hur det förhöll sig med denna klarhet.* Ibid. s. 76.
62. Som väl var, *var det granrisdoften som røjde den dödes närvaro.* Ibid. s. 253.
63. Och han förstod att *det måste vara västgötaknallarna som spred den –*. Luffarna spred aldrig vidskepelse. Ibid. s. 252.
64. De [hönsen] kacklade vilt och nöp en i benen med näbbarna, men det skulle man inte bry sig om. *Det var bara frosten som nöp en i benen.* Ibid. s. 250.
65. På det plan där tragedin »Agamemnon» utspelas *är det släktförbannelsen som ensam har makt med människorna och verkar vidare i dem.* I v a r H a r r i e o.c. s. 119.
66. *Det var väl de olika storbruken förstås som avskedade en människovåg var, omväxlande med varandra.* H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 351.
67. *Det var den gamla lagen om kungsådra som kom igen i tillämpning på Alle mans väg, och i omvänd mening, ty här gällde det icke önskvärd fisk.* Ibid. s. 106.
68. *Det var särskilt de vackra kläderna som gjorde Bolle underlig till mods.* Ibid. s. 170.
69. *Det är just den saken som är så sorglig, sade bonden.* Ibid. s. 227.
70. *Det är just den hållningen hos luffaren som kommer oss att misströsta.* Ibid. s. 227.
71. – – men att han inte kommer hit till gården om nätterna och ligger i ladan, *det är den punkten som jag tycker verkar mystisk.* Ibid. s. 231.
72. – – *det är den kännande människan som ödet drabbar.* M a g n u s v o n P l a t e n o.c. s. 175.
73. Han låter samtidigt förstå att *det icke är den mytologiska gestalten som anropas,*
74. utan blott hennes funktion: *det är den rosenröda och saffransfärgade morgonrodnaden som besvärjes.* Ibid. s. 191.
75. Den tragiska kärnpunkten i hans livsuppfattning är att *det är de bästa och noblaste människorna som detta öde drabbar.* Ibid. s. 167.
76. I matrikeln *är det också de tyska örnavapnen, som han koncentrerar sig till.* Ibid. s. 156.
77. Det första heter Den högre kärleken. Titeln är ofrivilligt signifikativ. *Det är den profana kärleken, som har förvandlats till en högre kärlek.* Ibid. s. 139.
78. Men *det är inte bara de enstaka uttrycken som har vägts på guldväg utan också varje bokstav.* Ibid. s. 54.
79. Men där *är det alltid den höviske kavaljeren som – mestadels suckande – bekänner sin kärlek, medan kvinnan anas som la belle dame sans merci, stolt och ömtålig.* Ibid. s. 79.
80. De är extrema individualister, omöjliga att disciplinera. *Det är det draget hos dem, som vållar de svåra sammanstötningarna med kungen och utesluter all försoning.* P e t e r H a l l b e r g o.c. s. 23.
81. *Det är f.ö. inte bara de allra vanligaste situationerna som introduceras i ett sådant formelspråk, utan också andra som inte kommer tillbaka så ofta.* Ibid. s. 48.
82. I en sådan tid var det farligt att hänge sig åt illusioner. Människosynen blev

nykter och skeptisk. *Det är den hållningen som sagostilen ytterst skulle ge uttryck åt.* Ibid. s. 71.

83. Ty *det är knappast det obevekliga och dystra ödet, som läsaren främst fäster sig vid, utan snarare den heroiska hållningen inför detta öde, inte vid nederlaget utan vid segern.* Ibid. s. 87.
84. *Det är den apolloniske predikanten och liturgen som talar.* Ivar Harrie o.c. s. 84.
85. *Det är säkert den erfarenheten som också de primitiva sagodiktarna haft på hjärtat och måst avbördas sig.* Ibid. s. 25.
86. Efter en veckas medicinerande var hon prickigare än en mässpatient. *Det var tydligen bara den lilla kryddan som fattades för att hennes blod skulle bli extra smaskens.* SvD 19. VII 1963 (V i o l a).

Relativsatsen är här såsom i alla exempel på emfatisk utbrytning n ö d v ä n d i g och o r e s t r i k t i v. Det berättas om en kvinna, som förföljdes av myggor och andra insekter. Hon försökte med olika smörjor och läkemedel hålla dem borta, men förgäves. Författarinnan antar, att hon just genom sina läkemedel fick det som fattades för att hennes blod skulle bli välsmakande för insekterna («extra smaskens»).

87. Hon, Sigrid, fick alltid en sådan vänlig ton på klockan, *det var den frikostiga värdinnan på en rik gård som inbjöd till mat och dryck.* Runar Schildt o.c. s. 82.

Här påträffas det skenbestämda species också i en emfatisk utbrytning.

88. En av de första, som sökte lägga en vetenskapligt hållbar grund för ett dylikt försök, var emellertid Otto Jespersen, *den store, för omkring ett par decennier sedan bortgångne danske lingvisten, som lämnade så många och så rika bidrag till kannedomen om språkets väsen.* Bertil Malmberg o.c. s. 173.
89. John Wolley, -- *den unge medicinaren och ornitologen som dog så ung, bara 36 år gammal, hann strax före sin död utforska alla tänkbara platser runt Islands kust, där garfågeln skulle kunna tänkas häcka.* SvD 24. VII 1965 s. 12 (N i l s L a n d e l l).
90. Vänder jag mig från skalderna till den grupp av vetenskapsmän som vid denna tid tillhörde Akademien så ser jag ibland dem först och främst veteranen Bror Emil Hildebrand, *den utmärkte museimannen och historiske forskaren, som redan ett halvt sekel förut hade hunnit värdigheten av riksantikvarie.* E s a i a s T e g n é r o.c. s. 222 f.

Dessa tre exempel företräder en typ, som inte är helt ovanlig i skriftlig framställning.

91. På enahanda sätt förhåller det sig med *det svenska ordet fotboll, som är kalkerat på engelskans football.* Björn Collinder o.c. s. 194.
92. Dock låter han [H. Tingsten] i matrikelsammanhang alltjämt smycka sig med *den lilla dekorationen LHA, vilket betyder ledamot av Kungl. Vitterhets- historie- och antikvitets Akademien -- .* SvD 19. VIII 1963 s. 3 (S t e n C a r l s s o n).

93. Författaren är *den kände poeten Alexander Tvardovsky som* är en av ledarna för den liberala falangen – –. Ibid. s. 7.

De tre sista exemplen är prov på ett korrelat, som här kallats attributkorrelat. Denna del i korrelatet kan varieras åtminstone i någon mån, dock inte fritt, t.ex. *den kände poet Alexander Tvardovsky som* betyder någonting helt annat än *den kände poeten Alexander Tvardovsky som*. I tredje exemplet anger korrelatet en person, i de bägger andra exemplen anger det ett språkligt uttryck.

Det är möjligt, att man också i fall som de följande exemplen nr 94, 95. har att närmast göra med ett attributkorrelat:

94. [s/s] William Lindberg kan dock anses historisk eftersom hon torde ha varit *den första waxholmsbåten som blev isförstärkt*. SvD 10. VII 1965 s. 10.

95. Han [Sigtrygg] deltog inte själv i slaget och förblev ännu många år konung i Dublin; han var *den förste kungen på Irland som präglade mynt*. J. B r ø n s t e d o.c. s. 83.

Man kan ha egenskapen *den första, den andra osv., den sista* i olika hänseenden. *Den första waxholmsbåten* utan några tillkommande bestämningar är den första som överhuvud existerat. Det finns dock även första waxholmsbåtar i andra avseenden. I exempel nr 94 anger relativsatsen i vilket avseende båten William Lindberg var den första. I exempel nr 95 åter anger relativsatsen, i vilket avseende Sigtrygg var den förste. Man kan alltså anse, att relativsatsens korrelat är närmast just attributet *första*. Om exemplet skulle lyda *han var den stränga kungen, som präglade mynt* vore det klart, att relativsatsen inte har någonting särskilt att göra med attributet *stränga*. I dessa exempel kan man alltså svårligen anse relativsatsen som restriktiv. Däremot har vi vid ett relativkomplex av typen *den förste kung på Irland, som präglade mynt* att göra med en relativsats, som särskiljer av alla kungar på Irland den som präglade mynt. Av dem särskiljer attributet *den förste* en. Likaså i *A och B var de första kungarna, som präglade mynt* anger relativsatsen fortfarande i vilket avseende dessa kungar var de första. I satsen *A och B var de första kungar, som präglade mynt* särskiljer relativsatsen av alla kungar dem, som präglade mynt. Av dem särskiljer *de första* de två första.

I de följande exemplen förekommer återigen en relativsats, som man möjligtvis vid första ögonkastet kunde vara böjd att anse vara restriktiv. Såsom förut framförts stämplas sådana som »talspråkliga» eller ovärdade. Sådana förekommer dock ganska ofta också i sammanhang, där man inte kan vänta någon ovärdad stil.

96. Vi vet alla vad disken i en affär är – *det breda bordet, som* skiljer oss från expediter och på vilket kassaapparaten står. D. C. H a l a c y, Jr o.c. s. 25.

Hän är korrelatets species g e n e r e l l t. Relativsatsen karakteriserar disken, hela breda-bordgruppen och särskiljer *den* ur allt annat. I betydelsen ingår inte någon breda-bordgrupp, som inte 'skiljer oss från expediter'. Den bestämda formen hos

det generella korrelatet är väl motiverad och det skulle knappast vara på sin plats att ändra *det breda bordet* till *det breda bord*. Exemplet är ur ett populärvetenskapligt verk.

97. Sen jag bekantat mig med smörgåsbordet flydde jag på återvägen in i *den lilla matsalen längst bort där* det fanns servering à la carte. SvD 19. VIII 1963 s. 10 (I dag).

Från berättarens synpunkt är matställena ombord så bekanta, att han använder bestämda formen och den bestämda fristående artikeln. Då satsen kunde sluta med orden *in i den lilla matsalen* och då relativsatsens innehåll kunde återges i en självständig huvudsats (*Där fanns servering à la carte*), kan man antaga, att relativsatsen är o r e s t r i k t i v. Antagandet förvandlas till säkerhet, då det är osannolikt, att berättaren ville skilja sin lilla matsal från sådana, där det inte finns servering à la carte. Attributet *lilla* däremot är särskiljande nog (det är inte fråga om stora matsalar). Relativsatsen är förtydligande, men inte restriktiv. Man kunde säga att den snarare innesluter i sig än begränsar det, som korrelatet betecknar. Den bestämda formen är även i detta exempel motiverad, dock på annat sätt än i det föregående exemplet.

98. Z. Höglund ville med hjälp av Marcus Wallenberg och Herbert Tingsten störta Erlander berättar Tingsten i *den nya delen av sina minnen, som* behandlar hans tid på Dagens Nyheter fram till 1952. Ibid. s. 4.

H. Tingstens intressanta memoarer hade just utkommit, när den ovanstående satsen skrevs. Den bestämda formen är självfallen. Relativsatsens innehåll kunde återges i en självständig huvudsats. Om relativsatsens orestriktivitet finns det inget tvivel.

I uttryckstypen *den stora bok som* är determinativpronominet till den grad framåtvisande, att relativsatsen är språkligt nödvändig. Varför har inte *den* även i uttryckstypen *den stora boken som* samma ställning, utan kallas här bestämd fristående artikel? Kanske är förklaringen den, att *den* inte här hänvisar så långt som i uttryckstypen *den stora bok som* utan endast på attributet som korrelatet har. I uttryckstypen *den stora boken som* är determinativpronominets verkningsradie så att säga kortare (*den* är blott artikel) än i uttryckstypen *den stora bok som*.

99. Men sorgligast av allt var att inte få se *den alltid lika underbara Kielbron, som* jag trots många års resor aldrig tröttnat att beundra. Ibid. s. 10 (I dag).

Korrelatets bestämda form är motiverad, självfallen. Pronominet *den* hänvisar här så vitt jag förstår, inte till attributet – det är inte restriktivt –, utan till korrelatet och speciellt på förleden (som naturligtvis egentligen är ett attribut). Det är fråga just om *Kielbron*, den alltid lika underbara, annorlunda än andra broar. Relativsatsen är o r e s t r i k t i v.

100. *Det leende och böljande danska landskapet, som* man förut for igenom till Korsör, har ersatts av tröstlös platt pannkaka. Ibid. s. 10 (I dag).

Jag uppfattar satsen så, att det är tal om det allmändanska, för hela Danmark karekteristiska leende och böljande landskapet (endast det kan författaren kalla *det* – – *danska landskapet*). Relativsatsen anger, att man for genom det till Korsör. Om man velat säga, att blott det landskap, som kantar vägen till Korsör hade ersatts av en platt pannkaka (medan annorstädes det danska landskapet nog hade bevarats), hade man sagt: *Det leende och böljande danska landskap, som man förut for igenom till Korsör, har* osv. Relativsatsen är orestriktiv. Det är tydligt, att *den stora boken som* har en viss funktion och att relativsatsen här måste uppfattas som orestriktiv.

101. Annorlunda måste dock saken te sig för *den sannskyldiga protestantismen*, som åt det religiösa förståndet tillerkänner full rätt vid sidan av känslan, och som vill att de vördnadsbjudande urkunderna skola verka ej endast genom dunkla stämningar utan även genom ett, såvidt möjligt är klart fattat innehåll. Esaias Tegnér o.c. s. 249 f.

Också här har man att göra med en orestriktiv relativsats. Man kunde ju i stället skriva: *Den tillerkänner åt det religiösa förståndet* osv.

102. *De amerikanska vetenskapsmännen*, som uppehåller sig i de antarktiska regionerna, fick nyligen en del förråd. Språkbruk och språkvård s. 68.

På det anförda stället heter det, att ovan citerade sats bör lyda: *De amerikanska vetenskapsmän, som* osv. Så kan man otvivelaktigt också uttrycka sig, men jag ville dock på vissa villkor acceptera även den ursprungliga satsen och låta bli att förkasta den som ovärdad eller rent av felaktig. Om man använder den »vårdade» varianten, säger man med den, att det finns amerikanska vetenskapsmän även annorstädes och att dessa inte har fått en del förråd. Denna bakgrund fattas dock, om man använder konstruktionen *den stora boken som*. Därtill finns en möjlighet, om läsaren förutsättes ha något slags vetskap om att det finns amerikanska vetenskapsmän i Antarktis. Då behövs det ju en bestämd form av *de amerikanska vetenskapsmän, som uppehåller sig i de antarktiska regionerna*. De ur sammanhanget lösryckta grammatikexemplen kan man inte alltid riktigt bedöma. Man måste här känna hela sammanhanget.

103. [Holmsund] är – – *den enda Norrlandshamnen* som verkligen har planerats väl och utbyggs på ett riktigt sätt. SvD 9. VI 1963 s. 3.

I »Språkbruk och språkvård» har satsen *Enda vägen som kan leda till de äskade utgiftsminskningarna, är djärva operationer* rättats till »Den enda väg som osv.». Om man mekaniskt följde detta råd, skulle *den enda Norrlandshamnen* i exemplet ovan rättas till *den enda Norrlandshamn*. Då det dock har nämnts vad hamnen i fråga heter (Holmsund) och det har varit tal om den, kunde man väl förklara formen *den enda Norrlandshamnen* som bestämd form till *den enda Norrlandshamn*. Liksom man kan ha anledning att säga *Holmsund är den enda väl planerade* (inte heller ett direkt

restriktivt attribut) *hamnen i Norrland* kan man ha behov att säga *H. är den enda Norrlandshamnen som* osv. med en bestämd form i korrelatet och därmed i hela predikatsfyllnaden.

104. Hon [trälinnan, som begrovs tillsammans med sin herre] tog av sig två armband som hon hade på sig och gav dem till *den gamla kvinnan som* kallades dödsängeln och som var den som skulle döda henne. J. B r ø n d s t e d o.c. s. 234.

Om den s.k. dödsängeln har det varit tal om, alltså om *en gammal kvinna, som kallades dödsängeln*. Det är därför naturligt, att det används en bestämd form, då kvinnan i fråga omnämns. Relativsatsen är här i *den gamla kvinnan som kallades dödsängeln* inte mera direkt restriktiv. Det är ju fråga om den bestämda formen av en helhet.

Man ser att det förklarings sätt som i den föregående framställningen har tillämpats åtskilliga gånger, har användning även i detta exempel, som representerar typen *den stora boken som*. Vid första ögonkastet är man kanske böjd att i vissa fall anse relativsatsen som restriktiv, men en fördjupad analys av meningen för dock lätt till ett annat resultat.

105. Åsnorna gick ofta tillsammans upp på berget. Det var så skönt där uppe. Men den lilla åsnan märkte varken blommorna som växte på sluttningen eller den friska luften eller *de vita molnen som* kom så nära. M. C a v o n i u s - S. v o n S c h o u l t z o.c. s. 215 f.

Uttrycket *de vita moln som kom så nära* innehåller tanken, att det fanns även sådana vita moln, som inte kom nära. Denna tanke fattas i *de vita molnen som kom så nära*. Den bestämda formen är på samma sätt motiverad som den bestämda formen i *blommorna som växte på sluttningen* (se kapitel 8, exempel nr 9).

106. Hon tackade för *den vackra ringen som* hon hade fått.

Detta är ett exempel Erik Wellander har begagnat i Riktig svenska. Han ger detta exempel i kapitlet som behandlar det s.k. talspråkets egenskaper. Han säger mycket kategoriskt, 1) att exempelsatsen är talspråklig (underförstått att man inte kan använda en så konstruerad sats i högre stilarter), 2) att relativsatsen är restriktiv, 3) att det i talspråket aldrig kan heta *för den vackra ring*.

Vad det sistnämnda påståendet angår, så måste man medge, att det i talspråket knappast säges *Hon tackade för den vackra ring som hon hade fått*. Men detta gäller väl även alla andra stilarter. Man säger verkligen inte så, men i n t e a v s p r å k l i g a s k ä l, utan av sakliga. Det är nämligen självfallet, att ingen kommer på den tanken att säga så, ty ingen vill antyda en sådan möjlighet, att man skulle tacka för en ring, som man inte har fått. En sådan möjlighet framskymtar ju, om man säger *Hon tackade för den vackra ring som hon hade fått* (hon hade alltså kunnat tacka också för den ring, som hon inte hade fått). Men om bakgrunden är en annan, så kan naturligtvis uttryckstypen *den bok som* komma i fråga. Om man väljer orden

något annorlunda och säger t.ex. *Hon visade den vackra ring, som hon hade fått av sin far*, är satsen fullt korrekt (hon hade alltså flera ringar och visade en av dem) även i talspråket. Ett sådant påstående som att uttryckstypen *den stora bok som* inte skulle förekomma i »talspråket» verkar inte troligt. Den står i bjärt motsats till Beckmans påstående, att *Han angrep den kejsrliga hären, vilken var indelad i tertier* inte tillhör »samtalspråket» (väl ungefär detsamma som »talspråket»). Att uttryckstypen *den stora bok som* ofta kan anses mindre familjär är däremot troligare så till vida, att den bestämda formen ju till sin karaktär lätt är i någon mån förtroligare än den obestämda formen. Detta är dock inte ett drag, som skiljer vårdat och ovårdat språkbruk från varandra. Även det vårdade språket har behov av den bestämda formen i alla de fall där den är motiverad.

Det andra påståendet är enligt min uppfattning inte träffande. Relativsatsen är ju klart orestriktiv. Den innehåller ett explikativt konstaterande om den vackra ringen. Satsen är inte nödvändig och dess innehåll kunde uttryckas i en självständig huvudsats. Det är ju, som förut framhållits, rent av svårt, att vid denna använda en restriktiv relativsats, vare sig det gäller s.k. talspråk eller andra stilarter. Varje relativsats tenderar att få karaktären av en orestriktiv relativsats, om dess korrelat står i bestämd form.

Också de följande exemplen innehåller bevis för denna uppfattning:

107. Bittida och sent har vi – – klippt med sax *det torra höstgräset, som hängt över kanterna som håret på en målaryngling över rockkragen* – –. H a n s R u i n o.c. s. 8.

Satsen kan uppfattas på olika sätt (*det torra höstgräset* kan här betyda ett slag av gräs, men också en kollektion höstgräs, som författaren stämplar som bekant och bestämd). Enklast torde det vara att anse, att *det torra höstgräset som* osv. är den bestämda formen av *torrt höstgräs, som hängt över kanterna*.

108. Från Sverige utanför stan är det skogarna och sjöarna man minns. – – Intet av allt detta får man ju uppleva i England. I London inte heller *den friska luften som* man andas in djupt och länge. SvD 29. VI 1965 s. 12 (P a n d o r a).

Det är naturligtvis fråga om all den luft, som är frisk, inte om den friska luft, som man andas in djupt och länge. Relativsatsens orestriktivitet är uppenbar.

109. För de mindre städerna är dylika lösningar givetvis lättare att realisera, och man vinner för stadskärnans del den oskattbara fördelen att kunna bevara *det gamla gatunätet, som* i så hög grad bestämmer en stads karaktär. Ibid. 15. VI 1963 s. 4 (H.-E. H e i n e m a n).

Den bestämda formen har sin grund däri, att författaren önskar tala om alla småstäders gamla gatunät och inte blott om ett sådant gammalt gatunät, som bestämmer en stads karaktär.

110. Låt oss nu inte tala om *den snön som föll i fjor!*

Satsen är ur *Emil Olsons* avhandling (s. 27) och den är kommenterad av *Olsön* på ett sätt som ger oss anledning att antaga, att han möjligen uppfattar relativsatsen som restriktiv. Han säger nämligen, att i sådana satser som t.ex. den ovannämnda det deiktiska elementet är så starkt, att »pronomenet för tanken framkallar ett motsatsförhållande (mellan det som nämnes och något annat)». Att ett motsatsförhållande framkallas beror dock inte på korrelatets bestämda form eller på relativsatsen, utan just, som *Olsön* säger, på emfasen i pronomenet *den*. Den bestämda formen är lika naturlig som t.ex. i en sats *Låt oss nu inte tala om den pojken!* Jag uppfattar relativkomplexet som bestämd form av *den snö, som föll i fjor*.

111. För sina forskningsinsatser – tilldelades Malmöläkaren med. dr Claes-Göran Bäckström *det Westerbornska priset på 1500 kronor vilket* utdelas vid varje kirurgkongress. SvD 9. VI 1963 s. 19.

112. Vad *den under stenåldern vanligaste och fortfarande under bronsåldern också hos oss förekommande symbolen, som* består av en grop eller rund fläck, beträffar, talar allt för att den huvudsakligen var en kvinnlig könssymbol. Ibid. s. 4 (*Göran Schildt*).

113. *Den nya generationen arkeologer, som* tagit vid efter pionjärgenerationens väldiga materialsamlade insats, har emellertid inriktat sig på att organisera, jämföra och dra konklusioner ur materialet och härvid kommit till mycket överraskande resultat. Ibid. s. 4 (*Göran Schildt*).

114. Riskerna för dem som åkt med samma taxi som *den 35-åriga damen, som* nu virologiskt konstaterats ha smittkoppor, anses inte särskilt stora. Ibid.

115. [Börje togs i almanackan 1901] – men man ville väl också glädja *de före 1900 mycket fåtaliga bärarna av namnet Börje, som* efter namnreformen ökade betydligt i antal. Ibid. s. 16 (Marginalsidan).

116. Så tillkom år 930 *det isländska alltinget* (alþingi), som fick sin samlingsplats på Þingvellir –. *Peter Hallberg* o.c. s. 6.

117. *Den s.k. första grammatiska avhandlingen, som* brukar dateras till omkring 1150, bekräftar att det då blivit vanligt också där i landet att läsa och skriva. Ibid. s. 30.

118. Det har en viss släktskap med andan och stilen i *den gamla skaldediktningen, där* själva formen ställer så järnhårda krav på diktaren. Ibid. s. 89.

119. Men när kristendomen till sist blivit antagen på Island, fick Kjartan lämna *det norska hovet, där* han åtnjutit stor heder och gå ombord på sitt skepp. Ibid. s. 81.

I denna exempelsamling förekommer den bestämda formen i korrelatet av välkända skäl. I varje mening är relativsatsen *o r e s t r i k t i v*.

120. – Vet ni om att ni är en lus, sade mannen med krattan. – Han drog ett par tag med krattan på *den smala trädgårdsgången som* ledde till rosenkvarteret. Gången gick längre bort in under en pergola. Under pergolan stod en bänk.

121. På den satt en ung kvinna. – – Han slöt ögonen och tänkte på *den vackra kvinnan som satt under pergolan av rosor*. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 161, 162.

Relativsatsen *som ledde till rosenkvarteret* är o r e s t r i k t i v. Den kunde ombildas till en självständig huvudsats. I exempel nr 121 har *en vacker kvinna som satt under pergolan* fullt motiverat fått sin bestämda form.

122. Men med den här stora halmdockan var det något annat. Hon var utstyrd i de vackraste kläder man gärna kunde se på en dam. – – Halmdockans huvud nickade åter framåt, och *den vidbrättade hatten som* var genomstungen med en lång hattnål dolde likt en vacker skärm åter hennes ansikte av halm. Ibid. s. 170, 171.

Till klädseln i fråga hörde förstås endast en hatt. Den bestämda formen är välgrundad. Relativsatsen är o r e s t r i k t i v.

123. Han lägger sig och blundar under en gran. Där ligger han i timmar. Barrmattan är torr och mjuk. Liksom uppvärmd av den undre förmultningen. Lite uppbullad i kuddar. Och när han lägger sig på barrkuddarna, sjunker de ihop lite och det känns som om marken fjädrade sig. Han lagar så att det blir högst under huvudet och lägger så nacken sakta mot *den högsta barrkudden som* fjädrar svagt. Ibid. s. 179.

I de fall där bestämdheten har fått också lexikaliska uttryck (här superlativ, som individualiserar i högsta grad), är relativsatsens möjligheter att vara restriktiv naturligtvis små.

Sammanfattningsvis kan man konstatera, att korrelatets species i uttryckstypen *den stora boken som* är b e s t ä m t. Exempel på s k e n b a r t b e s t ä m d a och g e n e r e l l a species påträffas också. Relativsatsen är o r e s t r i k t i v. Det är typiskt även för detta relativkomplex. I den emfatiska utbrytningen har vi – som vanligt – en relativsats, som är s p r å k l i g t n ö d v ä n d i g.

Tionde kapitlet

UTTRYCKSTYPERNA *DEN BOKEN SOM* OCH *DE BÖCKERNA SOM*

Av uttryckstypen *den boken som* ger K. Ågren i sin ofta citerade avhandling en kort historisk beskrivning (s. 113 ff.). Enligt honom påträffas den redan i äldre fornsvenskan (han åberopar här Klockhoffs avhandling »Relativsatsen i den äldre fornsvenskan»). Även i 1541 års Bibel »är konstruktionerna med slutartikel vanliga, särskilt med föregående determ. pron., vilket kommer till synes ännu i den nuvarande översättningen, te. 'på then tijdhen tå Gudh skapte menniskiorna' I Mos. 5: 1 – 'til thet rwmet ther han sitt tiäl tillförenna haft hadhe' I Mos. 13: 3 – 'icke kan then stadhen dölias som ligger på itt bergh' Mat. 5: 14 – 'j then natten tå han förrådd wardt' I Kor. 11: 23.» Ågren har kommit till den slutsatsen (s. 115), att typen *den boken som* har »i änsv. i skriften utanför kanslispråket haft en betydande användning, väl genom talspråkets inverkan på det än ej stadgade skriftspråket.» Dalin använder – fortfarande enligt Ågren (s. 115) – konstruktionerna med slutartikel i jämförelsevis stor utsträckning, men på 1700-talet börjar det »bli en fast skriftspråkstradition, som fordrar typen *den bok* som det normala. Man kan ännu läsa 100-tals sidor i en mer resonerande framställning utan att träffa någon annan typ än denna använd. Men i andra stilarter kan det ställa sig helt olika, och även kan det råda stor skillnad mellan olika författare.»

Av den översikt, som Ågren härefter ger (s. 116 ff.) framgår, att Selma Lagerlöfs »Jerusalem» II (1902) har c. 50 exempel på typen *den bok*, ungefär lika många på typen *boken* och c. 30 exempel på *den boken*, »vartill kommer över 50 ex. på *den nya boken* mot ett 40-tal på *den nya bok*.» Uttryckstypen *den boken som* är alltså jämförelsevis vanlig i »Jerusalem» II. Av dem »står över hälften vid återgivande av talspråk, te. »'Här ser du nu *den kyrkan*, som är bygd öfver Kristi graf och Golgata' sade Halfvor» 62. Framför allt är denna typ vanlig vid tidsangivelser för det förflutna, te. 'Bo, som kom ihåg honom från *den tiden*, då alla barn sprungo långa vägar, bara de sågo honom ~' 117 – 'Men *den dagen*, då Gertrud kommit ned från Oljoberget ~, visade sig ej Bo i sjukrummet' 296.»

I Strindbergs »Svenska öden och äfventyr» I (1882) har Ågren funnit några enstaka exempel på typen *den boken som*. Hos Heidenstam i »Karolinerna» I (1877) förekommer *den boken som* enligt Ågren blott vid återgivande av samtal (c. 10 exempel).

I sin översikt kommer Ågren till den allmänna slutsatsen (s. 119 f.), »att enbart slutartikel efter mönster av talspråkets vidsträcktare bruk kan användas även i skönlitterär prosa, särskilt då korrelatet är på något vis förut bekant och i mindre utsträckning även då det är fråga om att föra fram något nytt, och vidare att typen *den boken* i skrift användes förnämligast vid tidsangivelser i förfluten tid. Det är också tydligt, att rätt betydande olikheter kunna finnas mellan olika författare, så att den ena mer ansluter sig till talspråket, den andra mer följer skriftspråkstraditionen. Mycket beror även på ämnets art; är det av abstrakt karaktär, blir typen *den bok* så gott som ensamrådande. Bl.a. kan i tydlighetens intresse denna konstruktion krävas, vilket Beckman exemplifierar i sin *Svensk språklära*, 79: 'Kellgren angrep häftigt de svenska skalderna, som icke diktade efter franska mönster.'»¹⁾

Även Erik Wellander företräder i »Riktig svenska» s. 43 den uppfattningen, att *den boken* som hör till det s.k. talspråket. Han skriver: »Korrelatet till en för sammanhanget nödvändig relativsats får i talspråket slutartikel och det determinativa *den* utelämnas ofta: (*Den hästen som vi köpte i Bro var oduglig* (aldrig *Den häst*). *Hon tackade för den vackra ringen som hon hade fått* (aldrig *ring*).»

Jag hänvisar också till det i föregående kapitel citerade stället i »Svensk språklära» av Rebe-Gullberg-Ivan, där *den pojken som* och *pojkar som* samt *de pojkar som* anses tillhöra talspråket och vardagligt skriftspråk, om den efterföljande relativsatsen är »nödvändig». I vårt skriftspråk bör det heta *den pojke som* och *de pojkar som* (s. 70). Lagne Hulthén skriver (o.c. s. 78) i ett kapitel, som heter »Relativsatsen begränsar», att *den* vid ensamt substantiv är vardagligt: *Där förlorade jag de (dom) pengarna som jag hade tjänat hösten innan*.

I det följande uppräknas en serie exempel jag funnit i den excerperade litteraturen och även annorstädes. Uttryckstypen är inte vanlig, och följande samling omfattar alla excerpter av denna typ.

1. På samma sätt var det också *den dagen*, då den vackra unga flickan vaknade så långsamt och lättsinnigt i sin smala och hårda och nästan urvuxna ungflicksäng. Lars Gyllenstein o.c. s. 15 f.
2. Varför ville han alltid gå just i *det ögonblicket*, när han strukit tavlan ren och rest förväntningarna som högst? Ibid. s. 42 f.

¹⁾ Även P. G. Boivie tänker i sitt *Försök till en Svensk Språklära* (1834) på tydlighetssynpunkter. Han skriver nämligen (s. 310-311): »Då man uppger en allmän regel, eller eljest talar något i allmänhet, tyckes det, som vore det nog att nyttja den determinativa artickeln förut (utan bestämningsändelse efter substantivet). Ofta skulle man i detta fall kunna nyttja den obestämda artickeln i st.f. den determinativa; t.ex. *Den* (eller *En*) *konung*, som ser sitt folk att onödigt uppoffras, söker spara det; *Den* (eller *En*) *befordran* (uppkomst), som vinnes genom smicker och kryp, och andra föraktliga medel, kallas lycksokeri; *Den* (eller *En*) *oskuld*, som endast framlyser i ansigtet, är icke annat än förställning.

Deremot i mera enskilda fall tyckes man böra bruka både den determinativa artickeln och bestämningsändelsen; t.ex. *Den Konungen*, som mördades på öppen gata, var den store Henrik IV:de i Frankrike; *Den oskulden*, som framlyser i hans ansikte, är endast förställning.«

3. Hon stod på knä framför karet. Det var mödrars, farmödrars, farfarsmödrars och farfarsfarmödrars vattenså. – Barnens innanhav för barkbåtarnas seglatser allt sedan Persistratos' tid, och kanske sedan Solons. Ja, kanske rent av från *den tiden, då* Achilles höll sig dold bland flickorna någonstans i landet – -. Ibid. s. 44.
4. Och Odysseus får höra den otäcka historien av Agamemnon själv, *den gången han fick chocken* att återse sin hövding. I v a r H a r r i e o.c. s. 111.
5. Så gick det till på *den tiden, då* Aiolidernas kungaätt blomstrade. Ibid. s. 80 (jfr s. 13, där det heter: *på den tid*).
6. På *den tiden då* de levde som oskäligen djur i meningslös förvirring – – gav han dem först elden – -. Ibid. s. 98.
7. Många vindar har blåst sedan *de åren då* Buren levde. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 289.
8. Men *den dan när* bönderna har sytt in dem på åldersdomshemmen dit de inte vill, den dan har man bara tatlarna kvar. Ibid. s. 283.
9. Och *den sekunden då* han höll handen sjönk han ner i hav av klöver, men i hans hjärta stack en slättermaskinstagg. Ibid. s. 241.
10. Han har alltid varit intresserad av hornmusik och påminner sig med saknad *den gången då* han bad sin fader, cigarrmästare Bolle vid Klärcker & Jansson, om att få bli trumpetare vid kavalleriet. Ibid. s. 57.
11. Det är liksom på *den tiden det begav sig* i Ahlboms och Cigarettdollys och Cagliostros dagar, tänkte Bolle – -. Ibid. s. 354.
12. På *den tiden, då* vi bodde i det gamla huset vid slätten, hade han redan dragit sig tillbaka från militärtjänsten – -. A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 11.
13. Kanske ha aldrig mina begrepp varit mer snedvridna och underliga än *den gången då* jag låg på den mjuka gräsmattan och stirrade upp mot en blå himmel. Ibid. s. 335.
14. Rymden lyser blänkande *den dagen, då* jag för första gången går till nattvarden. Ibid. s. 289.
15. Men när *den tiden* kommer, *då* du blivit medveten om dig själv, har du förmodligen hört så många kärleksförklaringar, att du är trött på dem. Ibid. s. 257.
16. *Den dagen då* Erik kom till min hjälp i skogen, den dagen gick det helt plötsligt upp för mig, att det var honom jag älskade! Ibid. s. 248.
17. I *det ögonblicket då* hans mun var så nära min kände jag en sådan frestelse – -. Ibid. s. 239.
18. Vad ville hon i *det ögonblicket då* hon vek upp min klänning för att se om min hud var vit – vitare än hennes? Ibid. s. 270.
19. Säll och salig är *den stunden, Då* vår Frälserman uppstod. Den svenska psalmboken 112: 3.
20. Holger Jönsson befann sig i den katastrofdrabbade staden Skoplje i Jugoslavien just *den natten då* jordbävningen inträffade. SvD 6. VIII 1963 s. 3.

21. Bo, som kom ihåg honom från *den tiden, då* alla barn sprungo långa vägar, bara de sågo honom --. Selma Lagerlöf Jerusalem II (1902) s. 62, citerat efter K. Ågren o.c. s. 118.
22. Men *den dagen, då* Gertrud kommit ned från Oljoberget --, visade sig ej Bo i sjukrummet. Ibid. s. 296. Citerat efter K. Ågren o.c. s. 118.
23. Det var på *den tiden, då* jag var --. Verner von Heidenstam Karolinerna I² s. 12, citerat efter K. Ågren o.c. s. 119.
24. Han var ledsen att han måste resa just *den dagen, som* middagen var utsatt. De Geer Minnen 2: 223 (1892), citerat efter Emil Olson o.c. s. 29.
25. Och det var på *den tiden då* svenskarna varje afton försökte slå sönder möblerna innan de lämnade krogen. Fritiof Nilsson Piraten o.c. s. 123.
26. Ty det var på *den tiden då* det var reda och ordning i kroglivet: man åt i matsal, drack och rökte i café. Ibid. s. 21 f.
27. Där kom Matts Avblåst, som vunnit sitt namn och sin berömmelse *den gången stora julstormen tog med sig taket* på hans manbyggnad och förde det så långt bort att det aldrig återfanns. Ibid. s. 171.
28. -- samtidigt längtar jag efter *den stunden då* jag ska stå upp och vittna om min kärlek, om dig --. Pär Lagerkvist o.c. s. 110.
29. Och stanna till morgonen så som *den natten då* vi somnat utmattade av lycka i varandras armar vågade jag inte heller mer. Ibid. s. 122.
30. Mormor sa, att Kajsa såg kavat ut till och med *den gången, när* hon bara var tre månader och låg i en korg, som en vacker dag blev inlämnad till mormor --. Astrid Lindgren o.c. s. 8.
31. *Den dagen, när* Samuel August döptes, var det så mycket snö i Småland, att man inte kunde se vägarna. Ibid. s. 46.
32. Mitt på trädgårdsgången låg en stor sylthög som var alldeles taggig av glaskärvor. -- Det var just *den burken som* vi brukar ge åt humlorna. Nu slipper vi bära den på ängen. Tove Jansson o.c. s. 109.
33. -- Nå då så, sade luffaren. Det är allt jag begär. Och det var *den saken jag ville ha erkänd*. Harry Martinson o.c. s. 226.
34. -- men att han inte kommer hit till gården om nätterna och ligger i ladan, det är *den punkten som* jag tycker verkar mystisk. Ibid. s. 231.
35. Det är just *den hållningen hos luffaren som* kommer oss att misströsta. Ibid. s. 227.
36. -- Det är just *den saken som* är så sorglig. Ibid. s. 227.
37. En sommar -- jag kommer inte ihåg om det var *den sommaren vi tagit studenten* eller om vi fortfarande var kvar i gymnasiet --. Olle Hedberg o.c. s. 143.
38. De är extrema individualister, omöjliga att disciplinera. Det är *det draget* hos dem, som vållar de svåra sammanstötningarna med kungen och utesluter all försoning. Peter Hallberg o.c. s. 23.
39. Gestr anar, att det vid den tiden skall komma en ny tro, och att Guðrúns man skall bekänna *den tron, som* kommer att hållas för bättre och högre än den gamla. Ibid. s. 75.

40. Björkman följde den [stigen] i tankarna ända bort till Kolabacken. Det var *den vägen korna brukade komma hem från hagen om kvällarna förr*, i den goda tiden. R u n a r S c h i l d t o.c. s. 160.
41. Det var *det hafvet grekerna såg* när återtåget var fullbordadt, det är havens haf, Thalatta. Ibid. s. 43.
42. -- det finns papper och det finns gamla kartor, när man lägger tillsamman det ena med det andra, så blir det nog klart om inte din stenfoot står med ena hörnet på min mark. --. -- Jaså, sade Björkman plötsligt, det är på *det hörnet som* stenfooten står. Ibid. s. 67.
43. Han är *den Herren, som* till slut Oss hjälpa skall ur nöden ut. Den svenska psalmboken 155: 2.
44. Ära ske *den Herren* stor, *Som* i Himlars himlar bor. Ibid. 168: 7.
45. Han är *den Herren* Gud, *Som* klädd i segerskrud, Sin tron för evigt grundat. Ibid. 124: 2.
46. Från tid till tid kring jordens vidd Bevittna vem *den Herren* var, *Som* korset bar, Och se i vem du stungit har. Ibid. 88: 1.
47. Loven *den Herren, som* allting så härligt bereder, *Som* oss har skapt och skådar i nåd till oss neder, *Som* i vår nöd Skänker oss välfärd och bröd Och sitt beskärm kring oss breder. Ibid. 13: 2.
48. -- Vänta! väste han. Flicka! Du är en Flicka! Du har aldrig blivit prövad. Ingen har någonsin kallat på dig. *Den människan som* har blivit prövad, hon är barmhärtig --. L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 29.
49. Bredvid mästarn satt gesällen, den glada gesällen, men han hade redan sjungit genom hela sin repertoar -- utom *den delen som* kom fram när han var pirum --. R u n a r S c h i l d t o.c. s. 13.
50. Sen gingo de tre belastade med fiskdon, skjutattiraljer och vägkost genom byn mot stranden, det var en god bit dit --. Magistern stannade midt på vägen och fäktade med *den handen som* bar laddstaken och smörbyttan. Ibid. s. 21, 24.
51. Och han vet vad *den lyckan* heter *som* skulle vara den största av alla, för honom. Den är enkel. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 16.
52. För tillfället luffade han på fel planet, men ifall *den teorien om själavandringen som* Sandemar själv lade fram skulle visa sig hållbar -- och det fanns inga skäl att tvivla på den saken -- så skulle Sandemar förr eller senare säkert komma till den planet som passade honom bäst. Ibid. s. 92.
53. Men skillnaden i ovisshet och obesvarad gåta är inte särdeles stor. Den är i själva verket lika med noll. Och därför skall den enskilda människan respekteras såsom hertig av ovissheten och som kännare av den slutliga vissheten som är lika med noll. -- Men tillbaka till saken, *den saken som* är lika med noll. Den att vi alla är hertigar av ovissheten. Ibid. s. 322, 326.
54. Sandemar visade tegelbruket för ett antal inbjudna sociologie studeranden som hade kommit på det verkligt praktiska greppet att besöka luffarna i deras egna hålor. De gick först in i stora lusugnen där luffarna låg utsträckt på gamla

- dörrar och flämtade i den dammtorra hettan. – – *De människorna som ligger här tillhör dem som verkligen strejkar.* Ibid. s. 336, 339.
55. Nu kom *den tidens egen våg som* blev yrkesluffarens slut. Ibid. s. 349.
56. Här – här sjunker madame Duprez ännu en gång ner för Ers Majestät. – – *Den hovnigningen madame Duprez utförde* inför ÄrkeHertigen-Regenten torde höra till de elegantaste som setts vid detta hov. Oll e H e d b e r g o.c. s. 74.
57. De två flyglarna som omslöto gården voro övervuxna av klängrosor, och från den ena byggnadens skorsten ringlade sig en smal rökstrimma upp i luften. – – En tämligen ung kvinna i svart klänning med hög krage, sådan som konfir-mationsflickor på landet bruka ha, kom ut från *den flygeln, där* det rykte ur skorstenen. A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 326 f.
58. Gör min själ *den trösten* värdig, *Som* du ger i Jesu blod. Den svenska psalm-boken 159: 6.
59. Och salig är *den tjänaren, Som* du finner göra, när sist du komma skall igen – –. Ibid. 125: 6.
60. Din synd, o värld, besinna. Se här *det blodet* rinna. *Som* frälsar Adams släkt, Se höjden av all smärta. Ibid. 90: 1.
61. I krubban är *det barnet* lagt, *Som* har all världen i sin makt. Ibid. 63: 5.
62. Ack, jag själv, som från *det bordet, Där* ditt blod beseglar ordet, Där du min synd förlät, Återföll i frestarns nät. Ibid. 85: 2.
63. Må vi akta på *den tiden, Som* du söker oss. Ibid. 217: 3.
64. Och salig är *den tjänaren, Som* du så finner göra, När sist du komma skall igen – –. Ibid. 125: 6.
65. »Här ser du *den kyrkan, som* är byggd öfver Kristi graf och Golgata», sade Halfvor, S e l m a L a g e r l ö f Jerusalem II s. 62, citerat efter K. Å g r e n o.c. s. 118.
66. – – i *det slottstornet, som* låg åt strömmen. V e r n e r v o n H e i d e n s t a m Karolinerna I s. 12, citerat efter K. Å g r e n o.c. s. 119.
67. Vad är det som gör Jørgen Moe till denna ypperlige berättare? Det är *den frågan, som* Sonja Hagemann söker besvara i sin bok. SvD 31. V 1963 s. 5 (G r e t a B o l i n).
68. Mina damer, målet för min längtan var förr en hälsning av *den damen, som* I kanske syften på. W u l f f Dante Vita n. 111 (1897), citerat efter K. Å g r e n o.c. s. 28.
69. På *det stället, der* borgen Antonia förut stod. P a l m b l a d Palaestina 264 (1823), citerat efter E m i l O l s o n o.c. s. 31.
70. Vricklund fick gårdssnickaren från Gottorp till hjälp och tältet restes i ängen intill gärdesgården, som man tog upp ett hål i intill ingång. – – Till följe den ena doggens flankargrepp vältrade sig den flyende massan ej mot vägen utan mot ängen, åt *den sidan där* tältet stod. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 200.
71. Med alla Herrens fromma Jag till *den staden* går, *Där* livets träd i blomma Vid ljusets källa står – –. Den svenska psalmboken 567: 2.

72. Går du trägen På *den vägen*, Som är smal, men uppåt bär, Se, Guds rike är dig när. Ibid. 529: 3.
73. Vise män av Österland Drogo genom öknens sand – – Att *den Kungen* offer bära, Som var född i samma stund. Ibid. 518: 4.
74. Ack, låt mig i en salig stund, *Det ordet* höra av din mun, Som till min frälsning gäller. Ibid. 589: 6.
75. Gud låte oss alla *den stranden* nå, Där livets träd står i blomma. Ibid. 574: 6.
76. Jag vet att du *den vännen* är, Som samma hjärta för mig bär I livet och i döden. Ibid. 554: 7.
77. – Visa mig nu att ni verkligen kan och vill arbeta, brukade han säga. Här finns ett tillfälle att visa sig som arbetskarl, och jag skall tro er när ni har bevisat att ni är en sådan, men inte förr. De flesta gamla luffare kände naturligtvis till det där knepet. – – Men dessemellan kom där andra luffare, som tänkte så här: Det ska du få se, bonde lilla. Nog kan man ta samma tag som du om det gäller, och lite till om det kniper, och mycket mer ändå ifall man skulle vilja ge dig en tankeställare. Men bonden var listigare än de trodde. Han visste att de tänkte så, och det på *den grunden han hade fotat sina beräkningar*. H a r r y M a r t i n s o n o.c. s. 224, 225.
78. Stegen släpades ner till lagårsgaveln. För säkerhets skull valde man *den gaveln*, som inte var synlig från boningshusen. A s t r i d L i n d g r e n o.c. s. 82 f.
79. Låt oss nu inte tala om *den snön som föll i fjor!* Citerat efter E m i l O l s o n o.c. s. 31.
80. *Di pengarna du har* kan du behålla. P a u l H e r r L u d v i g s 167 (1893), citerat efter E m i l O l s o n o.c. s. 31.
81. Beslutsamt snöt han sig i sedeln och lade den sedan i håven. Det var *den hundralappen han fått* av Jespersen. F r i t i o f N i l s s o n P i r a t e n o.c. s. 123.
82. I sex exemplar – överräcktes år 1780 till Gustaf III – – en bok med följande titel: Barnabok, – –. Samtidigt delades det ut två tusen exemplar till barnskolorna i Stockholm – –. Det är, så vitt man vet, i *den boken* som man första gången i tryck möter ett av de mest kända versstyckena i svensk litteratur: Gud som haver barnen kär. O l l e H o l m b e r g Skratt och allvar i svensk litteratur, Lund 1963, s. 7.
83. [Det är tal om vikingarnas begravnings seder] Då så *den dagen* kom *då* han och hans trälinna skulle brännas, gick jag till floden, där hans skepp låg. J. B r o n d s t e d o.c. s. 232.
84. – – och så ska man inte begära för mycket av en 7-åring. – Det är i *de åren karaktären danas*. K a r d e M u m m a Prinsessa blir gift s. 142.
85. [TV-programmet 15. II 1966] – – filmreportage av – – om *det riksdagsarbetet* som sällan syns. A n t e n n i n:r o 7/1966 s. 16.
86. Ingen av oss har någonsin hittat så mycket som ett öre sen *den gången*, när Bosse hittade kronan. A s t r i d L i n d g r e n Bara roligt i Bullerbyn, Örebro 1952, s. 31.

I det följande några exempel, där den bestämda formen föregås av *den där* eller *den här*. Den bestämda formen är nog nödvändig efter ett *den där* eller *den här* och någon variation finns alltså inte, men uttryckstypen har visst intresse i detta sammanhang.

87. *Den här handen, som jag har i knäet, är mycket snällare än du – den skall jag sjunga för.* L a r s G y l l e n s t e n o.c. s. 26.
88. Jag avskyr *de här så kallade höghusen som står mellan tallarna.* O l l e H e d b e r g o.c. s. 160.
89. Du kommer väl ihåg *den där ålderdomshemsföreståndarinnan som med hjälp av ett tillkallat biträde stoppade ner en patients huvud i en hink vatten?* Ibid. s. 136.
90. Alla tyckte vi att det var så underligt att hon jämt på sista tiden ville vara med *den där barnungen, som för resten är ganska söt, tycker jag –.* A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 279.
91. Och med ens mindes jag *den där aftonen, då hon med ett lyckligt förbryllat leende slungat glaset i golvet.* Ibid. s. 225.
92. Vid denna tidpunkt kände jag ännu inte till *det där tricket somliga herrar begagna sig av* för att väcka mycket unga flickors sympati. Ibid. s. 337.
93. Hör nu Björkman, hur blir det men *den där pälsen som jag ville ha sydd i fjol?* R u n a r S c h i l d t o.c. s. 30.
94. Nu såg han vad hatifnattarna hade hittat. Det var en liten rulle av björknäver, av *den där sorten som havet krullar ihop och slänger upp på stränderna.* T o v e J a n s s o n o.c. s. 129.
95. Det var bara tassarna som syntes och det såg hemskt ut. – Mumintrollet – – stirrade förtrollad på *dedär tassarna som gick ut på verandan.* Ibid. s. 107.
96. Nej, inte passar det med något kors i *de där händerna som är likadana som Ferrantes.* P ä r L a g e r k v i s t o.c. s. 15.
97. – Nej, hon är död för länge sen. Hon dog på *den där vallfarten som jag talade om.* Ibid. s. 149.
98. Det var som om vi tyst och försiktigt lekt *den där leken: »byta plats», som får barnen att rasa från den ena sidan av rummet till den andra.* A g n e s v o n K r u s e n s t j e r n a o.c. s. 358.
99. Just nu roar han sig med att plocka sönder *det där tåget han fick av pappa i julklapp.* K a r d e M u m m a Prinsessa blir gift s. 93.
100. Vem kan vara störst sedan Garbo? Är det Lill-Babs, Carol Baker eller någon av *de där flickorna som man bara får se baken på i bioannonserna?* SvD 5. IX 1965 s. 10 (K a r d e M u m m a).
101. *Den där gången du vet.* O. Ö s t e r g r e n Nusvensk ordbok s.v. som.

I exemplen nr 87–101 har vi *den där* eller *den här*, som av naturliga skäl kan följas endast av en bestämd form. Man kan förstå, att korreleten även här har den form de har av samma anledning. Jag uppfattar *den där pälsen, som jag ville ha sydd redan i fjol; det där tåget han fick av pappa i julklapp; den där gången du vet* osv. som

bestämda former till *den päls, som jag ville ha sydd redan i fjol; det tåg han fick av pappa i julklapp; den gång du vet*. Relativsatsen har här inte mera någon restriktiv funktion. Inte heller kunde man anse, att ett så begränsat och bestämt korrelerat som *det där tåget, de där flickorna, den där leken, de här så kallade höghusen* osv. skulle kunna undergå något särskiljande med relativsatsen. Det är omöjligt att kalla dessa relativsatter i den meningen restriktiva, att de skulle särskilja någonting ur det av korreleratet åsyftade. I *det tåg han fick av pappa i julklapp* och dylika kan relativsatsen nog vara restriktiv, men inte i *det där tåget han fick av pappa i julklapp*. Restriktiviteten är här blott medelbar, och relativsatsen har fått en explikativ, konstaterande, orestriktiv natur.

Samma sak gäller många gånger också uttryckstyperna *den boken som* och *de böckerna som*, där i stället för *den där* och *den här* står blott *den* (~*det*). Vår exempel-samling måste dock analyseras närmare. Lika litet som man kan tolka alla ovan anförda exempel på samma sätt som exemplen med *den där* och *den här*, lika litet går det att på ett sätt, som representeras bl. a. av *Rebbe-Gullberg-Ivans* grammatik, schematiskt förklara allting med det s.k. talspråket.

En stor del av exemplen är *tidsangivelser* i förfluten tid (jfr citatet av K. Ågren, ovan s. 224). Sådana uttryck som *den da(ge)n, då~när~som* (nr 1, 8, 16, 22, 24, 31, 83), *i det ögonblicket, när~då* (nr 2, 17, 18), (*från~på*) *den tiden, då~när* (nr 3, 5, 6, 11, 12, 15, 21, 23, 25, 26, 63), *sedan~ i de åren, då* (nr 7, 84), *den sekunden, då* (nr 9), (*efter*) *den stunden, då* (19, 28), *den natten, då* (nr 20, 29), *den där den gången, som~när~då* (nr 4, 10, 13, 30, 101). Antalet av dessa tidsangivelser, 35, är drygt tredjedelen av hela antalet exempel (101). I dessa fall har den bestämda formen inte mera någon speciell betydelse i specieshänseende. Användningen av den bestämda formen är historiskt motiverad. Knappast är det heller riktigt, att tala om dessa konstruktioners talspråkskaraktär. De kan utan tvivel användas fritt i alla stilarter.

En annan klart avskild grupp bildas av de exempel, som innehåller *den emfatiska utbrytningen*. Hithörande exempel är nr 32–38, 40–42 och 82, alltså elva exempel. Deras bestämda form har ingenting att göra med den relativa bisatsen. Det vore ett fel att fordra dess omändring till obestämd form. Relativsatsen är här, såsom bekant, språkligt nödvändig.

Bland de exempel, som är ur psalmboken har fem som korrelerat *den Herren*, ett uttryck, som hör hemma i det religiösa språket. Dessa är satserna nr 43–47. Relativsatsen måste otvivelaktigt anses vara *orestriktiv* i var och en av dem.

Om exemplen nr 87–101 med *den där* eller *den här* var det redan tal ovan.

Det blir 34 exempel över, där relativkomplexet ännu bör granskas var för sig.

Redan i de bägge föregående kapitlen har den åsikten förfäktats, att då korreleratet är bestämt, kan relativsatsen inte vara restriktiv. I en del av fallen har restriktionen skett redan genom användningen av den bestämda formen, så att relativsatsen inte mera kan begränsa korreleratet på något annat sätt än gentemot allt annat. En sådan

bestämd ordfogning av typen *den boken* och bestämt species, men utan relativsats, påträffas ett par gånger i citerade exempel, se nr 39 (*Gestr anar, att det vid den tiden skall komma en ny tro*) och nr 52 (*och det fanns inga skäl att tvivla på den saken*). Ett par andra exempel: *Min vän, jag gör dig ingen orätt. Kom du icke överens med mig om den dagspänningen?* Matt. 20: 13 | -- *så gån ut ur det huset eller den staden, och skudden stoftet av edra fötter.* Matt. 10: 14. Om en relativsats fogas till ett sådant korrelat, kan den inte mera begränsa. Exemplet nr 39 illustrerar bra detta sakförhållande. *Den tron* är anaforiskt bestämt, och relativsatsen anger blott en egenskap hos denna nya tro. I ett exempel som nr 79 är *snön* väl betingat därigenom, att författaren vill tala om ett visst kvantum och inte om ämnet snö.

Dels måste relativkomplexet med det bestämda korrelatet uppfattas som en bestämd form till en ordfogning av typen *den bok som* eller *de böcker som*. Nr 50, där det berättas, huru tre i skildringen figurerande personer gick genom byn mot stranden, bland dem magistern, belastade med skjutattiraljer, vägkost osv. innehåller uppgiften, att magistern stannade och fäktade *med den handen som bar laddstaken och smörbyttan*. Man fäktar inte *med hand* eller *en hand*, utan *med handen* eller *med den handen*. I exempel nr 54 berättar *H a r r y M a r t i n s o n* om luffare som låg i stora lusugnen. Han fortsätter: *De människorna som ligger här tillhör dem som verkligen strejkar*. Ordfogningen *de människorna som ligger här* kan uppfattas som en bestämd form till *de människor som ligger här*. Principiellt sådana är också alla de exempel, som inte särskilt behandlats här.

De flesta exemplen härrör från skönlitteraturen samt från det religiösa språket. Också essälitteraturen (*H a l l b e r g*, *B r ø n d s t e d*) har exempel på typen *den boken som*. Språkvårdslitteraturens nästan enhälliga dom över dem har möjligen medverkat till, att fallet inte är så vanligt som det kunde vara.

SAMMANFATTANDE ÖVERSIKT

Av de ernådda resultaten ger en tabell en överskådlig bild. I tabellen kan man lätt märka att svenskan har mycket systematiska drag i sådana relativkomplex, i vilka korrelatet kan uppvisa flera former och som därför kunde kallas *f r i a* (i motsats till sådana relativkomplex, där korrelatet har bestämningar, t.ex. genitivattribut, som binder dess form). Det är inte likgiltigt, i vilken form korrelatet står. De olika relativkomplexen har var sin funktion och man kan tydligt skönja semantiska oppositionspar i den rådande mångfalden. Då *E i n a r L u n d e b y* i de sammanfattande slutorden till sin avhandling (o.c. s. 326) konstaterar, att »Når det gjelder svensk, nyislandsk och faerøysk, er hovedlinjene i utviklingen stort sett de samme: Overbestemtheten har fra middelalderen till nå vunnet stadig større og sikrere plass. De overbestemte konstruksjonene begynte etter alt å dømme enten som apposisjonsforbindelser eller også som et folkelig hjelpemiddel til å gi språket liv og anskuelighet eller emosjonell farge. Nå er overbestemthet i disse språk (ved typene I [den hesten], II [denne hesten] og III [den svarte hesten]) i stor monn blitt fast regel, og de spesielle semantiske eller stilistiske nyanser ved den er dermed gått tapt», tycks han alltså enligt min bedömning misstaga sig åtminstone vad svenskan och typerna I och III beträffar. *L u n d e b y* tillägger s. 327, att i norskt bokmål är utvecklingen ännu i gång. »Det er en tydelig tendens i retning av full, mekanisk gjennomføring av overbestemthet, slik som i svensk (og nynorsk).» Min uppfattning är att den s.k. overbestemtheten åtminstone i vissa fall har en semantisk funktion att fylla i svenskan.

Tabellen som anger de framförda resultaten är följande:

<i>Relativkomplexyten</i>	<i>Korrelatets species</i>	<i>Relativsatsens restriktivitet, resp. orestriktivitet</i>	<i>Anmärkingar</i>
1. bok som 2. stor bok som	obestämt 1. generellt	----	typen förekommer sällan
3. böcker som 4. stora böcker som	kvantitativt och notiviskt obestämt	orestriktiv (utom om korrelatet har <i>alla</i> som attribut)	

5. en bok som	kvantitativt bestämt, notiviskt obestämt	dubbeltydig (restriktiv och orestriktiv)	
6. en stor bok som	kvantitativt bestämt, notiviskt obestämt	mestadels ore- striktiv (attributet oftast tillräckligt restriktivt)	
7. den bok som	kvantitativt och	restriktiv	relativsatsen
den stora bok som	notiviskt bestämt		språkligt
8. de böcker som			nödvändig
de stora böcker	—>— —>—	—>—	
som			
9. boken som	kvantitativt och	orestriktiv	
böckerna som	notiviskt bestämt		
10. den stora boken			
som	—>— —>—	—>—	
de stora böckerna			
som			
11. den boken som	kvantitativt och	orestriktiv	
de böckerna som	notiviskt bestämt	eller medelbart restriktiv	

Särskilt fäster jag uppmärksamheten på typerna 9–11 där en uppfattning presenteras, som mest avviker från den vanliga. Vid behandlingen av dessa uttryckstyper är jag nämligen böjd att anse, att relativsatsen i dessa uttryckstyper i alla fall är *o r e s t r i k t i v*. Restriktionen sker alltså, om bestämd form användes, redan i korrelatet. I enlighet med denna grundinställning har jag iakttagit försiktighet beträffande de regler och råd, som påträffas i den svenska grammatiken och språkriktighetslitteraturen angående uttryckstypen *boken som* och dylika. Dessa uttryckstyper med sin orestriktiva relativsats har en klar uppgift att fylla. I några exempel ligger det dock nära till hands att uppfatta relativsatsen som restriktiv (t.ex. i Ågrens exempel o.c. s. 113 *ge mig boken som står längst till höger på hyllan*). Jag har fäst särskild uppmärksamhet vid dem. För att förklara vissa av dem har jag tänkt bl.a. på den möjligheten, att det kan bildas en bestämd form till det obestämda relativkomplexet (*en bok som står längst till höger på hyllan* – *boken som står längst till höger på hyllan*) i likhet med andra ordfogningar, som innehåller attribut (*en längst till höger stående bok* – *den längst till höger stående boken*). Om man tänker så, behöver man inte lösa frågan, huru en restriktion av en bestämd forms betydelse överhuvud vore möjlig. Vid närmare granskning av de ifrågakommande fallen visar

det sig, att begränsningen någon gång ingenting har att göra med relativsatsen, ty användningen av den bestämda formen kan bl.a. bero på den deixis, som den bestämda formen kan innebära (se t.ex. behandlingen av exempel nr 110, 7. kap.). Jag har någon gång (t.ex. exempel nr 16, 7. kap.) haft tillfälle att anmärka, att ett ombyte av korrelatet kan belysa relativsatsens natur i de behandlade uttryckstyperna.

Behandlingen av det s.k. utelämnandet av *som* (eller *vilken*) innehåller några tillägg till den gängse synkroniska och diakroniska framställningen av denna företeelse.

EXCERPERAD LITTERATUR

- Akademisk värtalighet från 1700-talet, Anders Johan von Höpken och Magnus Lehnberg, Svenska texter 2. Stockholm 1957.
- Anvisningar för användande av skatteboken. Helsingfors 1966.
- Bengtsson, Frans G.* För nöjes skull. Stockholm 1953.
- Bergman, Hjalmar* Markurells i Wadköping. Stockholm 1958.
- Biblia* Thet är All then Heliga Skrift på Swensko Vppå Thet högwyrdige Prästerskapetz begäran Medh samtelige Rijkens Höglofl. Ständers Samtyckio Och Kongl. Maj:ts allernådigste tilstånd Efter then stora Kyrckio-Bibeln af åhr 1703 i thetta beqwämliga Format tryckt och förfärdigad. Stockholm 1729.
- Bibeln* eller den Heliga Skrift, innehållande Gamla och Nya Testamentets Kanoniska Böcker II Nya Testamentet i öfwerensstämmelse med Normalupplagan. Stockholm 1884.
- Brøndsted, Johannes* Vikingarna hemma och i härnad. Till svenska av Inger Molde. Solna 1962.
- Cavonius, Margit-von Schoultz, Solveig* Hos Lisa och Lasse. Andra boken. Helsingfors 1963.
- Collinder, Björn* Språket. Inledning till det vetenskapliga språkstudiet. Stockholm 1959.
- Columbus, Samuel* Mål-roo eller roo-mål, utgiven av Bengt Hesselman. Uppsala 1935.
- Columbus, Samuel* En svensk ordeskötsel, utgiven av Sylvia Boström. Nordiska texter och undersökningar 20. Uppsala 1963.
- Dalin, Olof* Then Swänska Argus, urval av Bengt Hesselman, ånyo utgivet och försett med ordförklaringar av Gösta Holm. Uppsala 1963.
- Ek, Sverker* och *Blomberg, Erik* Svenska folkvisor. Stockholm 1939.
- Franzén, Frans Mikael* Skaldestycken. Borgå 1964.
- Gustaviansk lyrik i urval av Jan Cornell. Stockholm 1947.
- Gyllensten, Lars* Sokrates död. Stockholm 1960.
- Halacy, D. C., jr* Datamaskiner. Stockholm 1964.
- Hallberg, Peter* Den isländska sagan. Stockholm 1956.
- Handelsbalken i Sweriges Rikes lag, gillad och antagen på Riksdagen Åhr 1734. Stockholm 1736.
- Harrie, Ivar* Sju grekiska sagor. Stockholm 1962.

Hedberg, Olle Djur i bur. Stockholm 1959.

Holmberg, Olle Tankar från en hed. Stockholm 1965.

Horn, Agneta Beskrivning över min vandringstid, utgiven med inledning och kommentar av Gösta Holm. Nordiska texter och undersökningar 19. Uppsala 1959. Idun/Veckojournalen nr 36/1963; 4, 29, 48/1964; 4, 44/1965.

Jansson, Tove Det osynliga barnet och andra berättelser. Helsingfors 1962.

Johnson, Eyvind Nu var det 1914. Stockholm 1961.

Josephson, Ragnar Tidens drama. Stockholm 1941.

Kagg, Leonhard Dagbok 1698–1722. Historiska handlingar del 24. Stockholm 1912.

Kar de Mumma (Zetterström, Erik) Pappa i trotsåldern⁵. Stockholm 1950.

Kar de Mumma Josefine och hennes bröder. Stockholm 1953.

Kar de Mumma Prinsessa blir gift. Stockholm 1954.

Kar de Mumma Prinsessornas hopkok. Stockholm 1957.

Kar de Mumma Humoristens pojke. Stockholm 1960.

Kar de Mummas bästa blandning. Solna 1962.

Kar de Mumma Mitt arma liv. Stockholm 1964.

von Krusenstjerna, Agnes Tony växer upp. Stockholm 1947.

Lagerkvist, Pär Pilgrim på havet. Stockholm 1962.

Larsson, Carl Jag. Stockholm 1953.

Lasker, E. Sunt förnuft i schack. Till svenska av B. Hörberg. Falköping 1964.

Lindgren, Astrid Kajsa Kavatt och andra barn. Karlshamn 1950.

Lindgren, Astrid Bara roligt i Bullerbyn. Örebro 1952.

Malmberg, Bertil Språket och människan. Lund 1964.

Martinson, Harry Vägen till Klockrike. Stockholm 1948.

Nils Matson Kiöpings resa. Parallelltexter ur andra och tredje upplagorna utgivna av Ture Johannisson, Svenska texter 6. Stockholm 1961.

Nilsson Piraten, Fritiof Bock i örtagård. Stockholm 1948.

Thet *Nya Testamentit* på Swensko af år 1526. Med understöd af Kongl. Maj:t och Svenska Akademien ånyo utgifvet af Aksel Andersson. Uppsala 1893.

Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526 utgivet av Natan Lindqvist. Stockholm 1941.

Olavus Petri Samlade skrifter I, IV. Uppsala 1914, 1917.

Pihlström, Anders Dagbok 1708–1723. Historiska handlingar del 18, nr 4. Stockholm 1903.

von Platen, Magnus Biktare och bedragare. Stockholm 1959.

Prof= Öfwersättning Af Thet Nya Testamentet, På Hans Kongl. Maj:ts Nådigste befallning, Författad af Then till Swenska Bibel-tolkningens öfwerseende i Nåder förordnade särskilda Commission. Stockholm 1780.

Ruin, Hans Hem till sommaren. Helsingfors 1961.

Runeberg, Johan Ludvig Samlade skrifter I–II. Helsingfors 1892.

Rönblom, H.–K. Skratta Pajazzo. Stockholm 1959.

Rönblom, H.–K. Mannen som höll sig undan. Stockholm 1964.

Schildt, Runar Regnbågen. Borgå 1916.

- Siwertz, Sigfrid* Det stora varuhuset. Stockholm 1948.
- Solstrand, Väinö* Ordstäv. Finlands svenska folkdiktning III. Helsingfors 1923.
- Stormbom, N.-B.* Väinö Linna. Helsingfors 1964.
- Ström, Fredrik* Svenska ordstäv. Stockholm 1963.
- Svenska Dagbladet (Stockholm) B-upplagan 3. IV, 9. IV, 24. V, 31. V, 1. VI, 9. VI, 16. VI, 23. VI, 30. VI, 3. VII, 19. VII, 6. VIII, 19. VIII, 1963; 20. I, 16. V, 14. VI, 26. VI, 3. VII, 6. VII, 10. VII, 3. VIII, 10. IX, 21. XII 1964; 13. V, 29. VI, 10. VII, 12. VII, 14. VII, 24. VII, 27. VII, 28. VII, 5. IX, 7. IX, 3. XII 1965.
- Svensk predikan från reformationstiden till frihetstiden i urval av Albert Wifstrand. Svenska texter 7. Stockholm 1960.
- Then *Swenska Psalmboken* Medh the stycker som ther til höra/ och på följande sida vptecknade finnas/ Vppå kongl. Maj:s nådigste befallning/ åhr 1695. Öfwersedd och nödtorfteligen förbättrad/ Medh Kongl. Maj:ts allernådigste Privilegio. Stockholm 1707.
- Den *Swenska Psalmboken* Af Konungen Gillad och Stadfästad År 1819. Andra Upplagan. Stockholm 1819.
- Den *svenska psalmboken* av Konungen gillad och stadfäst år 1937. Stockholm 1947.
- Svensk Psalmbok* för de evangeliskt-lutherska församlingarne i Storfurstendömet Finland. Antagen af andra allmänna finska kyrkomötet 1886. Helsingfors 1888.
- Svensk psalmbok* för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Antagen av femtonde allmänna kyrkomötet 1943. Helsingfors 1949.
- Svenska romantiker i urval av Johannes Edfelt. Stockholm 1946.
- Tegnér, Esaias* Frithiofs saga. Stockholm 1887.
- Valda stycken av svenska författare 1526–1732 utgivna av Erik Noreen. Uppsala 1943.
- Wellander, Erik* Svensk språkvård i nordisk anda. Almanack för året 1945 efter Frälsaren Kristi födelse.
- Wessén, Elias* Modersmålets bildningsvärde. Modersmållärarnas förenings årskrift 1962.
- von Wright, Georg Henrik* Enhet och splittring i vetenskapen. Kertomus Suomen Akatemian toiminnasta vuonna 1962.

ANNAN CITERAD LITTERATUR

- Beckman, Johan Wilhelm* Svensk psalmhistoria i sammandrag. Stockholm 1863.
- Beckman, Natanael* En skolgrammatisk fråga i språkhistorisk belysning, Minneskrift 1912–1922, utgiven av Modersmåslärarnas förening.
- Beckman, Natanael* Svensk språklära för den högre elementarundervisningen. Nionde, nästan oförändrade upplagan. Stockholm 1959.
- Berg, Ruben G:son* Om den poetiska friheten i 1800-talets svenska diktning. Studier i svensk värs. Göteborg 1903.
- Bjerre, Birger* Tvåsetsordstäv och *het*-konstruktion. Arkiv för Nordisk Filologi LI (1935).
- Biese, Y. M.* Ruotsin kielioppi. 7. painos. Porvoo 1954.
- Biese, Y. M.* Opimme ruotsia. 3. painos. Porvoo 1962.
- Boivie, P. G.* Försök till en Svensk Språklära jemte inledning innehållande Allmänna Grammatiken. Omarbetad upplaga. Upsala 1834.
- Danell, Gideon* Svensk språklära. Andra upplagan. Lund 1932.
- Diderichsen, Paul* Elementaer dansk Grammatik, København 1946.
- Ehrling, Sigfrid* Grammatik och logik. Språk och Stil XIV, Uppsala 1914.
- Eiskjaer, Inger* Nogle ejendommeligheder ved relativkonstruktioner i danske øsmål og i skånsk. Acta Philologica Scandinavica Vol. 26, 3, Copenhagen 1963.
- Erades, P. A.* Contributions to Modern English Syntax IV. Moderna språk 1955.
- Falk, Hjalmar–Torp, Alf* Dansk-norskens syntax. Kristiania 1900.
- Hiilos, Hilikka* Det är -rakenteesta. Hiukan ruotsin kielioppia, Kasvatus ja Koulu no 2/1965 s. 71-77. Jyväskylä 1965.
- Hiilos, Hilikka* Det s.k. utelämnandet av *som* eller *vilken* i en relativeats. Vuosikirja VI 1965. — Suomen uusien kielten opettajain liitto s. 28—40.
- Hiilos, Hilikka* Några smärre bidrag till den svenska grammatiken. Nysvenska studier 44, 1964, s. 141—152.
- Hellqvist, Elof* Studier i 1600-talets svenska. Uppsala 1902.
- Hulthén, Lage* Studier i jämförande nunordisk syntax II. Göteborgs högskolas årskrift LIII 1947: 4. Göteborg 1948.
- Hylén, J. E.* Skolgrammatiska strövtåg. Språk och Stil XVI, Uppsala 1916.
- Ingebrand, Sven* Olavus Petris reformatoriska åskådning. Uppsala 1964.
- Ivarsson, Martin* Varför utelämnas adjektivets bestämda artikel? Nysvenska studier 13, 1933.
- Jespersen, Otto* Analytic Syntax. Copenhagen 1937.

- Johansen, H.* Zur Entwicklungsgeschichte der altgermanischen Relativsatzkonstruktionen, København 1935.
- Jónsson, Finnur* Oldislandske ordsprog og talemåder. Arkiv för Nordisk Filologi XXX, 1914.
- Karlsen, Rolf* Studies in the Connection of Clauses in Current English. Zero, Ellipsis and Explicit Form. Skrifter fra Norges Handelshøyskole, Språklige avhandling-er 8. Bergen 1959.
- Körner, Rudolv* Strödda bidrag till komparativ grammatik IV. Moderna språk 1954.
- Lejström, Gunnar* Om obestämda artikeln. Ett bidrag till nordisk språkhistoria. Nordiska texter och undersökningar 3. Uppsala 1934.
- Lindblad, Gustaf* Relativ satsfogning i nordiska fornspråken. Lundastudier i nordisk språkvetenskap 1, Lund 1943.
- Lindblad, Gustaf* Den äldsta nordiska relativkonstruktionen. Synpunkter på ett klassiskt språkproblem inom ramen av en motkritik, Arkiv för Nordisk Filologi LXVIII, 1953.
- Ljunggren, K. G.* Adjektivering av substantiv i svenskan. Undersökningar i svensk ordbildnings- och betydelselära, Lund 1939.
- Ljunggren, K. G.* Språkvård och språkforskning, Lund 1946.
- Ljunggren, R.* Om den opersonliga konstruktionen. Uppsala 1926.
- Lundeby, Einar* Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske språk. Trondheim 1965.
- Noreen, Adolf* Vårt språk V. Lund 1904.
- Nutidssvenska. Uppsatser i grammatik. Borgå 1964.
- Olson, Emil* Studier över pronomenet *den* i nysvenskan. Lunds universitets årsskrift, N.f. afd. 1, bd 8, nr 3. Lund 1913.
- Palmér, Johan* Språkutveckling och språkvård. Malmö 1945.
- Pelkonen, Lauri–Miettinen, Karin ja Eino* Ruotsin kieliooppi. 3. painos. Porvoo 1955.
- Penttilä, Aarni* Myöntölauseen subjektin totaalisuudesta ja partiaalisuudesta. Virittäjä 1955.
- Penttilä, Aarni* Puolidefiniittisestä spesieksestä. Virittäjä 1955.
- Penttilä, Aarni* Suomen kieliooppi. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo 1963.
- Rebbe, Carl–Gullberg, Helge–Ivan, Nils* Svensk språklära. Tredje tryckningen. Stockholm 1956.
- Risberg, Bernhard* Bockar i kanten. Handledning till språkvård i ett tjog kåserier. Stockholm 1942.
- Siegherg, Arthur* Lyhennetty ruotsin kieliooppi suomalaisia kouluja varten. 17. painos. Porvoo 1948.
- Siro, Paavo* Suomen kielen subjektista kielen rakenteen osana. Virittäjä 1957.
- Siro, Paavo* Suomen yksinäislauseen perustavia ongelmia. Sananjalka 2, 1960.
- Språkbruk och språkvård. Utgiven av Svenska språkvårdsnämnden i Finland under redaktion av Björn Pettersson. Helsingfors 1962.
- Sundén, D. A.* Svensk språklära. 30:e (reviderade) upplagan. Granskad av Gertrud Areskog. Stockholm 1950.

Svenska Akademiens ordbok.

Swärd, H. Axel Något om rubrikerna i våra tidningar. Nysvenska studier XII, 1932.

Szabó, László Über einen Typ des zusammengesetzten Satzes im Wotischen. Finnisch-ugrische Forschungen XXXV, 1964.

Tegnér, Esaias Ur språkens värld II. Stockholm 1925.

Terner, Erik Studier över räkneordet EN och dess sekundära användningar, förnämligast i nysvenskan. Uppsala 1922.

Wellander, Erik Riktig svenska. En handledning i svenska språkets vård. Tredje, översedda upplagan. Stockholm 1963.

Wellander, Erik Ett par produktiva typer av skriftspråklig nybildning. Språk och Stil XV, Uppsala 1915.

Wellander Erik Marginalens språkspalt. Svenska Dagbladet 30. XII 1963, 16. III 1964.

Wellander, Erik Språk och språkvård. Stockholm 1964.

Wessén, Elias Anmärkningar till några 1600- och 1700-talstexter. Nysvenska studier IX, 1929.

Wessén, Elias Svensk språkhistoria III. Stockholm 1956.

Western, Aug. Norsk riksmåls-grammatikk for studerende og laerere. Kristiania 1921.

Widmark, Gun Är färsk sill *god* eller *gott*. Språkvård 2, 1966.

Ågren, Karl Om användningen av bestämd slutartikel i svenskan. Uppsala 1912.

Östergren, Olof Nysvensk ordbok VI, Stockholm 1945.